

Co si myslíš o...

Předsudky v české společnosti
a jak s nimi účinně pracovat
ve škole

Katalogizace v knize
Národní knihovna ČR

Hoření, Karina

Co si myslíš o...

Předsudky v české společnosti

a jak s nimi účinně pracovat ve škole

Karina Hoření a kol. – 1. vydání. – Praha:

Ústav pro studium totalitních režimů:

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2018

ISBN 978-80-87912-86-7 (ÚSTR)

ISBN 978-80-7330-321-1 (SOÚ AV ČR)

316.022.4 * 316.647.5 * 172 * 37.014.5 *

316.303 * (437.3) * (048.8:082) * (072)

Menšiny – Česko

Xenofobie – Česko

Tolerance (postoj) – Česko

Vzdělávací politika – Česko

Sociologický výzkum – Česko

Kolektivní monografie

Metodické příručky

37.014 – Vzdělávací a výchovná politika [22]

Publikace *Co si myslíš o...*

Předsudky v české společnosti a jak

s nimi účinně pracovat ve škole vznikla

v rámci projektu Eliminace anticiganismu

a antisemitismu v českých školách,

kteřý je realizován s podporou nadace

Erinnerung, Verantwortung und Zukunft

(Vzpomínka, odpovědnost a budoucnost).

Tento příspěvek nevyjadřuje názor nadace

EVZ. Za obsah je zodpovědný jeho autor

resp. autoři. Řešitelem projektu je Oddělení

vzdělávání Ústavu pro studium totalitních

režimů a Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Další informace naleznete na webových
stránkách www.stereotypy.cz.

Spoluvydavatelem publikace je Sociologický
ústav AV ČR, v.v.i. Publikace vznikla s využitím
podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj
výzkumné organizace RVO: 68378025.

Vydal: Ústav pro studium totalitních režimů
a Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., v Praze 2018.

ISBN 978-80-87912-86-7 (ÚSTR)

ISBN 978-80-7330-321-1 (SOÚ AV ČR)

Co si myslíš o...

Předsudky
v české společnosti
a jak s nimi účinně
pracovat ve škole

Obsah

18–19

Současná praxe výuky proti předsudkům

Autorkou textu
je Karina Hoření

80–81

Stát a výuka k toleranci

Autory textu jsou
Vojtěch Ripka a Jan Heinrich

98–99

Neziskový sektor a výuka k toleranci

Autory textu jsou
Vojtěch Ripka a Jan Heinrich

168–169

Postoje vůči Romům a Židům v české společnosti

Autory textu jsou
Martin Vávra a Tomáš Čížek

Předmluva

Výuce, která má budovat u žáků a studentů toleranci a odstraňovat předsudky, je věnována velká pozornost ze strany státu, donorů i neziskových organizací. V posledních letech vzniklo díky specifickým grantovým výzvám množství metodických materiálů i projektů pro učitele a žáky. V rámci výzkumu, který podpořila německá nadace Erinnerung, Verantwortung und Zukunft (Vzpomínka, odpovědnost a budoucnost), se sešly týmy Ústavu pro studium totalitních režimů a Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., aby provedly jakousi „inventuru“ výše popsané situace. Jak v praxi fungují vzdělávací projekty? Jak jsou používány materiály pro žáky a učitele? Změnily se postoje k menšinám v celé společnosti?

Tato publikace přináší výsledky jednoletého výzkumu, které otevíráme k diskusi a nabízíme k využití a rozvíjení. Mluvili jsme s lektory neziskových organizací a učiteli a především na základě těchto rozhovorů přinášíme doporučení, jak vytvářet kvalitnější projekty. Ve druhé části knihy nejprve nastiňujeme způsob, jakým výuku k toleranci organizuje stát. Dále obracíme pozornost k neziskovým organizacím a přinášíme stručný přehled těch nejdůležitějších, které témata minorit do škol přináší. Tato část slouží především těm čtenářům a čtenářkám, kteří se v oblasti školství nepohybují, a dodává kontext nezbytný pro pochopení ostatních částí.

Poslední oddíl ukazuje, jak podstatný a velký je problém xenofobie v celé české společnosti. Tým Sociologického ústavu shrnul výsledky z výzkumů posledních let a ukázal, jak dlouhodobý a rozšířený je negativní postoj především k Romům. Tento postoj se nelepšuje ani u mladé generace. Pokud chceme, aby vzdělávání lépe pomáhalo odstraňovat předsudečné chování a abychom vychovávali tolerantnější společnost, bude třeba podporovat nové metody a formáty a také práci učitelů a učitelek.

Výzva, v rámci které byl tento projekt uskutečněn, se zaměřuje na předsudky vůči Romům a Židům. Proto se soustředíme na tyto dvě skupiny. Analýza dostupných dat ukazuje, že v české společnosti jsou antisemitismus a anticiganismus velmi odlišné fenomény. Vztah k Romům je ve školách otázkou diskutovanou častěji.

Ukázalo se ale, že školy potřebují podporu ve výuce k toleranci obecně, a naše doporučení nerozlišují mezi vzděláváním o jednotlivých menšinách.

Xenofobie je složitý problém, do kterého zasahuje množství vlivů, a škola má jen omezený čas a prostředky, jak ji snižovat. Naše doporučení jsou formulována tak, aby mohla být aplikována i za současných podmínek. Snažíme se navrhnout malé změny, které učitelům pomohou. Doporučení jsou určena především donorům – jak státním, tak soukromým. Navrhujeme jim, jaké druhy projektů je užitečné podporovat. Mohou dále sloužit přímo učitelům a učitelkám či ředitelům a ředitelkám škol, protože jsou mnohdy zaměřena na celou školu a poskytují orientaci, do jakého projektu se zapojit. U každého doporučení odkazujeme i na stránku v textu, která vysvětluje užitečnost konkrétních opatření.

1. Projektové výzvy a podpora by se měly zaměřovat na prostředí celé školy – na výuku komunikačních dovedností, vytváření školní politiky pro nakládání s případy xenofobie a rasismu a na vzdělávání celého učitelského sboru včetně ředitelů. Je třeba podporovat projekty, které se zaměřují na spolupráci s rodiči nebo místní komunitou.

→ str. 72–73

2. Jednorázové přednášky pro velké skupiny studentů je třeba nahradit projekty s hlubším dopadem. Organizace mají se školami navazovat dlouhodobou spolupráci nebo podporovat učitele, aby studenti ve výuce s tématem semináře dál aktivně pracovali.

→ str. 52–53

3. Programy mají být vytvářeny na základě potřeb jednotlivých škol. Na projektech se mají aktivně podílet i učitelé, žáci, studenti a další skupiny. Projektové výzvy by měly být flexibilní, aby příjemci mohli měnit obsah a průběh projektu v závislosti na průběžně sbírané zpětné vazbě.

→ str. 58–59

4. Velkou důležitost má vzdělávání učitelů zaměřené na reflexi a vzájemné sdílení zkušeností a na získávání schopností nezbytných k rozpoznání, popsání a řešení problémového chování jednotlivých žáků a k vytváření vstřícné atmosféry ve třídě. Tato témata mají být součástí dalšího vzdělávání všech pedagogů, včetně ředitelů škol, studentů pedagogických oborů a pracovníků pedagogicko-psychologických poraden. Je třeba vytvořit větší prostor pro působení výchovných poradců ve školách a finančně je podpořit.

→ str. 48–49

5. Jak programy pro učitele, tak pro studenty a žáky mají vytvořit svobodný a bezpečný prostor pro debatu a sdílení názorů. Z diskusí a programů nesmějí být vylučováni ti žáci, u nichž je předpoklad nezájmu či radikálních postojů.

→ str. 36–37

6. Je třeba podporovat setkávání a soužití žáků a studentů z různých etnických a sociálních skupin nebo setkávání žáků a studentů se zástupci menšinových skupin.

→ str. 66–67

7. Vzdělávání k podpoře tolerance má klást důraz nejen na znalosti, ale i na uvědomění si lidské rozmanitosti a jedinečnosti. Je třeba klást důraz na vzdělávací cíle, jako je osobnostní rozvoj a nenásilná komunikace.

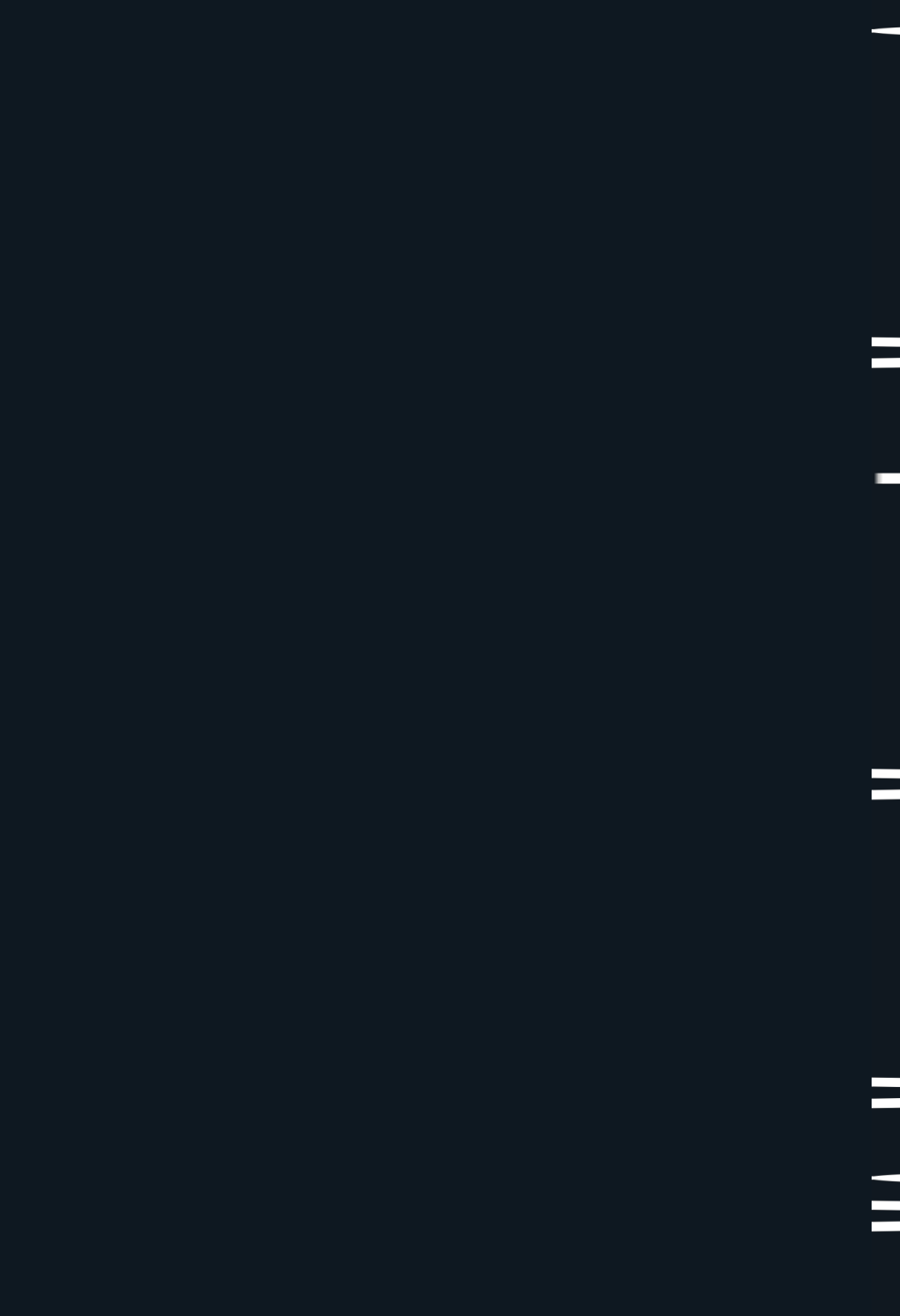
→ str. 42–43

8. Je třeba podporovat projekty, které pomáhají školám prakticky zařazovat průřezová témata do školních plánů. Dále je třeba podporovat vznik metodických materiálů, které je možné modulárně zapojovat do výuky.

→ str. 30–31

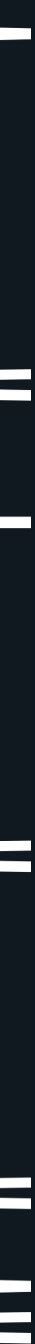
9. Projekty mají mít dlouhodobější financování. Donoři by rovněž měli podporovat již fungující projekty a sbírat komplexní zpětnou vazbu a data o efektivitě projektů. Velmi potřebná jsou data o klimatu škol. Zpětnou vazbu mají sbírat externí subjekty, aby nedošlo k další administrativní zátěži škol. Sledování práce škol v oblasti xenofobních a rasistických projevů by se mělo zahrnout do šetření České školní inspekce.

→ str. 24–25

Současná praxe předsudkům

e výuky proti

Autorkou textu
je Karina Hoření

Kvalitativní výzkum: Co se děje ve školách?

Výzkum zahrnoval různé metody, jejichž detailní popis najdete v kapitole „Neziskový sektor a výuka k toleranci“. Podstatnou část výzkumu tvořily skupinové rozhovory zaměřené na komplexní porozumění situacím ve škole. Nejprve jsme prováděli rozhovory s lektory a lektorkami organizací, které se věnují vzdělávání. Organizace byly vybrány na základě svého celkového zaměření na toleranci a práci s předsudky, na romskou problematiku a na vzdělávání o historii antisemitismu, především holocaustu. Mluvili jsme o tom, jaké metody práce s mladými lidmi používají a jak vypadá jejich spolupráce se školami. Další částí výzkumu byly skupinové rozhovory s učiteli a učitelkami základních a středních škol všech typů. S nimi jsme hovořili o tom, jakým způsobem zařazují témata spojená s Romy a Židy do výuky dějepisu, občanské výchovy, ale i českého jazyka nebo zeměpisu.

Volba kvalitativní výzkumné strategie měla dva důvody. V omezeném časovém rámci projektu jsme nemohli provést velké šetření, které by pokrylo stav zkoumané problematiky v českých školách. Chybí také výzkum, který by ukazoval, jaký efekt měly prostředky vynaložené v posledních letech na multikulturní vzdělávání, a není tedy možné účinnost financovaných vzdělávacích projektů objektivně zhodnotit. Rozhovory jsme zvolili také proto, že dokáží pokrýt složitost studovaného problému, na niž jsme narazili při přípravě dotazníků a zpracování kvantitativních dat. Ukázalo se, že nejdůležitější otázkou není, jaké metody a materiály jsou využívány, ale atmosféra školy a vztahy mezi žáky a učiteli, řediteli a lektory – na těchto vztazích nakonec závisí úspěšnost výuky. Důležité situace vznikají i mimo přímou výuku, o přestávkách a po škole, a také těm je potřeba věnovat pozornost. Díky rozhovorům jsme zachytili i drobné situace ve třídě či škole, při nichž se hodnoty žáků a studentů projevují a formují.

Výsledky kvalitativního šetření mezi lektory a učiteli se mohou zdát vzdálené kvantitativním datům o postojích české společnosti, které jsou v této knize také zpracovány. Celospolečenská situace se promítá do škol, tedy i do postojů učitelů a ředitelů, kteří mají za úkol proti široce sdíleným předsudkům prostřednictvím vzdělávání bojovat.

Rozhovory jsme vedli s lektory a zástupci šesti různých organizací, s každou organizací jednotlivě (v jednom případě pouze s jednotlivcem, neboť daná organizace má pouze jednu lektorku). Výběrem jsme chtěli pokrýt za prvé různá specifická témata, kterým se organizace věnují, a za druhé jejich dosah – kolik škol ročně osloví a kolik žáků projde jejich programy. U poloviny organizací se nám podařilo zúčastnit se i samotných seminářů ve školách a doplnit je kratšími rozhovory s učiteli, kteří byli na seminářích přítomni. Tyto zkušenosti jsou pouze kusé, ale nabízejí velmi dobrý vhled do školní praxe – etnografie škol je jednou z metod, které doporučujeme pro další výzkumy v této oblasti.

Detailnější informace o jednotlivých organizacích najdete níže v textu. Právní formou většiny z nich je spolek a v textu je souhrnně označujeme jako neziskové organizace.

Celkově se rozhovorů zúčastnilo 14 lektorů, lektorek i administrátorů různých vzdělávacích programů. Vážíme si otevřenosti, s jakou popisovali úspěchy i neúspěchy svých programů nebo problémy s financováním. Úryvky z rozhovorů, se kterými v textu pracujeme, jsme se proto rozhodli anonymizovat a odkazujeme pouze k jednotlivým organizacím. Všechny rozhovory se zaměřovaly na používané metody a zkušenosti s nimi, především na reakce žáků. Velkou pozornost jsme věnovali spolupráci se školami a učiteli. Ptali jsme se také na to, jakou zpětnou vazbu organizace získávají, jak se promítá do dalších projektů, jak si vybírají projektové výzvy, a v neposlední řadě, jak spolupracují s různými donory.

Dále jsme provedli tři skupinové rozhovory s učiteli a učitelkami, kterých se zúčastnilo dvanáct lidí. Tyto rozhovory vnímáme jako doplněk výzkumu, protože jsme si vědomi toho, že školy a učitelé jsou mnohem větší a různorodější skupiny než lektoři a jejich popsání by vyžadovalo daleko větší počet účastníků. Navíc se rozhovorů zúčastnili učitelé a učitelky, kteří jsou ochotni se o svoje názory podělit a zastávají přesvědčení, že škola by se měla podílet na odstraňování stereotypů a vychovávat k toleranci. Z rozhovorů s lektory vyplynulo, že tento přístup není u učitelů pravidlem, a naše rozhovory tudíž nerepresentují celkovou situaci v českém školství. Avšak i tato malá sonda nám umožnila vytvořit komplexní obraz nejdůležitějších problémů a mechanismů fungování českých škol, které se opakovaly ve všech rozhovorech a doplňují se nejen se zkušenostmi lektorů, ale i s výsledky výzkumů celé české společnosti.

Kromě používaných učebních materiálů jsme se v rozhovorech zaměřili také na situace ve třídě, klima školy a mezipředmětové vazby.

Rozhovorů se zúčastnilo sedm žen a pět mužů. Sedm jich učilo na základní škole, čtyři na gymnáziu (jeden z učitelů působil na obou typech škol) a dva na jiných typech středních škol. Jejich detailnější portréty naleznete níže. Šest učitelů, kteří se sešli v největším skupinovém rozhovoru, se přihlásilo na základě výzvy Oddělení vzdělávání ÚSTR adresované všem učitelům na naší kontaktní listině. Tito učitelé byli z Prahy a okolí, z nejrozmanitějších typů škol. Další tři učitelé dali svůj souhlas k rozhovoru na letní škole romské historie – jejich zájem o téma je tedy ještě zřejmější. Byl proto zařazen třetí rozhovor s učiteli humanitních oborů na ostravské ZŠ, která představuje školu mimo Prahu a v regionu, kde sociální problémy a historická přítomnost romské komunity činí otázky soužití a rasismu aktuálními.

Další krátké rozhovory proběhly na školách, kde jsme měli šanci zúčastnit se programů různých organizací. Vedli jsme je s učiteli dějepisu či občanské výuky na základní a střední odborné škole v malém jihočeském městě, s učitelkami na základních školách v centru Prahy a na jejím okraji. S nimi jsme reflektovali pouze proběhlý program, probírali jejich motivaci, proč se programu se svými třídami účastní, jak byli spokojeni a jak budou s jeho výsledky dále pracovat.

„Jaký rozdíl děláš
ve třídě. Jestli
tam někdo nad
tím začne opravdu
přemýšlet, jestli
se začne jinak
chovat. A to těžko
uděláš během dvou
vyučovacích hodin.“

Metody práce s žáky a zpětná vazba

Metody používané lektory i učiteli byly prvním tématem skupinových rozhovorů. Předpokládali jsme, že toto téma bude jednoduchým úvodem do hlubších souvislostí spolupráce neziskových organizací se školami.

Neziskové organizace deklarují, že jejich programy mají vtáhnout žáky a studenty do diskuze a podnítit je k zaujetí vlastního stanoviska. Způsoby sahají od klasické frontální přednášky se sugestivními otázkami lektora přes různé aktivizační metody až po badatelskou výuku. U programů zaměřených na současnost jsou typické různé typy aktivní práce s mediálními výstupy. Žáci nejprve zkoumají články, videa atd. s tématem uprchlíků ze Sýrie, pak vstupují do role novináře, který píše článek o uprchlících. Vciťování se do role aktérů a zaujímání postojů nebo uvažování o možnostech lidí v minulosti je také součástí programů zaměřených historicky. Všechny zkoumané programy využívají na začátku různé aktivity s asociacemi („Co se vám vybaví, když se řekne Židé?“, „Promyslete ve skupině, co se vám vybaví, když se mluví o Romech.“), popřípadě s pocity žáků a studentů k danému tématu („Jak se cítíte, když...“) a v další fázi zahrnují skupinové aktivity.

Funkčnost a efektivita jednotlivých aktivit je posuzována spíše na základě zkušeností, než prostřednictvím propracované zpětné vazby. Čtyři ze šesti organizací na konci programu rozdávají nebo rozdávaly zjišťovací dotazníky, kde studenti nebo učitelé hodnotili jednotlivé aktivity, popřípadě jen vypsali, která aktivita je nejvíce bavila. Vyhodnocené dotazníky jsou v některých projektech vyžadovány v závěrečné zprávě.

Organizace 3

Spolek angažující se v široké škále ekologických a lidskoprávních témat. Působí mimo Prahu. Uskutečnili několik velkých vzdělávacích projektů, v jejichž rámci uspořádali semináře na desítkách škol především na Moravě. V současnosti se školami nepracují; spolupráci chtějí obnovit v nových projektech, které budou zaměřeny na dlouhodobou spolupráci se školami.

Organizace 5

Spolek, který se angažuje ve výzkumu i kampaních zaměřených především na migraci. Vzdělávací oddělení oslovuje desítky škol po celé republice s programy z oblasti mediální výchovy a odstraňování předsudků.

Ve třech projektech, kde jsme vyhodnocení v závěru programu viděli, bylo hodnocení velmi podobné, lehce nadprůměrné, bez ohledu na použité metody. Podle lektorů berou organizace tyto dotazníky v potaz při strukturaci lekcí. Nesystematický sběr zpětné vazby (žádná z organizací nikdy neměla projekt, ve kterém by byly testovány postoje žáků před programem a po jeho skončení) organizace vysvětlují především požadavky donorů. V projektových výzvách je totiž kritériem kvality počet oslovených jednotlivců a počet uskutečněných programů.

Organizace 3: „...ti donoři, od kterých jsme žádali, chtějí většinou čísla. Nenašli jsme výzvy, kde by byl větší důraz na tu kvalitu. Teď, když píšeme na MŠMT, naše zkušenost je taková, že musíš psát co největší indikátory, co nejmiň peněz na co největší počet beneficentů. [...] Mám pocit, že už jsme tak profesionálně deformováni v tom, že hodně práce za málo peněz. Když si žádáš nějaký grant za několik miliónů, tak potřebuješ mít tisíc lidí. Ale ne vždycky funguje ten dopad. Nejde o to, jestli učíš 50 workshopů za rok, ale jaký rozdíl děláš v té třídě. Jestli tam někdo nad tím začne opravdu přemýšlet, jestli se začne jinak chovat.“

Právě „rozdíl ve třídě“, tedy změnu postojů studentů, si klade za cíl většina organizací. V žádném z jejich projektů ale nebyla data sbírána ani o části příjemců takovým způsobem, aby změna postojů mohla být považována za průkaznou. Úryvek z rozhovoru s Organizací 3 zároveň ukazuje, do jaké míry jsou projekty formovány požadavky donorů. A to i ve chvíli, kdy neodpovídají zkušenostem organizací. Pouze v jednom případě se některá ze sledovaných organizací setkala s tím, že ji donor zapojil do debaty o nastavení projektové výzvy a zužitkoval zkušenosti organizací, které se v oblasti vzdělávání pohybují dlouhodobě. Projekty mají mít dlouhodobější financování. Donoři by rovněž měli podporovat již fungující projekty.

Další překážkou vůči komplexní zpětné vazbě je absence prostoru pro její zapracování v průběhu projektu. Projekty musí být už v žádostech naplánovány velmi přesně. Zpětnou vazbu se často nedaří promítnout ani do dalších projektových žádostí, protože také zde bývají stanoveny velmi detailní podmínky (o počtu příjemců či tématu) a organizace se je snaží naplnit, přestože jejich zkušenost či data mohou hovořit například pro použití jiných metod nebo oslovení jiné cílové skupiny.

Jednou ze součástí našeho projektu byla debata se zástupci donorů, jak soukromých nadací, tak státních institucí. Všichni zúčastnění považují stávající rozsah zpětné vazby za dostačující. Ředitel soukromé nadace otevřeně řekl, že výzkum efektivity projektu odpovídající vědeckým standardům by stál příliš mnoho peněz a jejich organizace raději podpoří větší množství projektů. Při vyhodnocování úspěšnosti se spoléhají především na úzkou komunikaci s organizacemi, které podporu získaly. Detailní závěrečnou zprávu považuje za dostačující i ministerstvo školství pro projekty v rámci dotačního programu podpory vzdělávání v jazycích národnostních menšin (které zahrnuje i projekty multikulturní výchovy). Samotné neziskové organizace nebo školy nemají k měření efektivity prostředky ani znalosti a externí organizace nebo akademická pracoviště na měření efektu nespolutracují.

Taková situace ve výsledku lépe odpovídá i praxi lektorů, kteří mluvili především o svých dojmech z jednotlivých lekcí, jež porovnávali se svými předešlými zkušenostmi a na jejichž základě programy hodnotili.

Organizace 5: „My máme takový muštr pro dotazníky, hodnocení od studentů i pedagogů – kteří ne vždy se toho účastní. Jak klasický známkování... To potom zpracováváme do závěrečných zpráv – snažíme se z toho vycházet.“

Tazatelka: „Je to dostačující?“

Organizace 5: „Pro jakéj účel... Hodně člověku napoví, jak studenti reagují na program. Že někdo reaguje, dělá bordel, ale člověk vidí, že schovává svůj zájem – to člověk odhadne... Určitě si člověk odnáší už z průběhu té lekce na konci nějaký pocit. Ty asi vidíš, v čem to fungovalo, v čem ne. Vidíš, co je moc nezajímalo, příliš nespolutracovali, bavili se spolu, a vidíš, co je vyloženě zaujalo. Když je to nezaujalo, říkáš si, chtělo by to udělat jinak... Takže si to odnášíš, a jak to děláme ve dvou, tak o tom pak spolu mluvíme.“

Jelikož v současné době nemáme k dispozici dostatek podkladů pro kvantitativní měření efektivity projektů, snažili jsme se porovnat právě tato dlouhodobá pozorování různých lektorů a získat tak odpověď na otázku, zda se některá zjištění opakují a jak to souvisí s použitými metodami. Lektorů se například shodovali v otázkách, co to znamená úspěšný seminář nebo jak se pozná zmíněná „změna ve třídě“.

Donoři by měli sbírat kom
a data o efektivitě projek
data o klimatu škol a vytv
která umožní vytipovat šk
při zlepšování svého klima
mají sbírat externí subjek
administrativní zátěži škol
v oblasti prevence xenofob
projevů by se mělo zahrno
činnosti České školní insp
měly mít dlouhodobější fi

plexní zpětnou vazbu
tů. Velmi potřebná jsou
voření metodologie,
koly, jež potřebují pomoc
tu. Zpětnou vazbu
ty, aby nedošlo k další
l. Sledování práce škol
obních a rasistických
out do obsahu inspekční
pekce. Projekty by rovněž
nancování.

„Pracuji stylem,
jako když kráčím
s člověkem po poli.
Nepoužívám tedy
žádné materiály.“

Jak se učí o menšinách

Jedním z nejpodstatnějších zjištění bylo, že učitelé a učitelky nejsou příliš ochotni popsat metody a jejich vztah k cílům výuky, popřípadě nemají slovník, jak je uchopit. Praxe výuky o menšinách či nebezpečí xenofobie je spíše intuitivní. V rozhovorech nefungovala především otázka na znalost a využívání výukových materiálů neziskových organizací pro vzdělávání o Romech či Židech. A to i přes to, že se v rozhovorech jednalo o učitele, kteří navštěvují semináře dalšího vzdělávání, a žádný z nich se nevymezil kriticky například vůči multikulturnímu vzdělávání. Dokázali jmenovat jen několik tvůrců vzdělávacích materiálů jako inspiraci, nepracují však s nimi obsáhleji nebo častěji, a především nerozlišují mezi tvůrci podle metodologie či cílů.

Učitel I. M.: „Pracuji stylem, jako když kráčím s člověkem po poli. Nepoužívám tedy žádné materiály.“

Učitelka J.: „Pouštím Sílu lidskosti z DVD, to jsem dostala od pamětnice, která dříve chodila do naší školy na besedu.“

Učitel I. P.: „Kromě těch materiálů, které zde byly zmíněny, jako Jeden svět na školách, se mi za tu dobu, co učím a chodím na školení, osvědčily různé internetové stránky, holocaust.cz a další, kde jsem načerpal mnoho podnětů, ale většinou si to dotvořím sám podle toho, co by se mohlo hodit do té hodiny. Každá třída je totiž jiná, nedá se něco používat univerzálně, takže tam mám takovou svoji stopu, že spojím třeba různé materiály dohromady a něco pak vytvořím.“

Učitel I. M.
učí společenskovědní předměty a románské jazyky na základních školách v Praze a u Prahy a na sociálně zaměřené střední odborné škole v Praze. Má sedmiletou praxi.

Učitelka V.
učí společenskovědní a odborné předměty na střední odborné škole humanitního zaměření, studuje obor mediální studia na vysoké škole, má praxi tři roky.

Učitelka J.
učí na druhém stupni ZŠ na sídlištní škole v Praze dějepis a výtvarnou výchovu, v posledních letech si musela dodělat aprobaci, učí více než dvacet let.

Učitelka A.
učí češtinu na soukromém anglickojazyčném gymnáziu, je zároveň zástupkyní ředitele, učí patnáct let.

Učitel P.
učí češtinu a dějepis na základní škole v Praze.

Učitel I. P.
učitel základů společenských věd na gymnáziu v Praze, kde je zároveň zástupcem ředitele, praxe přes 20 let.

Z učitelů, kteří se zúčastnili rozhovorů, také nikdo nevyužívá pravidelně semináře pro žáky nebo exkurze, které neziskové organizace nabízejí. Zatímco ostravská základní škola využívá pravidelně pouze preventivní program zaměřený na problém šikany, pražští učitelé měli různé jednorázové zkušenosti s exkurzemi a diskuzemi, které vybírali spíše intuitivně.

Ačkoliv tyto zkušenosti nebyly dlouhodobé, učitelé se shodují v tom, že beseda s pamětníkem je metoda, která studenty zaujme. Podle nich má „autentické setkání s příběhem“ potenciál změnit jejich postoje.

Způsoby, jakými se téma Romů či Židů dostává do výuky, jsou ve většině případů mnohem méně přímočaré. Kromě dějepisářů nepokládají učitelé sdělení informací o těchto skupinách za cíl výuky – debata především o Romech přichází spontánně:

Učitel I. P.: „Třeba když učím ekonomii. To znamená nezaměstnanost a ty sociálně vyloučené skupiny, tam se na to dostanete velmi snadno a rychle.“

Tazatelka: „Takže máte pocit, že přicházíte do třídy s tím, že tři vyučovací hodiny v tomto pololetí věnujete romské problematice, nebo to přijde s tím tématem?“

Učitel J.: „Ne, to určitě ne, to se spíš tak nějak objeví to téma a pak záleží vlastně na tom, jaká je situace v té třídě, jak žáci reagují, kolik je prostoru. Takže, že bych si říkal dopředu, kolik času tomu věnovat, to určitě ne. Ale vždycky se to objeví a někdy je to obtížné to nějakým způsobem komunikovat. Třeba v situaci, kdy ti žáci mají nějakou špatnou osobní zkušenost. Pak je přesvědčit o tom, že je to individuální zkušenost a ne obecný obraz komunity, to je obtížné.“

Učitelka V.: „Já souhlasím s kolegou, většinou se to objeví a záleží potom na té třídě, zda je schopná s tím pracovat. Nebo to opravdu někdy člověk vyhodnotí, že asi nemá tu kapacitu řešit to v tuhle chvíli.“

Učitelé tak naplňují požadavky rámcových vzdělávacích plánů, ve kterých je výchova k toleranci průřezovým tématem. Je ovšem zajímavé, že jen málokdy je eliminace předsudků nebo poznávání minorit hlavním vzdělávacím cílem.

Výukové materiály, které toto téma otevírají, jsou využívány spíše modulárně a chybí především metodiky nebo programy pro učitele zaměřené na situace, které toto téma do tříd přinese.

Je třeba podporovat projekty školám prakticky zařazovat do školních plánů. Dále je třeba vyvíjet metodických materiálů, kteří je zapojovat do výuky.

ekty, které pomáhají
vat průřezová témata
třeba podporovat vznik
teré je možné modulárně

„Oni měli tak velkou potřebu o tom mluvit, pak jsme se zasekli na nějaké otázce a oni začali něco vyprávět.“

Cíle vzdělávání o menšinách

Přes rozdílné přístupy lektorů a učitelů k zapojení témat jako je postavení Romů a Židů do výuky aplikují všichni na svoji práci v důsledku stejné kritérium úspěchu. Tím je docílit otevřené debaty mezi studenty, pro kterou v běžné školní výuce není prostor.

Spontánnost, s jakou se do výuky dostanou témata jako Romové nebo soužití různých kultur, ukazuje, že pro žáky se jedná o témata aktuální a zajímavá. Učitelé jejich zájmu vycházejí vstříc tím, že tuto debatu moderují a její význam v rozhovorech vyzdvihují. Nemají ale potřebu či metody, jak v této debatě dojít ke konkrétnímu cíli či si ní pracovat dlouhodobě. Přes zdůraznění osobního rozvoje jako cíle výuky v RVP mají často pocit, že debaty o aktuálních problémech jsou vlastně odváděním pozornosti. Věnují se jim, protože je považují za důležité, ale „zdržují“ je od „látky“.

Lektoři programů sice přicházejí s promyšlenými vzdělávacími aktivitami, sami ale přiznávají, že nejdůležitějším momentem těchto programů je právě debata, kdy studenti a žáci projevují své názory a jsou ochotni o nich diskutovat jak s lektory, tak se spolužáky. A to i za tu cenu, že program neproběhne podle plánu.

Organizace 2: „Věděl jsem, že beru paní doktorce (pamětnici holocaustu, pozn. aut.) drahocenný čas na vyprávění příběhu, tak jsme tomu věnovali asi 15 minut, kdy ti žáci najednou sdělovali svoje frustrace, že byli zbiti, pronásledováni, že tam jsou nějaké cikánské partičky, co dělají neplechu, že holce něco ukradli, rozbili.

Organizace 2

Nadaace, která je českou pobočkou mezinárodní křesťanské organizace. Pořádá vzdělávací semináře o holocaustu, často spojené s přednáškou pamětníků. Díky síti lektorů a spolupracujících škol vytvořené v předchozích projektech pořádají kolem dvou set přednášek za rok po celé republice.

Organizace 3

Spolek angažující se v široké škále ekologických a lidskoprávních témat. Působí mimo Prahu. Uskutečnili několik velkých vzdělávacích projektů, v jejichž rámci uspořádali semináře na desítkách škol především na Moravě. V současnosti se školami nepracují; spolupráci chtějí obnovit v nových projektech, které budou zaměřeny na dlouhodobou spolupráci se školami.

Organizace 4

Sdružení zaměřené na výzkum, osvětu a vzdělávání o holocaustu. Zaměstnává jednu lektorku, která má na starosti jednorázové přednášky i dlouhodobější projekty pro jednotlivé školy především v Praze a okolí.

Organizace 5

Spolek, který se angažuje ve výzkumu i kampaních zaměřených především na migraci. Vzdělávací oddělení oslovuje desítky škol po celé republice s programy z oblasti mediální výchovy a odstraňování předsudků.

A museli jsme s tím pracovat. A věděli jsme, že je to tak hluboké a široké téma, že my to nemůžeme vyřešit během dvou-tříhodinovky.“

Tato jednotlivá poznámka shrnuje též zkušenosti ostatních lektorů: studenti vlastně o svých postojích, a to především k Romům, chtějí mluvit. Toto téma se ve škole snadno otevírá i podle zkušenosti učitelů. Lektoři často program zkrátí nebo posunou, protože chtějí tuto debatu rozvinout.

Organizace 3: „A většinou oni měli tak velkou potřebu o tom mluvit, že jsme začali kvízem, a pak jsme se zasekli na nějaké otázce a oni začali něco vyprávět. A pro nás to bylo vždycky zajímavý, do jaké míry jim nechat ten prostor a do jaké míry pokračovat v tom, co jsme měli připravené. A většinou jsme to nějak přizpůsobili, nebo jsme dělali jen půlku těch aktivit. Nikdy se nám nestalo, že bychom všechny aktivity udělali, protože oni strašně potřebovali mluvit o tom, nebo »hejtovat« cikány. Většinou to bylo, že jsme přišli mluvit o migrantech a skončili jsme u toho, že půlka byla o tom, jaký mají postoj k Romům tady v Česku.“

Například lektoři historických vzdělávacích programů hovoří o tom, že v důsledku není cílem pouze historická znalost (je otázkou, zda samotná znalost působí jako prevence xenofobie), ale právě ona debata, ve které žáci získávají kompetence k obhájení vlastního názoru, který poté lépe vztáhnou k vlastnímu životu. Takto hovoří o cílech lektorka programů o holocaustu:

Organizace 4: „Učit ty příběhy o lidech, kteří se zachovali různě, a snažit se tu obtížnost těm dětem nějak zprostředkovávat... Ony v tom útlém věku to nemůžou rozebrat ze všech úhlů, ale v tom je ta historie dobrá, aby o tom věděly, aby to znaly. To je může podnítit, aby se prarodičů ptaly, jak to měli a co se odehrávalo v jejich očích, třeba v období normalizace. Takže ta historie je podle mě důležitá.“

Lektoři jednorázových programů tedy cíle, jako je získání kompetencí a prostoru pro přemýšlení o vlastním postoji, „bal“ do jiných, vědomostních cílů – získávání znalostí o dějinách či migraci. Shodují se přitom v tom, že minulost je téma, které i tyto aktuální problémy dokáže představit a je dobrým východiskem k jejich diskutování.

Pokud obě skupiny účastníků rozhovorů říkají, že otevřená debata je pro ně úspěchem programu či hodiny, napovídá to, že zřejmě není obvyklou součástí výuky. Je také otázkou, jaké cíle taková debata plní. Je možné, že se při ní pouze ventilují stereotypy, případně se při nepřipravenosti nebo neinformovanosti učitele/lektora tyto stereotypy upevňují.

Do výzkumu jsme zařadili organizace, které své cíle explicitně vztahují k boji proti předsudkům a k prevenci rasismu. Je ale otázkou, zda nemohou být v dosahování stejných cílů úspěšnější organizace, které se zaměřují na rozvoj měkkých dovedností nebo komunikace ve třídě. U některých organizací z výzkumu je tento posun v cílech i metodách patrný:

Organizace 5: „...já ráda pracuju s potřebama – v té konkrétní škole chybí program zaměřený na měkké kompetence. Ta jedna škola – chtějí dělat jakoby interkulturní gastroden... To jde směrem, který nám úplně nerezonuje, ale ta škola to opravdu chce – tak OK, půjdeme tím směrem, že to nebude ochutnávání jídel a povídání si o národech, že to půjde ucho-
pit metodicky jinak, směrem ke kompetencím.“

Pokud učitelé i lektoři vnímají diskuzi mezi žáky jako úspěch, je třeba pro takové debaty vytvořit prostor v jednotlivých lekcích, ale tím pádem i v projektových výzvách. Získávání kompetencí v této oblasti pak nemá být cílem jen pro žáky, ale má mu být věnována pozornost i ve vzdělávání učitelů. Nezáiskové organizace již mají zkušenosti s propojováním takového typu kompetencí se vzdělávacími obsahy, které pro utváření názorů poskytnou i argumenty. Tak se kritická diskuze žáků nestane pouze způsobem, jak ventilovat jejich frustrace, ale přispěje k přeměně jejich postojů.

Jak programy pro učitele
a žáky mají vytvořit svob
prostor pro debatu a sdíle
a programů nesmějí být v
u nichž je předpoklad nez
postojů.

, tak pro studenty
odný a bezpečný
ení názorů. Z diskusí
vyučování ti žáci,
zájmu či radikálních

„Teď je sexy »bojovat
proti systému«, ať je
ten systém bojem
proti uprchlíkům
nebo čemu, ale
nějaký kontrapostoj,
jak můžou projevit,
že mají jiný názor.“

Příčiny xenofobie mezi žáky a studenty

Pro programy zaměřující se na osobnostní rozvoj a komunikační dovednosti hovoří i přesvědčení respondentů jak z řad učitelů, tak z řad lektorů o tom, že rasismus mladých lidí je pouze vnějším projevem osobních problémů a společenské nezakotvenosti a že jejich úkolem je především pomáhat žákům a studentům tyto problémy řešit.

Učitelka J.: „Ty problémy, které ty děti teď mají, jsou trošku jiné. Jsou to problémy, a vy [k učiteli I. M.] jste to také zmínil, se smyslem života. [...] Protože ty děti jsou dost zmatené v současné době. A pak jsou také nefunkční rodiny, se kterými nemůžete spolupracovat. Taková ta rozvodovost, kde dochází k nenávisným scénám. Tak jak to máte řešit, když ta maminka ošklivě mluví o tatínkovi a naopak a vy jste mezi tím? A to může také souviset s tím, že ty děti se začnou vymezovat, aby nějaký ten smysl života měly, aby byly unikátní. Tak se třeba začnou vymezovat národnostně vůči ostatním. Protože chtějí něco mít, něco specifického. To jsou daleko hlubší problémy, a to, co my tady řešíme, nějakou xenofobii nebo rasismus, to já vidím trochu jako okrajové.“

Stejné názory se objevují i mezi lektory:

Organizace 3: „Myslím, že je to i takový věk, jsou mladí, potřebují proti něčemu bojovat. A to, že bylo sexy v devadesátkách být aktivistou a být mladej a angažovanej, tak teď je sexy »bojovat proti

Učitelka J.
učí na druhém stupni ZŠ na sídlištní škole v Praze dějepis a výtvarnou výchovu, v posledních letech si musela dodělat aprobaci, učí více než dvacet let.

Organizace 3
Spolek angažující se v široké škále ekologických a lidskoprávních témat. Působí mimo Prahu. Uskutečnili několik velkých vzdělávacích projektů, v jejichž rámci uspořádali semináře na desítkách škol především na Moravě. V současnosti se školami nepracují; spolupráci chtějí obnovit v nových projektech, které budou zaměřeny na dlouhodobou spolupráci se školami.

„systému«, at ten systém je bojem proti uprchlíkům, nebo čemu, ale nějaký kontrapostoj, jak se můžou projevit, že mají jiný názor.“

V těchto názorech se projevuje složitě místo učitelů a škol v současné situaci. Setkávají se s následky rodinných a osobních problémů studentů, které může řešit školní psycholog, didaktik prevence nebo pedagogicko-psychologická poradna. Učitelé zpravidla nemají v běžné hodině kapacitu se těmito problémy zabývat a ani nevědí, jak s takovými žáky pracovat.

Lektoři neziskových organizací se často dostávají do situací, kdy takový problém ve třídě nebo u jednotlivců během svého pobytu na škole rozeznají. Jejich programy ale nejsou sestavené tak, aby řešily osobní problémy dětí, a není to ani jejich úkolem.

Vzdělávání k podpoře tolerance nejen na znalosti, ale i na rozmanitosti a jedinečnosti na vzdělávací cíle, jako je o a nenásilná komunikace.

erance má klást důraz
uvědomění si lidské
sti. Je třeba klást důraz
osobnostní rozvoj

„Potkají se napříč školami a předměty a sdílí konkrétní situace, kdy si neví rady.“

Vzdělávání učitelů

Tři z neziskových organizací, se kterými jsme vedli rozhovor, se věnují i vzdělávání učitelů. Mnozí respondenti z řad pedagogů se zúčastnili jejich seminářů, popřípadě seminářů jiných organizací. Za stěžejní cíl považují organizátoři i účastníci setkávání a vyměňování zkušeností a názorů. Učitelé si jen zřídka odnášejí přímé didaktické podněty, považují je spíše za inspiraci. Je možné, že semináře ovlivňují učitelskou praxi nepřímo, například když učitelé vědomě či nevědomě zapojují podněty ze školení do své běžné výuky. Jak přesně tyto změny probíhají, by bylo možné zjistit až z obsáhlejšího výzkumu. Jisté však je, že učitelé hodnotí jako přínosné ty semináře, při kterých se setkají s dalšími učiteli a mohou diskutovat o své praxi. Organizace, které semináře pořádají, tomuto trendu vycházejí vstříc:

Organizace 5: „Vnímám posun od modelu, který praktikujeme, kdy vytvoříme meto-
-diku a pak hledáme učitele, nebo v těch školách, ve kterých působíme, je v té metodice proškolíme, aby pokračovali dál. To je pořád metoda, která je zajímavá pro některé ty pedagogy. Ale daleko více se ukazuje trend mentoringového způsobu, kdy se ti učitelé potkají třeba i napříč školami a předměty a sdílí si situace, kdy si neví rady. My nejsme schopni to obrovské spektrum situací metodicky zachytit. Nebo ano, ale trvá to nějakou dobu.“

S proměnou vzdělávání nejen žáků, ale i učitelů souvisí i další posuny v designu konkrétních programů. Jde o časové uspořádání výuky a časovou dotaci seminářů, jimž se věnuje následující kapitola.

Organizace 5

Spolek, který se angažuje ve výzkumu i kampaních zaměřených především na migraci. Vzdělávací oddělení oslovuje desítky škol po celé republice s programy z oblasti mediální výchovy a odstraňování předsudků.

Velkou důležitost má vzdělávání zaměřené na reflexi a využívání zkušeností a na získávání kompetencí k rozpoznání, popsání a řízení chování jednotlivých žáků a vytváření atmosféry ve třídě. Tato součástí dalšího vzdělávání jsou i včetně ředitelů škol, studentů oborů a pracovníků pedagogických poraden. Je třeba vytvořit podmínky působení výchovných poradců a finančně je podpořit.

dělávání učitelů
úspěšné sdílení
a schopnosti nezbytných
řešení problémového
a k vytváření vstřícné
témata mají být
zájmy všech pedagogů,
studentů pedagogických
pedagogicko-psychologických
dát větší prostor pro
praxi ve školách

„Já tam stojím
a vysílám blesky,
a pokud vidím,
že zlobí, opravdu
dostanou.“

Přechod k dlouhodobým projektům

Cíle, které jsme popsali v předcházející části – rozvoj kritické debaty a zároveň seberozvoj žáků, jsou cíle komplexní a dlouhodobé. Všichni lektoři se shodují, že jich nelze dosáhnout v jednorázové přednášce, a proto je některé organizace přestávají nabízet:

Organizace 2: „A nenabízíme to z toho důvodu, že my to děláme už asi 7 let nebo víc v tom programu, že učíme multikulturní výchovu na školách, a přijde nám to, že je to každý rok, že jsme z toho víc a víc frustrovaní, že nevíme, jestli to má nějaký dopad na ty děti, jestli jim opravdu necháme nějaké brouky v hlavě, anebo jestli tam jdeme jenom proto, že je to cool pro ně, že mají nějaký jiný program a mají někoho nového, anebo že ti učitelé si potřebují vyplnit nějakou tabulku s nějakýma indikátory, a tím pádem mají postaráno o program a nemusí sami řešit nějaký materiál a tak. Takže hlavně ten dopad neznáme, a pokud neznáme ten dopad, tak nemáme tu motivaci v tom pokračovat.“

Pokud ve třídě již předem není bezpečné prostředí pro otevřenou debatu, popřípadě někteří studenti opravdu mají extremistické názory, pak v průběhu jednorázové přednášky svoje názory ani nemusí ukázat, případně není čas s nimi pracovat.

Učitelka A.

Učí češtinu na soukromém anglickojazyčném gymnáziu, je zároveň zástupkyní ředitele, učí patnáct let.

Organizace 2

Nadace, která je českou pobočkou mezinárodní křesťanské organizace. Pořádá vzdělávací semináře o holocaustu, často spojené s přednáškou pamětníků. Díky síti lektorů a spolupracujících škol vytvořené v předchozích projektech pořádají kolem dvou set přednášek za rok po celé republice.

Organizace 3

Spolek angažující se v široké škále ekologických a lidskoprávních témat. Působí mimo Prahu. Uskutečnili několik velkých vzdělávacích projektů, v jejichž rámci uspořádali semináře na desítkách škol především na Moravě. V současnosti se školami nepracují; spolupráci chtějí obnovit v nových projektech, které budou zaměřeny na dlouhodobou spolupráci se školami.

Tímto problémem trpí i oblíbené semináře s pamětníky, kdy obě strany zmiňují, že je složité při nich žáky usměrňovat:

Organizace 3: „Nefunguje to, když tam jsem jenom s pamětníkem a je tam jen aula studentů. To jsme zavrhlí tento model, to občas školy zkoušejí. Projektový den, nahrne se 150 dětí, ono je to pro ně příjemné, mají aulu, ozvučení, klimatizaci, projektor, ale ten výsledek... Sice oni slyší ten příběh, ale čtvrtina z nich to nevnímá, protože jsou někde vzadu s mobily a člověk nemá šanci interaktivně pracovat. Nemám šanci na skupinovou práci, zjistit myšlenkovou mapu, to vůbec nejde. Já můžu akorát říct základní historický úvod, ale jde to ode mne k nim. Není to to jejich, co by mohli zpracovat. Pak je vyprávění, velmi nosné, já chodím tehdy dozadu, dělám, že fotím, a taky fotím, ale je to záminka, aby oni vnímali, že na ně dohlížím zezadu. Příklad, předminulý týden s pamětníci z Izraele jsme byli na gymnáziu v Náchodě. Byla tam předem skvělá příprava, učitelka už skoro na důchodu, ale byly tam 3 třídy, kvarty, kvinty. Jak to funguje? Samozřejmě ti, které to nejmíň zajímá, si sednou nejvíc dozadu. A začali rušit. Do té doby, co jsem si sednul mezi ně.“

Skoro stejnou taktiku popisuje i učitelka soukromého gymnázia:

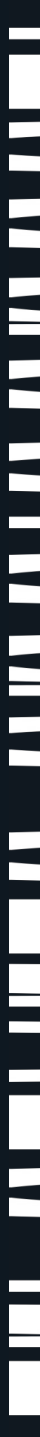
Učitelka A.: „Musím říct, že tím, že tento program máme již tolik let, je to tradice, studenti jsou zvyklí a je jich v sále kolem stovky, vědí, že musí prostě mlčet, a jsou vychovaní, ale trvalo to několik let. Já tam stojím a vysílám blesky, a když vidím, že se někdo pohne, nebo pokud vidím, že zlobí, opravdu dostanou [smích].“

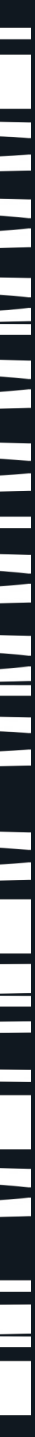
Frontální přednáška, při které je hlavním úkolem pedagoga zajistit klid, nemůže splnit výše popsané cíle, tedy rozprout debatu o konkrétních věcech, které studenty zajímají a k nimž chtějí zaujmout postoj. V tomto formátu (jehož jsme se několikrát zúčastnili se zkoumanými organizacemi) dostává diskuze pouze malý prostor a účastní se jí jen část žáků. Jak z rozhovorů, tak ze zkušenosti z terénu vyplývá, že problematičtí žáci (kteří zároveň mohou mít extremistické postoje) se takové přednášky často nezúčastní. Jsou například v jiné třídě, právě proto, aby nevyrušovali.

Nepřekvapí proto, že organizace se snaží změnit formát nabízených programů na dlouhodobější a intenzivnější projekty. Tento proces ale není bez překážek, které souvisí s organizací chodu celé školy. Některé zmíníme níže.

Jednorázové přednášky pro studentů je třeba nahradit dopadem. Organizace má dlouhodobou spolupráci s učiteli, aby studenti ve vy semináře dál aktivně prac

pro velké skupiny
projekty s hlubším
míjí se školami navazovat
nebo podporovat
výuce s tématem
covali.

„Tak jsem řekla
»ne«, bylo to totiž
9 hodin, 3×3 hodiny,
rozumíte?!“

Spolupráce se školami

Všechny organizace, s jejichž zástupci jsme mluvili, mají problém s hledáním škol, na kterých by mohly programy provádět.

Organizace 5: „Já si myslím, že ty školy ten problém (xenofobii žáků, pozn. aut.) ani necejtěj – my jsme oslovili všechny školy v ústeckém a karlovarském kraji – nejčastější odpověď je, že žádný problém není a my to nepotřebujem. To přesvědčení je silně zarostlé i v těch učitelích i v metodických prevence, nakonec jsme to dělali ve 30 školách z těch cca 500 oslovených.“

Podobný poměr oslovených a zúčastněných škol jsme zjistili i v případě ostatních organizací, které z tohoto důvodu většinou oslovují rovnou učitele z okruhu spolupracujících škol.

Organizace 6: „Dřív se plošně obesílaly školy mailama a občas se někdo ozval. Vždycky mi všichni opakují, že školy jsou zahlcený nabídkama a že to ani nečtou. Oslovuju už jenom školy, kde mám kontakty – osobní vazby, doporučení, dřívější zaměstnání. Stejně jdu přes ředitele. Tak je to lepší, aby neměli pocit, že jde něco mimo ně. Volala jsem na gympl, kam jsem chodila sama, a ředitelka mne málem poslala někam... Je to téma na tenkým ledě, spousta pedagogů se do toho nechce pouštět, hodně ředitelů říkalo, že musíme být objektivní.“

Dochází k situaci, kdy organizace přecházejí k dlouhodobým projektům, neboť jen takové mají podle nich smysl. Tyto dlouhodobé programy je však oproti jednorázovým akcím obtíž-

Učitelka J.

učí na druhém stupni ZŠ na sídlištní škole v Praze dějepis a výtvarnou výchovu, v posledních letech si musela dodělat aprobaci, učí více než dvaacet let.

Organizace 4

Sdružení zaměřené na výzkum, osvětu a vzdělávání o holocaustu. Zaměstnává jednu lektorku, která má na starost jednorázové přednášky i dlouhodobější projekty pro jednotlivé školy především v Praze a okolí.

Organizace 5

Spolek, který se angažuje ve výzkumu i kampaních zaměřených především na migraci. Vzdělávací oddělení oslovuje desítky škol po celé republice s programy z oblasti mediální výchovy a odstraňování předsudků.

Organizace 6

Spolek zaměřený na šíření informací o romské komunitě a kultuře. Každoročně organizuje pět seminářů za účasti pamětníka a provozuje stránku se vzdělávacími materiály.

nější do škol dostat. Jelikož školy preferují jednorázové projekty, je většina organizací nucena neustále dělat kompromisy a upravovat počty hodin svých programů. Organizace, která pořádá jednorázové semináře s pamětníky, tak má nejširší a nejrozmanitější síť spolupracujících škol. Z výše uvedených popisů takových programů ale vyplývá, že mají zřejmě jen malý okamžitý vliv na žáky a ještě diskutabilnější je jejich dlouhodobý účinek. Školám ale takové programy umožňují alespoň formálně deklarovat, že se zabývají výukou k toleranci.

Všichni lektori při rozhovorech operovali s vlastní klasifikací učitelů a škol. Na jednu stranu kladli ty školy, kde se jim dobře pracuje, opakovaně se sem vrací a s učiteli udržují dlouhodobý kontakt. Tito učitelé také s výsledky seminářů dále pracují i ve své výuce. Daná spolupráce funguje buď na úrovni celé školy, jestliže vychází ze spolupráce s ředitelem, nebo na úrovni jednotlivých učitelů, pak ale končí v okamžiku, když učitel například odejde na jinou školu. Tyto případy lektori uvádějí jako příklady dobré praxe, kde vzdělávací programy mají efekt, pravděpodobně znásobený prací angažovaných učitelů v běžné výuce.

Na druhou stranu lektori kladli školy a učitele, kteří spolupráci z různých důvodů odmítají. Například učitelé, kteří se zúčastnili rozhovorů pro náš výzkum, nepatří mezi ty, kteří by spolupracovali dlouhodobě a aktivně v konkrétních programech, přestože tématům xenofobie nebo dějin menšin jsou nakloněni. Důvody, proč se systematických programů neúčastní, jsou spíše praktické. Především mají pocit, že jim to přináší administrativu, ze které jsou již přetíženi, anebo se prostě jen v projektech neorientují.

Učitelka J.: „Já myslím, že jsme tlačeni do tolika projektů, že třeba konkrétně co se týká naší vlasti, naší historie, tak na to není čas. To je prostě neštěstí. Co všechno na nás tlačí, přicházíme o hodiny v rámci tříhodinových bioškol, letních škol a podobně. To je katastrofa, už se proti tomu stavíme. Každý si hájí ten svůj předmět. Je to hrozné. Základní školy měly bojovat o vlajku bioškoly. Tak jsem řekla ne, bylo to totiž 9 hodin, 3×3 hodiny, rozumíte?! Pak ještě výlety po střeších po Praze, abychom viděli, jak jsou zatravněné plochy. To je katastrofa, je to zbytečné v tomhle věku.“

Když učitelé vysvětlují, proč se neúčastňují dlouhodobých projektů, mluví především o nedostatku času nebo celkové přetíženosti.

Z mezinárodního šetření TALIS víme, že čeští učitelé jsou v porovnání s učiteli z jiných zemí ze své práce v mnoha ohledech frustrovaní¹, což bylo patrné i v rozhovorech. Například otázka, co byste potřebovali, abyste mohli žáky účinně vzdělávat směrem k toleranci a pracovat s jejich postoji, se obvykle stočila právě k přetíženosti byrokracií:

1 Národní zpráva TALIS 2013. Česká školní inspekce: Praha 2014. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/html/TALIS2013-NZ/html5/index.html?&locale=CSY&pn=61>

Učitelka J.: „My máme pořád někde služby, pořád stojíme na dozoru, v šatně, v jídelně. To je tak ubíjející – ten systém, který tam vedení zadalo, aby ty děti byly v bezpečí, aby se jim něco nestalo na té chodbě, aby do sebe nepráskly. My tam stojíme, ale oni do sebe stejně prásknou, akorát, že tam byl dozor, tak se to zapíše. To jsou věci, které hrozně ubíjejí tu energii, takže já jako třídní se zaměřuji na svoje děti.“

Tyto povzdechy zaznívaly též v menších rozhovorech s učiteli po jednotlivých programech. Poukazují na to, že jsou po vysokoškolsky vzdělaných učitelích požadovány podružné, méně kvalifikované činnosti, které jim ubírají čas a energii. Jejich pozornost se spíše než na odborné kompetence a vzdělávání zaměřuje na byrokracii, která jim bere čas na přípravu a tlumí invenci. Dlouhodobé projekty ve spolupráci s neziskovými organizacemi přinášejí další administrativní povinnosti.

Přetíženosti škol se v rozhovorech věnovali i lektoři. Více je ale trápí, že specifika fungování škol se neodrážejí v projektových výzvách:

Organizace 6: „My se opravdu dozvídáme výsledky těch projektů až na jaře a nestihneme je dělat před prázdninami. Pak ty školy říkaj, ozvěte se v září, to se dohodneme. V září je zas hukot. Takže máme říjen, listopad, půlku prosince a leden, to už je trochu přes čáru. Jsme rádi, že těch pět (seminářů, pozn. aut.) uděláme.“

Důvody, proč se školy do vzdělávacích projektů nezapojují, mohou být i jiné. Všechny celospolečenské výzkumy, které shrnujeme v závěrečné kapitole, ukazují, jak jsou antiromské postoje rozšířené, a tato atmosféra se promítá i do škol. Školy a učitelé mohou odmítat právě programy zaměřené na prevenci xenofobie nebo na historii Romů, protože nechtějí toto potenciálně konfliktní téma otvírat. Učitelé mají často obavy z reakce rodičů nebo mohou sami být

xenofobní a nechtějí své názory konfrontovat s přístupem lektorů, popřípadě téma prevence předsudků nepokládají za důležité. Takové důvody odmítnutí spolupráce však zůstávají většinou skryté a lektoři proto o nich spíše jen spekulují.

Tazatelka: „Mají učitelé předsudky?“

Organizace 6: „Častěji než studenti, ale umí to skrývat... Hyperkoretností, jak se snaží nám vnutit to, že oni teda rozhodně nejsou rasisti, ale tohle téma na jejich školu ne. S jedním učitelem jsem vedla debaty. »To bychom museli dělat debaty i o dalších menšinách« – přišlo mu to diskriminační, bojí se jako čert kříže, že by se to rodičům nelíbilo.“

Apriorní nedůvěra učitelů i žáků může být dána rámováním programu jako „protirasistického“, protože to staví žáky do role těch, kteří jsou rasisté a které je potřeba změnit. Obě neziskové organizace, které se primárně věnují lidským právům, deklarovaly, že se stávají obezřetnější v explicitním rámování svých programů jako „multikulturních“ nebo „o uprchlících“. Méně explicitní označení může jednak usnadnit přístup do škol, jednak je potom snazší komunikace ve třídě.

Organizace 5: „Může to mít mínus, že když to vyslovíme, tak to slovo má nějakou jazykovou zátěž, nějakou představu, u žáků většinou negativní: »Já nejsem rasista«, takže se třeba uzavře.“

Zdá se, že se vytvořila skupina učitelů a škol, kteří vzdělávání k toleranci (a s ním spojený slovník) odmítají, neboť nebyli dostatečně seznámeni s jeho významem nebo nedostali potřebnou metodickou podporu ani dostatek času se jím ve výuce zabývat.

Organizace 6: „Pro mě samotnou je pořád záhadou, jak nám některý školy naprosto přesvědčeně tvrdě, jak na to nemůžou najít 3*4 hodiny, a pro jiný školy to není problém... Myslím si, že kolikrát je to postoj vedení k tomuto tématu, že vedení řekne, na tohle čas budete mít a na tohle ne.“

V této situaci není ani tak překvapivé, že učitelé se často programů, které pro školu zajišťují lektoři, ani neúčastní. Jejich nezájem ale může být reakcí na to, že programy jen výjimečně zahrnují strukturovanou spolupráci s učiteli. Nemají možnost podílet se na podobě

programu a berou jej tedy jako něco, co do školy přichází z vnějšku. Podobné je to i se studenty, jakkoliv se některé organizace snaží, aby se aktivněji do programů zapojovali, například formou projektové výuky, kdy si studenti sami určují téma a lektori pomáhají při jeho zpracování. Projektové výzvy ale vyžadují, aby byly projekty velmi detailně naplánovány, a neoponechávají prostor pro to, aby je učitelé či studenti a žáci měnili podle svých potřeb.

Jako jedno z možných řešení se ukazuje rámování cílů typu „odstranění předsudků“ do témat, která nejsou pokládána za tak konfliktní, především témata historická.

Tazatelka: „Znamenají tahle historická témata, že se vám líp dostává do školy?“

Organizace 4: „Pragmaticky myslím, že jo. Holocaust Židů je téma, na které školy prostě slyší, a ještě pragmatičtěji, to téma Anny Frankové je nekonfliktní téma, všeobecně přijímané, já bych to přirovnala k Nicholasi Wintonovi. Když řekneš: »Máme výstavu o Anně Frankové«, tak všichni řeknou, jak je to skvělé.“

Z toho plyne, že skrze vzdělávací semináře o holocaustu je možné otevřít témata tolerance stejně jako na semináři o soudobém antisemitismu, mohou být ale akceptovatelnější pro některé školy.

Považujeme za důležité ještě jednou upozornit, že existuje velké procento škol, které se mohou vzdělávání k toleranci a multikulturálnímu vzdělávání vyhýbat. Tyto školy jsme našimi výzkumnými metodami nedokázali zachytit. Právě na ně by se však měla upírat pozornost jak odpovědných státních orgánů, které by měly vytvořit standardy, jak takové školy identifikovat, tak organizací, které jim mohou vytvořit programy podle individuálních potřeb. Opět je třeba zdůraznit, že řešení tlakem (například povinné vzdělávání) nebude účinné v případě škol a učitelů, kteří jsou vůči tomuto typu vzdělávání uzavření. Zde doporučujeme spíše formu motivace a celkové podpory.

Programy mají být vytvářeny
jednotlivých škol. Na projevu
podílet i učitelé, žáci, studenti.
Projektové výzvy by měly
mohli měnit obsah a průběh
průběžně sbírané zpětné

eny na základě potřeb
ektech se mají aktivně
lenti a další skupiny.

být flexibilní, aby příjemci
ěh projektu v závislosti na
vazbě.

„Když neví,
kdo jsou, tak my
jim podáváme
pomocnou ruku.“

Romové ve třídách

Otázky tolerance a soužití různých etnických a společenských skupin se ve školách neobjevují jen teoreticky v hodinách občanské výchovy, jsou prakticky součástí každodenního fungování škol. V rozhovorech se opakovaně objevovalo, jak důležité je klima celé třídy nebo školy a jak podstatný je jeho vliv na chování a postoje žáků. Tyto fenomény v projektových výzvách obvykle nebývají zohledněny, proto považujeme za důležité na jejich vliv upozornit.

Učitelé ze čtyř škol, kteří se výzkumu zúčastnili, mají ve svých třídách často romské žáky a je zajímavé, že nikdo z nich nezmiňuje rasistické incidenty nebo problémy s jejich zařazením. Všichni tito učitelé řekli, že jejich škola už s romskými žáky umí pracovat, využívají romských asistentů, umí komunikovat s rodiči. Na konkrétních příkladech ukázali, jak běžná přítomnost romských žáků vede ke změnám postojů třídy.

Učitel P.: „Před dvanácti lety jsme hráli florbalový turnaj na Žižkově a byly tam další školy. Já jsem tam měl šikovného romského žáka, ten hrál za školní tým. A teď přijeli ze Žižkova, kde většina žáků byli Romové, a z našeho hloučku se ozvalo: »Bacha, je to tu samej cikán!« A pak jsme zjistili, že to zařval ten Rom. [smích ode všech účastníků skupinové rozhovorů]. Oni taky koukali, ale když viděli, že to říká Rom, tak nic neřikali. Mlčeli a prohráli. Když neví, kdo jsou, tak my jim dáváme pomocnou ruku: »Ty jsi žák naší školy.«“

Učitel P.

Učí dějepis a češtinu na základní škole.

Organizace 5

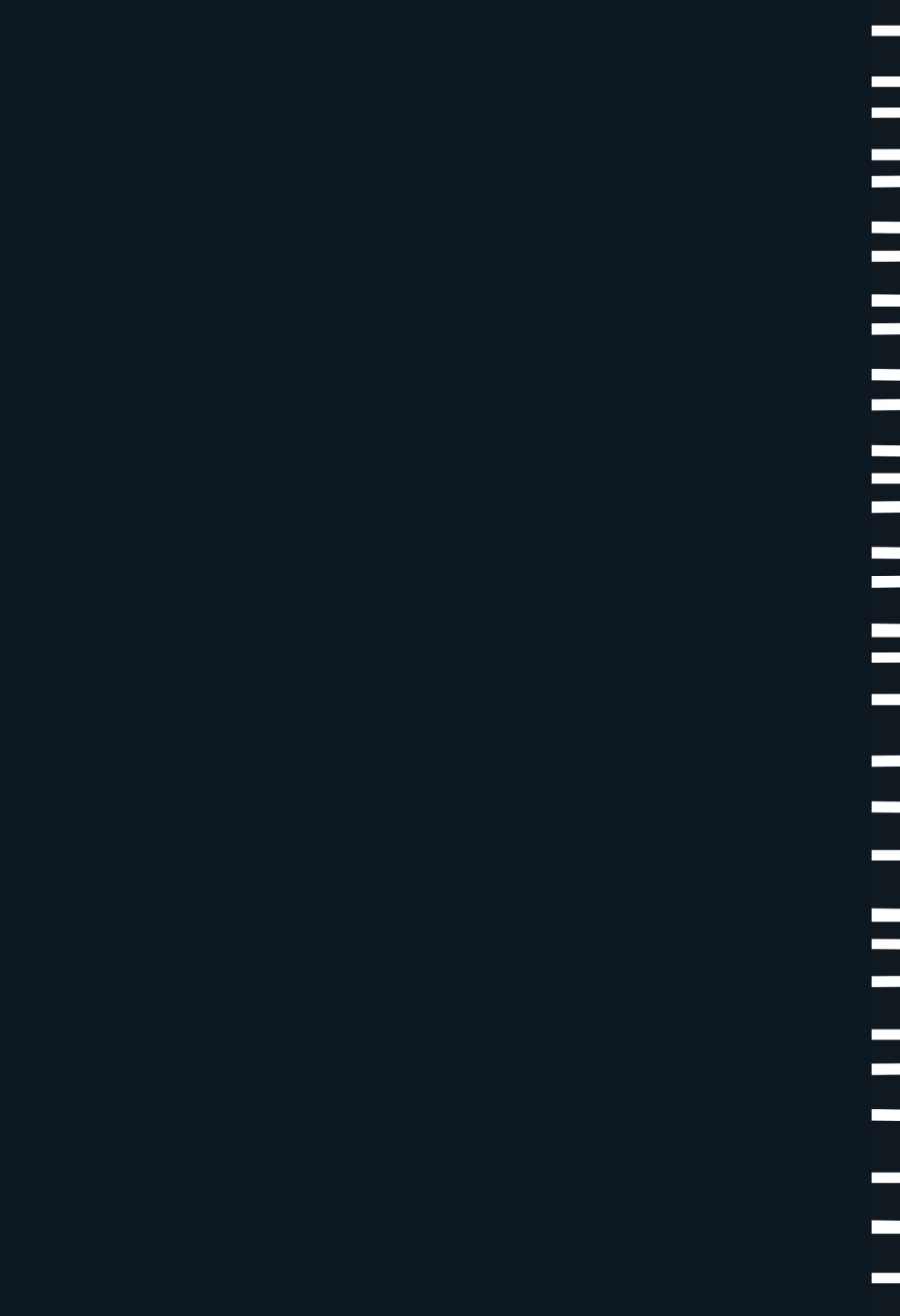
Spolek, který se angažuje ve výzkumu i kampaních zaměřených především na migraci. Vzdělávací oddělení oslovuje desítky škol po celé republice s programy z oblasti mediální výchovy a odstraňování předsudků.

Integrace romských žáků se projevuje právě v takovýchto obyčejných situacích. Učitelé, kteří s ní mají delší zkušenosti, ji hodnotí kladně jak pro romské žáky, tak pro žáky z majority. Potvrzuje se tím zjištění, na které upozorňujeme v části věnované postojům celé společnosti, že přátelství s někým z romské komunity je jeden z mála vlivů, které alespoň částečně snižují předsudky i v rámci celé populace.

Některé programy neziskových organizací se snaží takové situace zprostředkovat. Buďto využitím romského lektora, nebo organizováním společných pobytů dětí ze segregovaných škol se školami, kam romští studenti nechodí. Organizace právě tyto projekty jmenují jako ty, které mají reálný potenciál na změnu a se kterými mají nejlepší zkušenosti.

Organizace 5: „Když říkáte, že média nejčastěji zmiňují v souvislosti s Romy kriminalitu, zneužívání dávek, na to hned reagují: »Vždyť je to pravda. My to víme.« A do toho třeba vstoupí ten Rom s jeho zkušeností: »Tihle, tihle a tihle jsou schopní, žijí samostatně, vydělávají samostatně a pracují, nebo cokoliv.« Že to tak není. Role toho Roma je opravdu v žité zkušenosti. Ačkoliv on tam formálně vnáší také nějakou atraktivitu. Klíčovou roli jsem viděl v tom, že tam vnáší feedback toho člověka, který je diskriminovaný. Řada žáků akcentovala, že je to pravda. Máme hromadu evaluačních papírků, co jsme rozdávali, nějaké evaluační dotazníky, a hromada lidí tam psala, že poprvé viděli inteligentního Roma. To byl klíčový faktor, tím se tam dostal aspekt vesmíru, o kterém nikdo netušil. Že existuje Rom, který umí mluvit, který se vyzná, že je chytrější než oni. A to uznávali.“

Projekty, které zprostředkovávají setkání lidí z různých etnických, kulturních i sociálních skupin, se jeví jako efektivní. Ostatně i populární besedy s pamětníky těží právě z autenticity setkání.

Je třeba podporovat setkání
a studentů z různých etnických
skupin nebo setkávání žáků
se zástupci menšinových

ávání a soužití žáků
ických a sociálních
ků a studentů
skupin.

„K maturitě
přišel náš student,
který byl odněkud
z Blízkého východu,
a přinesl nějaké
dobroty. A tehdejší
ředitel řekl:
»Doufám, že v tom
není bomba.«“

Odlíšnost ve školách

Jako větší současnou výzvu učitelé zmiňovali nárůst počtu studentů-cizinců, se kterými dosud neumí pracovat. Všichni učitelé ze škol, kde takoví studenti jsou, zmiňovali nějaký anekdotický příběh o tom, jaké problémy jejich kulturní odlíšnost způsobuje.

Učitel I. P.
učitel základů
společenských věd na
gymnáziu v Praze, kde
je zároveň zástupcem
ředitele, praxe přes 20 let.

Učitel I. P.: „K maturitě přišel náš student, který byl odněkud z Blízkého východu, a přinesl nějaké dobroty. A tehdejší ředitel řekl: »Doufám, že v tom není bomba.« To byl opravdu průsvih. Stížnost na inspekci. Nebylo to dobrý.“

Tazatelka: „Ze strany žáka?
Nebo od rodičů?“

Učitel I. P.: „No, hrozně se urazil. Nevím tedy, jestli tu stížnost podal on, nebo to podali ti rodiče. Ale vím, že to byl hloupý vtip. Já sám jsem se divil, že to ten ředitel řekl. No prostě si chtěl udělat legraci. To byl jediný konflikt, který jsem zaznamenal za víc jak dvacet let.“

Tazatelka: „A řešila to zpětně nějak inspekce?“

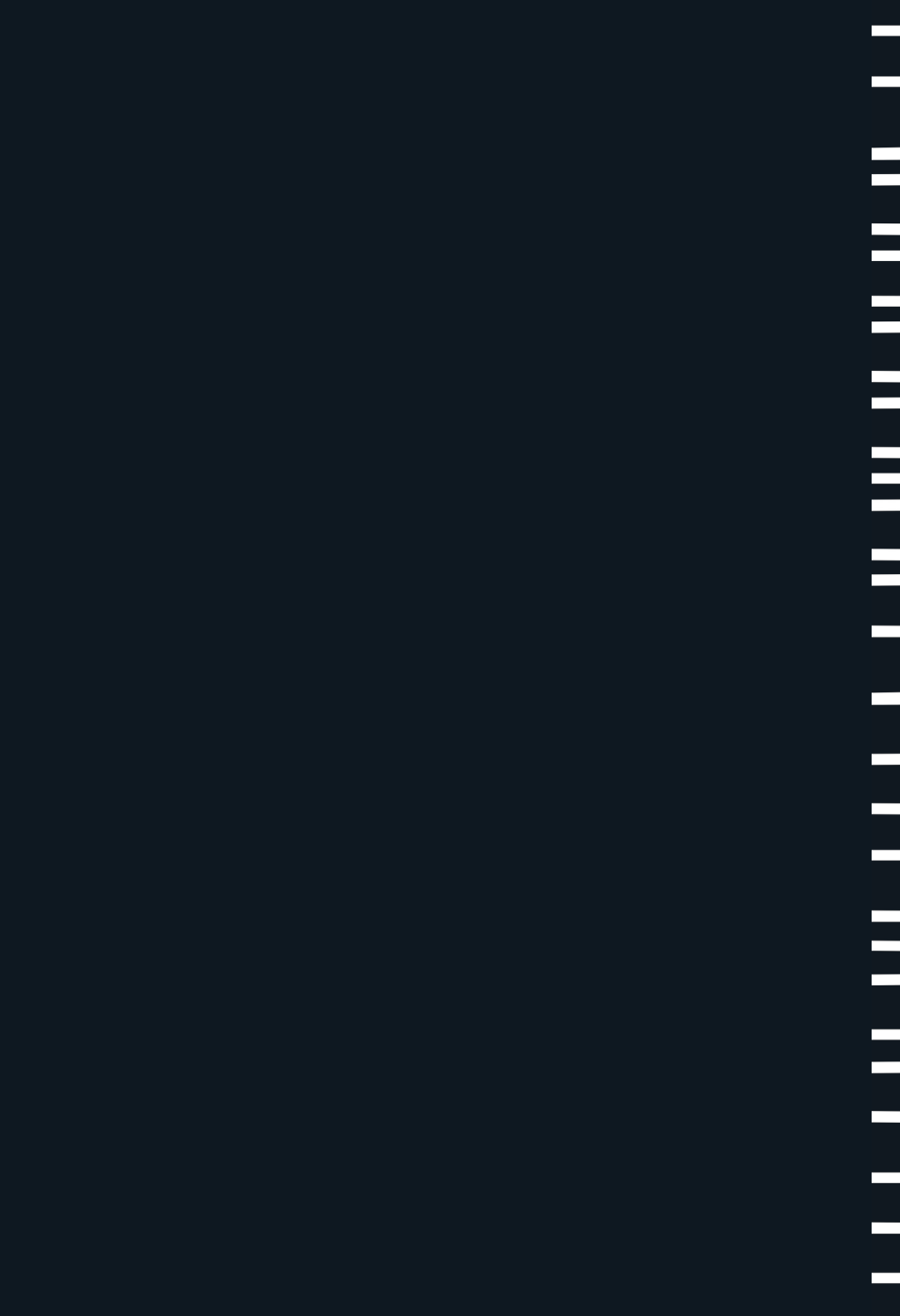
Učitel I. P.: „Ono to bylo spojené s tím, že ten student u té maturity propadl. Takže se to víc svezlo po těch známkách než po výroku ředitele.“

Tazatelka: „Ovlivnilo to nějak atmosféru ve škole?“

Učitel I. P.: „Ne, on byl maturant, takže odešel. Pak už se to nijak neřešilo.“

Při přímé otázce na to, jestli existují problémy se zařazením studentů z odlišného prostředí, odpověděli učitelé, že ne. Zároveň ale každý řekl historku podobnou té uvedené výše (dívka, která si nechtěla sundávat šátek ani při dívčím tělocviku, zanedbaný žák z Ukrajiny) a většina příkladů skončila odchodem žáka či žákyně ze školy. Napovídá to, že žáci z odlišných kultur se integrují dobře, jen pokud nejsou vnímáni jako odlišní. Pokud se projeví kulturní specifika jejich výchovy (nebo jsou jejich kázeňské problémy vykládány jako kulturní rozdíl), neumí s takovými situacemi školy ani učitelé pracovat. Kromě soukromého cizojazyčného gymnázia žádná ze škol, kde jsou studenti z odlišných jazykových a kulturních prostředí, nemá zavedenou politiku komplexního řešení konfliktních případů.

Je otázkou, jak mohou fungovat projekty bojující s předsudky a stereotypy, které jsou vždy časově a tematicky omezené, pokud ve školách neexistuje celistvý přístup ke kulturním odlišnostem žáků, který by byl zakotven v každodenním fungování školy. Práce lektorů a učitelů, kteří se vzděláváním k toleranci pracují, může být snadno znehodnocena chováním učitelů jiných předmětů, nebo dokonce ředitelkou či ředitelem, pokud vzájemný respekt, který má být ve školách propagován, neprosazují i všichni ostatní pedagogové do svého každodenního jednání nebo jej od žáků nepožadují. Klima školy se celkově jeví jako klíčový aspekt při plnění role školy coby propagátora tolerance. Ovšem programy, které by se zaměřovaly na školu jako celek, jsou zatím výjimkou (například projekty nadace Pomáháme školám k úspěchu).

Projektové výzvy a podp
zaměřovat na prostředí c
komunikačních dovednos
politiky pro nakládání s p
a rasismu a na vzděláván
sboru včetně ředitelů. Je
projekty, které se zaměřu
s rodiči nebo místní kom

ora by se měly
celé školy – výuku
stí, vytváření školní
případy xenofobie
ní celého učitelského
třeba podporovat
ují na spolupráci
unitou.

Závěr

Díky našemu výzkumu jsme komplexně popsali praxi vzdělávání k toleranci. V dnešní době existuje velké množství metodických materiálů a seminářů pro školy. Jejich tvůrci předpokládali, že učitelům chybí pro vzdělávání zaměřené na snižování předsudků především znalosti a didaktické podněty. Výsledky našich rozhovorů ale ukazují, že tento přístup se zřejmě vyčerpal a pro efektivní výuku k toleranci je třeba vzít v potaz daleko širší škálu věcí, než jsou obsahy učiva. Z výuky o menšinách se stalo téma, na které citlivě reaguje celá společnost.

Existují školy a především jednotliví učitelé, kteří taková témata stále do výuky zapojují. Těmto učitelům je nutné poskytnout podporu především ve zvládnání náročných situací ve třídě a snížit administrativní zátěž, která je se zapojením do dlouhodobých projektů spojena. Tito učitelé a učitelky by měli mít možnost své zkušenosti v této oblasti také zapojit do vytváření materiálů a ne být pouze jejich pasivními příjemci.

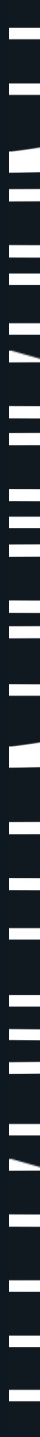
Důležité ale je, že se část škol do výuky k toleranci nezapojuje. Je to zapříčiněno především frustrací z organizačních a byrokratických požadavků, ale i kvůli distanci k tomuto tématu a především způsobu jeho prezentace. Pro takové školy je třeba vytvořit individuální programy, které budou pracovat s jejich kolektivem dlouhodobě a postupně.

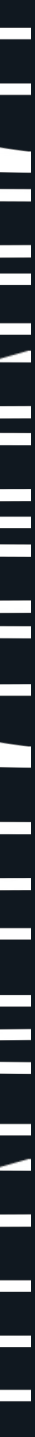
Na závěr tohoto textu je třeba ocenit neziskové organizace, které se dlouhodobě snaží prosadit témata tolerance a nediskriminace do výuky, a vzdorují tak opačnému vývoji ve sféře politiky a médií. Pro tuto práci potřebují stabilitu delších projektů, ve kterých mohou plně využít své zkušenosti.

Stát a výuka

a k toleranci

Autory textu jsou
Vojtěch Ripka a Jan Heinrich

V tomto přehledu popisujeme základní rámec vzdělávání proti stereotypům v České republice a jakým způsobem jej ustavují státní orgány, především ministerstvo školství. Jedná se o kontext, ve kterém se odehrávají situace popsané v předchozí části. Zároveň naše doporučení směřují právě ke změně nastavení legislativy, které se s praxí v mnoha ohledech mýjí. Vzdělávání proti předsudkům se prolíná a splývá s problematikou prevence sociálně-patologických jevů. Podle pojetí MŠMT patří rasismus a xenofobie mezi sociálněpatologické jevy^[2]. Kontextu prevence na školách se věnujeme dále v textu, stejně jako změnám v organizaci školní výuky od roku 2004.

2 Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže. MŠMT: Praha 2013. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/28077>

Rámcové vzdělávací plány

Rok 2004 byl za začátek analyzovaného období zvolen, jelikož v té době došlo k jedné z nejzásadnějších změn v českém školství v posledních 20 letech. Bylo zahájeno zavádění tzv. rámcových vzdělávacích programů (RVP) pro jednotlivé typy a stupně vzdělávání. Oproti dosavadnímu systému jednotných osnov pro jednotlivé předměty je ve struktuře RVP kladen důraz především na tzv. klíčové kompetence žáků a látka není rozdělena do předmětů, nýbrž do jednotlivých tematických okruhů – vzdělávacích oblastí. To, jakým způsobem je výuka látky a kompetencí zařazena v rámci jednotlivých předmětů do výuky, je pak v pravomoci každé školy. Přesně to specifikují tzv. školní vzdělávací programy (ŠVP), které si jednotlivé školy vytvářejí. Přejech na ŠVP mohl být školami realizován postupně s tím, že podle něj všechny základní školy musely učit povinně od začátku školního roku 2007/2008 a další typy škol pak později podle harmonogramu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT).

Cílem dlouho připravované reformy bylo umožnit větší míru autonomie jednotlivých škol tím, že byla umožněna individualizace školních vzdělávacích plánů. Přitom bylo zaručeno penzum znalostí a úroveň dosažených dovedností odpovídající danému stupni vzdělávání. Takto koncipované vzdělávání dává také větší prostor pro uplatnění principu projektového vyučování, při němž žáci získávají v tematických projektech přirozeně propojené poznatky a kompetence praktickou formou a napříč tradičně chápanými předměty.

Je nutno podotknout, že zavádění RVP se neobešlo bez komplikací a kritických ohlasů, a to i z řad zastánců této reformy. Je zjevné, že nový systém klade vysoké nároky na dovednosti a koncepční práci škol a pedagogů a na jejich připravenost a informovanost. Dalším problémem, často zmiňovaným odbornou veřejností, je také příliš velký objem učiva v rámci jednotlivých témat a tematických plánů. Jako nedostatečné jsou dále hodnoceny realizované aktivity pro informování pedagogů o RVP a jeho zavádění a jejich příprava a metodická podpora při tvorbě školních vzdělávacích programů. Kromě toho nová struktura vzdělávání založená na RVP a ŠVP nebyla vždy odpovídajícím způsobem koncepčně zohledněna při přípravě budoucích absolventů pedagogických fakult. Je také zjevné, že tyto strategické dokumenty nemohou být funkční, pokud se nepromítnou do kroků realizovaných na úrovni práce konkrétních pedagogů s žáky v jednotlivých školách.^[3]

V současné době probíhá v režii MŠMT další revize rámcových vzdělávacích plánů, která by dle vyjádření ministerstva měla probíhat postupně v jednotlivých vzdělávacích oblastech a měla by vzít v úvahu podněty odborné veřejnosti (ty byly sbírány pomocí online dotazníku; nicméně forma a rozsah odborné diskuze je částí odborné veřejnosti kritizována).

3 RVP ZV by měl být dál zaměřen na kompetenční pojetí vzdělávání, jeho revize je však potřeba, shodli se odborníci. EDUin [online]. 23. 6. 2017. Dostupné z: www.eduin.cz/clanky/rvp-zv-by-mely-byt-dal-zamereny-na-kompetenčni-pojeti-vzdelavani-jejich-revize-je-vsak-potreba-shodli-se-odbornici/

Průřezová témata RVP

Napříč jednotlivými vzdělávacími oblastmi se prolínají tzv. průřezová témata. Můžeme to blíže ilustrovat na příkladu RVP pro základní vzdělávání (RVP ZV).

„Průřezová témata reprezentují v RVP ZV okruhy aktuálních problémů současného světa a stávají se významnou a nedílnou součástí základního vzdělávání. Jsou důležitým formativním prvkem základního vzdělávání, vytvářejí příležitosti pro individuální uplatnění žáků i pro jejich vzájemnou spolupráci a pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot.“^[4]

4 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. MŠMT: Praha 2017. s. 10. Dostupné na: http://www.nuv.cz/uploads/RVP_ZV_2017_verze_cerven.pdf

Průřezová témata jsou povinnou součástí vzdělávání na 1. i 2. stupni, přičemž RVP ZV definuje tato průřezová témata:

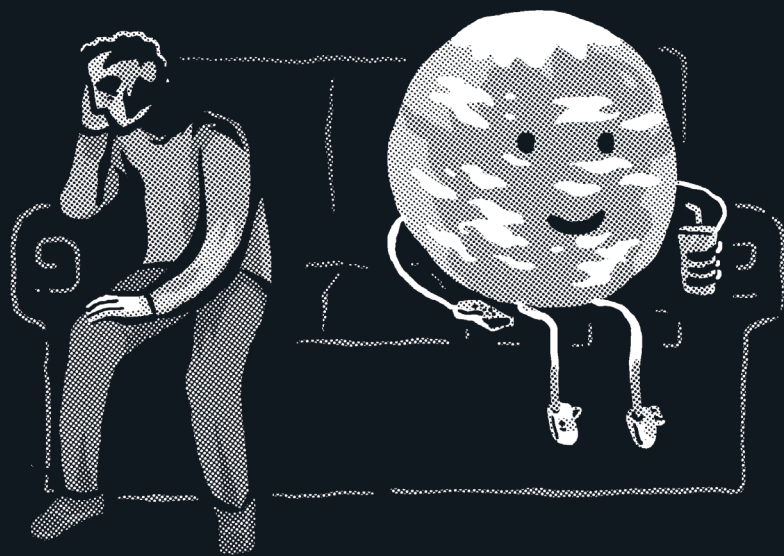
1. Osobnostní a sociální výchova

2. Výchova demokratického občana

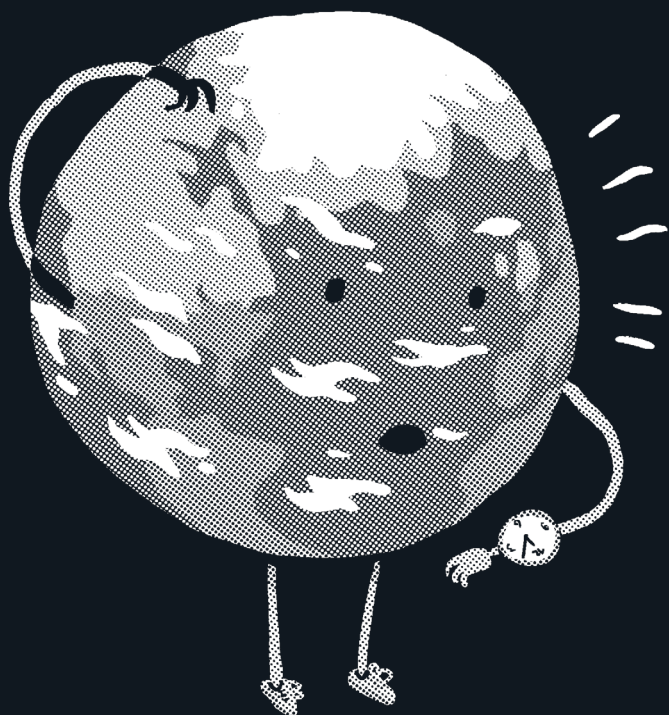
3. Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech

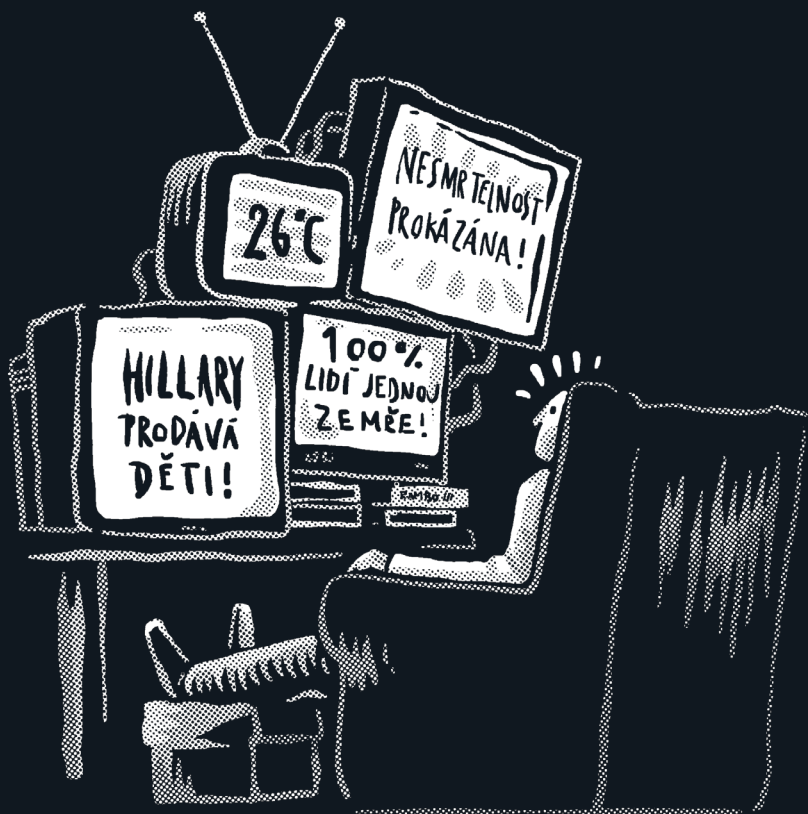
4. Multikulturní výchova

5. Environmentální výchova

6. Mediální výchova

Pro námi sledovanou problematiku je přitom stěžejní především průřezové téma multikulturní výchova. Dále také mediální výchova (zejména co se týče kritického přístupu k informacím a jejich zdrojům), osobnostní a sociální výchova (utváření dobrého vztahu k sobě a druhým, zvládnání vlastního chování...) a také výchova demokratického občana (vedení k aktivnímu postoji v obhajování a dodržování lidských práv a svobod).

Kromě průřezových témat jsou v RVP definovány i tzv. doplňující vzdělávací obory, z nichž je pro tento text relevantní především etická výchova, zasahující témata jako komunikace, důstojnost lidské osoby, interpersonální a sociální empatie. Výuka obsahu doplňujících vzdělávacích oborů je na rozdíl od průřezových témat nepovinná.

Toto strukturování látky se pochopitelně promítlo i do nabídky a způsobu tvorby vzdělávacích programů pro školy v oblasti vzdělávání. Některé metodiky a programy se pak přímo odkazují na konkrétní průřezová témata a jejich jednotlivé prvky (viz např. metodika Hello Czech Republic).

Primární prevence

Důležitým rámcem pro výuku, která se dotýká formování hodnot a postojů žáků a studentů, je primární prevence rizikového chování, což je systém, který na úrovni jednotlivých škol řeší prevenci problémů, jako jsou drogy a kriminální chování, ale také extremismus.

V rezortu školství spadá problematika prevence pod Oddělení institucionální výchovy a prevence při MŠMT (<http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/prevence>).

V této gesci funguje také Databáze certifikovaných poskytovatelů programů primární prevence rizikového chování. Databázi spravuje a certifikaci provádí šetřením v dané organizaci Národní ústav pro vzdělávání (<http://www.nuv.cz/t/pracoviste-pro-certifikace>), což je organizace přímo řízená MŠMT. Udělená certifikace znamená, že program byl shledán v souladu se Standardy odborné způsobilosti poskytovatelů programů školské primární prevence rizikového chování.

V lednu 2017 bylo v registru zaneseno celkem 90 subjektů s aktuálně platnou certifikací. Tyto organizace působí v různých oblastech primární prevence. Kromě programů všeobecné prevence a programů zaměřených na xenofobii a extremismus jsou zde registrovány programy zaměřené na celou škálu dalších typů rizikového chování a problémů, jako je zneužívání návykových látek, šikana, sektářská náboženská hnutí, kybernetické hrozby apod. Organizace, které poskytují školám programy na celorepublikové úrovni, podílejí se na tvorbě veřejně dostupných metodik a udávají trendy v této oblasti (jako například Člověk v tísni a další níže zmiňované organizace), v této databázi nicméně přímo nefigurují. Jsou v ní registrováni především lokální poskytovatelé, mj. například jednotlivé pedagogicko-psychologické poradny. V seznamu relevantních organizací vytvořeném pro tento výzkum se primární prevencí zabývá 18 organizací s převážně regionální působností, nechybí však také velké celostátní organizace (zejména Centrum sociálních služeb).

Je otázkou, jestli je certifikace nějakým vodítkem pro pedagogy, popřípadě jestli pomáhá organizacím v přístupu do škol.

Problematika prevence částečně zasahuje i do gesce Ministerstva vnitra – zejména v otázce prevence extremismu. Byla proto vytvořena mezirezortní Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže (aktuálně je v platnosti dokument pro období 2013–2018), kterou zaštiťuje MŠMT. Strategie zmiňuje mezi formami rizikového chování, na které se zaměřuje, explicitně intoleranci, anti-semitismus, extremismus, rasismus, xenofobii a homofobii. Dále existuje výbor pro koordinaci primární prevence a síť lokálních koordinátorů prevence na krajské úrovni a ve školských poradenských zařízeních. Samotné školy mají na základě předpisů MŠMT zřízeni funkci školního metodika prevence. V náplni práce školního metodika, kterým je zpravidla jeden ze stávajících učitelů, je mimo jiné „prevence rasismu, xenofobie a dalších jevů, které souvisí s otázkou přijímání kulturní a etnické odlišnosti“. Výrazným omezením dobrého výkonu této formálně významné funkce je neexistující finanční podpora, respektive časová dotace pro výkon poradenské a koordinační role.

Mezi metodickými materiály vydanými přímo MŠMT je možné zmínit materiál Co dělat, když - intervence pedagoga. Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept; konkrétně přílohu č. 9, Extremismus, rasismus, xenofobie, antisemitismus (2011). Pro informování pedagogů o problematice primární prevence pak byl (též pod záštitou MŠMT) vytvořen portál Prevence-info.cz.

Přímo s učiteli pracuje také Národní institut pro další vzdělávání, který je organizací přímo řízenou MŠMT. Specializuje se na další vzdělávání a metodické vedení pedagogů. NIDV mimo řady jiných programů pro učitele nabízí i takové, jež mohou školy využít při práci s žáky v oblasti multikulturní výchovy a při prevenci souvisejících sociálně-patologických jevů. Také některé kurzy, jako například „Extremismus a radikalismus – hrozba v našich školách?“ (www.nidv.cz/vp/detail/58046), pomáhají pedagogům připravit se na základní intervenci a řešení výskytu nenávistných patologických projevů v třídním kolektivu.

Neziskový se
a výuka k to

ektor
leranci

Autory textu jsou
Vojtěch Ripka a Jan Heinrich

100–101

Prevenici extremismu, multikulturní výchovu a jiné přístupy, ve kterých se otevírá téma vztahu k menšinám, do škol přinášejí velmi často neziskové organizace. Osou našeho výzkumu bylo popsání právě tohoto vztahu. V následující části podáváme přehled organizací a jimi připravených materiálů, které dnes mají učitelé a učitelky k dispozici.

První fáze výzkumu programů spočívala v distribuci rozsáhlého dotazníku, který byl zacílen na vzdělávací programy zaměřené na snížení anticiganismu a antisemitismu.^[5] Dotazník jsme rozeslali co největšímu množství organizací, které ve své činnosti kombinují vzdělávací nebo výchovnou činnost a snahu o snížení předsudků vůči Romům či Židům. Respondenti byli osloveni na základě mnoha zdrojů. Jednalo se zejména o typy romských krajských koordinátorů, které jsme všechny oslovili. Dále jsme vycházeli ze seznamů podpořených organizací v rámci relevantních projektových výzev (zejména MŠMT, tzv. Norské fondy, Úřad vlády ČR a Open Society Fund). Seznam jsme vytvořili také na základě doporučení odborníků, zejména z řad správní rady projektu. Takto bylo vytipováno 175 aktuálně působících organizací. O celkem 132 z nich bylo možné zjistit alespoň základní informace a potvrdit jejich aktuální existenci, a proto jsme je do registru zařadili.

5 Dotazník je k nahlédnutí na stránkách projektu www.stereotypy.cz

Na tomto místě je důležité říci, jak jsme se vyrovnali se situací, kdy je autorský tým této zprávy sám do určité míry součástí zkoumané oblasti. Oddělení vzdělávání ÚSTR je rovněž aktivní v oblasti vzdělávání k toleranci. Tento problém jsme od počátku všem zúčastněným deklarovali a uvědomovali jsme si ho. Případné negativní důsledky naší zaujatosti jsme se snažili zmírnit tím, že nad výzkumem i jeho výsledky dohlíželo široké konsorcium odborníků pro oblast anticiganismu, antisemitismu, vzdělávání, metodologie výzkumu a podobně.^[6]

6 Jmenný seznam členů a členek rady najdete v tiráži této knihy a na www.stereotypy.cz

Dotazník celkově zodpovědělo z oslovených organizací pouze 14, ty popsaly dohromady 23 programů. Část oslovených organizací odmítla pojetí výzkumu s odůvodněním, že jeho zadání rámuje práci organizací pro ně nevhodným způsobem. Explicitně se proti předcházení antisemitismu a anticiganismu jako rámování vymezil například Člověk v tísni. Hodnota výsledků je vzhledem k nízké návratnosti dotazníků omezená, přesto jsme některé postřehy využili v tomto přehledu pro hloubku vzhledu často podrobných odpovědí. Základní aspekty práce organizací jsme se navíc pokusili analyzovat prostřednictvím veřejně dostupných informací. Tyto informace pocházejí převážně z vlastních deklarácí jednotlivých organizací na profilových webových stránkách.

Struktura zmapovaných organizací je následující:

Rozsah působení	Počet organizací
Místní	57
Regionální	32
Celostátní	38
Mezinárodní	5
Celkem	132

Největší část sledovaných organizací se soustředí pouze na místní úroveň a jde povětšinou o menší organizace. Regionální úroveň je definovaná rozsahem na úrovni okresu až několika málo krajů. Celostátní úroveň zahrnuje organizace působící v mnoha konkrétních lokalitách napříč Českou republikou. Za mezinárodní lze považovat ty organizace, které se deklarují jako pobočka mezinárodní organizace pro ČR.

Místní a regionální organizace nejčastěji působí v severních Čechách, na severu Moravy, v Praze a Brně.

Deklarované zaměření jednotlivých organizací je velmi široké, avšak výrazně častěji jsou klienti definováni zejména sociálními riziky či již nastalou sociální situací (sociální vyloučení, znevýhodnění či nepřiznivá sociální situace), než pojmenováním etnicity. Pouze malá část organizací (24) přímo uvádí vzdělávání mezi svými základními cíli, avšak působení na širší veřejnost či specificky žáky a studenty jich uvádí téměř polovina.

Trendy ve výuce proti předsudkům

Problematiku vzdělávání proti předsudkům přinášíjí do škol ve velké míře neziskové organizace, které v posledních letech v rámci různých dotačních projektů vytvořily velké množství programů pro žáky i učitele a metodických materiálů určených pro použití ve výuce. Je třeba zdůraznit, že neexistuje větší šetření, které by ukazovalo, jaké metodiky učitelé využívají a jak jsou programy různých organizací rozšířené.^[7] Do této analýzy jsme zahrnuli metodické výstupy organizací, které jsme shromáždili pro dotazníkové šetření. Zahrnují všechny větší tvůrce, u kterých je možné najít metodiky online. Tyto programy a metodiky jsme se pokusili rozdělit do základních kategorií a témat, níže nabízíme příklady. Při pohledu na existující metodické materiály si můžeme povšimnout dvou základních proudů. První proud soustřeďuje výuku na historické události a osobní zkušenosti. Druhý proud akcentuje obecnější rovinu ve výchově k rozpoznávání předsudků a soustřeďuje se na současné společenské otázky (projekty Stereotypy, Lidé v pohybu nebo metodika Hello Czech republic).

V materiálech náležejících k prvnímu proudu, jež si můžeme pracovně označit jako historický, se také nejčastěji setkáváme s tématem antisemitismu, které je vztahováno především k holocaustu a období před a během 2. světové války. V posledních letech vznikly i materiály zaměřující se na holocaust Romů, které vytvářejí jak organizace původně zaměřené na židovský holocaust (Tereziánská iniciativa), tak organizace věnující se romské problematice obecně (spolek Romano Džaniben). Častými tématy jsou i další zločiny nacistického a komunistického režimu.

Stejně jako u nehistoricky orientovaných programů lze i u tohoto proudu pozorovat trend kladení důrazu na výpovědi a osudy pamět-

7 Některé údaje jsou dostupné v tematických šetřeních České školní inspekce k tématům občanského vzdělávání a výuky soudobých dějin. Dostupné z: http://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Tematicke-zpravy/Tematicka-zprava-%E2%80%93-Vyuka-soudobych-dejin-na-2-stup-a-http://www.csicr.cz/html/TZ_Obcanka/html5/index.html?&locale=CSY&pn=11

níků a konkrétních osob a na výuku formou zážitkových aktivit (mezi níže vyjmenovanými programy tento princip využívají například projekty Zmizelí sousedé, Příběhy našich sousedů, Post Bellum a další).

V kontextu RVP je zde tedy kromě průřezových témat i přirozené propojení s „dějepisnými“ tématy a se vzdělávací oblastí Člověk a společnost.

Příkladem aktivity, která sblíží přístup využití přímé zkušenosti pamětníků (obvykle typický pro programy zaměřené na minulost) se současnými tématy, je například projekt Živá knihovna realizovaný v ČR organizací Amnesty International (viz níže).

Obecně lze říci, že v posledním desetiletí můžeme ve vzdělávání v této oblasti pozorovat v souladu se světovými trendy ústup od předávání faktů a obecných informací o problematice formou výkladu. Prosazuje se větší důraz na interaktivní vzdělávací metody zážitkové pedagogiky orientované na prožitek a osobní zkušenost, což je v souladu s východisky rámcových vzdělávacích programů. V tomto proudu se také častěji prosazují současná témata a obecné nadčasové principy (například to, jak lidé vnímají a poznávají realitu a utvářejí si stereotypy). Řadu technik využívaných v tomto proudu lze zařadit pod přístup anti-bias, který má kořeny v USA v 80. letech 20. století. Strategii anti-bias přístupu lze přitom shrnout jako snahu o vědomou práci s předsudky a „nálepkováním“ a dále o jejich reflexi.

Přehled vybraných programů a publikací

Následující přehled neodděluje striktně metodické materiály a realizované vzdělávací programy, a to především z toho důvodu, že konkrétní metodiky a programy jsou velmi často navzájem úzce provázány, neboť vznikaly jako součást společného projektu a dávají tedy smysl jako celek. V přehledu vybraných aktivit a metodických materiálů budou stručně představeny konkrétní projekty, v některých případech i organizace, které stojí za jejich realizací. Výběr těchto ilustrativních příkladů proběhl na základě expertního posouzení významu jednotlivých organizací a aktivit (tzv. Expert sampling)^[8]. Podíleli se na něm členové rady projektu, ale vychází také z rozhovorů s učiteli a rozhovorů s lektory neziskových organizací a dotazníkového šetření mezi nimi. Součástí přehledu je informace o způsobu financování dané aktivity. Jedná se převážně o aktivity subjektů s celorepublikovou působností a dopadem, které jsou odborné veřejnosti relativně dobře známé a jsou pedagogy často využívané. Doplnili jsme i některé regionálně působící subjekty. Dále na tomto poli působí veřejné instituce, například vysoké školy či muzea.

8 BARAN, Mette, L. *Mixed Methods Research for Improved Scientific Study* IGI Global: Hershey, 2016, s. 119.

Člověk v tísní

106–107

Jedna z největších českých neziskových organizací Člověk v tísni se zprvu orientovala pouze na rozvojovou pomoc v zahraničí a globální témata. Postupně se ale činnost organizace rozšířila, mj. na osvětovou činnost zaměřenou na širokou, i pedagogickou, veřejnost. Už v roce 2001 byly založeny Varianty – vzdělávací program ČvT. Mezi první viditelné aktivity patřila kampaň Be Kind to Your Local Nazi zaměřená proti pravicovému extremismu a neonacismu.

Jeden svět na školách

Dalším vzdělávacím programem ČvT je Jeden svět na školách, který tematicky navázal na již zavedený populární festival dokumentárních filmů s globální tematikou Jeden svět (pořádaný také ČvT) a který přináší školám možnost zhlédnout filmy s tematikou globálních rozvojových otázek a lidských práv. Pro učitele zapojených škol jsou připraveny metodické materiály k vedení diskuze se žáky o zhlédnutých filmech a jejich tematice.

Dovedu to pochopit

Metodika Dovedu to pochopit z roku 2008 přinesla informace a podklady pro modelové semináře věnující se pěti tématům multikulturní výchovy: holocaust, život v ghettu, migrace, mezináboženská tolerance a nesnášenlivost v hudbě. K publikaci patřil i CD-ROM s multimediálním obsahem. Za zmínku stojí využití písňe a klipu Nedovedu pochopit skupiny The Tchendos, v níž se ozývají autentická slova pamětnice Anny Hyndrákové-Kovanicové. Mediálními partnery projektu byly Rádio 1 a hudební stanice Óčko, které také skladbu a klip vysílaly.

K projektu byla přidružena i mediální kampaň NEONáček – chcete ho?, která se snažila informovat o aktivitách současných českých neonacistických extremistů. V rámci kampaně byly vysílány také spoty, které neonacisty vykreslovaly s humornou nadsázkou.

V rámci projektu Dovedu to pochopit byla vydána také informativní příručka pro učitele Migrace, která byla později (v roce 2013) aktualizována.

Persona Dolls

Je metoda určená pro mladší děti ve věku 3–9 let. Pedagogové vytvářejí panenku a k ní její vlastní osobnost, zázemí a historii. Skrze práci s panenkou se pak děti učí přirozenou formou o tématech, která jednotlivé panenky „prožívají“ (například rasismus, diskriminace, postižení, špatné sociální zázemí apod.). ČvT se metodě Persona Dolls věnuje od roku 2013 (rozvoj této metody v ČR podpořily: MŠMT, Institut für den Situationsansatz, program Kinderwelten, ESF – Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OP VK) a Česko-německý fond budoucnosti).

Bohouš a Dáša

Bohouš a Dáša jsou dva teenageři, kteří se stali hrdiny série metodik ČvT pro práci s žáky, zaměřených na globální a rozvojovou problematiku. Přiblížení cílové skupině napomáhá to, že hrdinové jsou ztvárněni jako kreslené postavy a vybraná témata ilustrují krátké komiksové příběhy. Jedna z těchto metodik nazvaná Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci (2015) je zaměřena na téma migrace, uprchlictví a práci s předsudky.

Jak víme, že to funguje?

Další metodikou ČvT je Jak víme, že to funguje?, již vydal v roce 2015 ve spolupráci s organizací Reading International Solidarity Centre. Kromě aktivit orientovaných na globální rozvojové vzdělávání přináší pedagogům i nástroje k hodnocení postojových ukazatelů a jejich změn, jimiž lze testovat dopad realizovaného programu.

Multikulturní centrum (MKC)

Organizace založená v roce 1999 se zabývá otázkami spojenými se soužitím lidí z různých kultur v České republice. Zaměřuje se na vzdělávací, kulturní a informační projekty.

Stereotýpek

Program Stereotýpek akcentoval kulturní rozmanitost, soužití s „jinými“, transkulturní přístup a otevřenost k jinakosti. Jeho metodiky využívají především postupy zážitkové pedagogiky a (kromě metodiky pro realizaci Interkulturního semináře) tvoří delší a ucelenější programy než většina materiálů ostatních organizací. Projekt byl financován z ESF v OP VK.

V rámci programu vznikly čtyři metodiky:

1) Interkulturní seminář – 90minutový seminář se zážitkovými aktivitami na téma kulturní odlišnosti a jinakosti.

2) Miniworkcamp (určený středoškolákům) – zážitkový víkendový program pro 10–15 účastníků.

3) Cyklus interkulturních dílen určený žákům středních odborných škol se věnuje mj. předsudkům, hodnotám a kritickému přístupu k informacím v médiích.

4) Túra kulturou – třídní outdoorový multikulturní program pro žáky středních odborných škol a učilišť včetně ochutnávky gastronomie jiných kultur.

<http://stereotypek.mkc.cz>

Praha sdílená a rozdělená

Praha sdílená a rozdělená je projektem MKC, v rámci kterého vznikla interaktivní mapa Prahy a probíhají provázené multikulturní procházky, jež jsou nabízeny 9. ročníkům ZŠ a středoškolákům. Zaměřují se především na období kolem 2. světové války a před ní a na jednotlivá etnika a jejich soužití v té době. Mezi subjekty, které projekt finančně podpořily, patří Česko-polské fórum, Česko-německý fond budoucnosti, MŠMT, dotační program EU Evropa pro občany a Robert a Marcia Popperovi.

<http://praha.mkc.cz/>

Otevřená škola: Interkulturní vzdělávání pro sociální spravedlnost

V projektu realizovaném do r. 2008 z prostředků ESF a MHMP vznikly mj. metodické listy Interkulturní dílny na témata: Vietnam; Země a národy bývalého Sovětského svazu; Světová monoteistická náboženství. Realizovány byly kurzy pro pedagogy, budoucí pedagogy a žáky ZŠ a víceletých gymnázií.

www.mkc.cz/otevrenaskola

Okamžik jednoho zázraku

Okamžik jednoho zázraku je další aktivitou MKC. Netradičně vizuálně pojatý film z roku 2008 se točí okolo pestré skupinky přátel a metodická příručka k práci s ním je orientována na práci s předsudky a etnickými stereotypy.

Společně proti rasismu

V roce 2016 MKC ukončilo projekt, v němž realizovalo interkulturní workshopy zaměřené na předsudky vůči Romům a anticiganismus s důrazem na roli médií. Program byl určen především pro středoškoláky, ale také pro zaměstnance poskytovatelů sociálních služeb či veřejné správy, média a místní influencery.

Další aktivitou byla také simulační hra pro pedagogy s názvem V našem městě se má stavět mešita?! realizovaná v roce 2016.

Společnost META, o.p.s.

Společnost META, o.p.s., je českou neziskovou organizací založenou v roce 2014, která poskytuje služby v oblasti vzdělávání migrantům v ČR a pedagogům s nimi pracujícím (metodické materiály, kurzy, portál www.inkluzivniskola.cz). Součástí působení organizace jsou i aktivity orientované na širokou veřejnost.

Carly

V roce 2008 adaptovala META ve spolupráci s Úřadem Vysokého komisaře OSN (UNHCR) materiál Carly autorky Annegert Ueberreuter určený pro práci s dětmi ve věku 5–8 let.

Základem aktivity je kreslený filmový příběh holčičky, která musela uprchnout ze svého domova. Do češtiny film nadaboval Petr Nárožný. Aktivita citlivě pracuje s tématy elementárních potřeb, emocí protagonistů, s jínakostí a očekáváním druhých a je podrobně popsána v tištěné metodice.

<http://www.inkluzivniskola.cz/zdroje-inspirace/putovani-s-carly>

Hello Czech Republic

Metodika byla v roce 2015 ve spolupráci společnosti META a UNHCR adaptována ze švédského originálu Hej Sverige. Přináší celkem 13 aktivit pro práci se třídou, především na ZŠ a SŠ, s tématy migrace, identity, etnicity a lidských práv. K metodice patří také komiks Jednou se znovu setkáme, Sanam popisující útěk afghánského chlapce před Talibanem do Evropy a film Šádí o íránské dívce kurdského původu, která jako uprchlice našla azyl ve Švédsku. Z aktivit lze zmínit např. Útěk do Peacestánu, v němž se žáci ocitají v roli emigrantů českého národa usilujících o přijetí ve fiktivní zemi poté, co jejich vlast zasáhla ekologická katastrofa.

<http://www.meta-ops.cz/metodicke-a-vyukove-materialy#Hello>

Workshopy

Společnost META také realizuje řadu workshopů pro žáky 2. stupně ZŠ a středních škol:

- I Jan Ámos chodil do školy v cizině (témata migrace a vzdělávání v cizí zemi, pomoc spolužákům z ciziny s aktivitou, výuka v cizím jazyce vedená lektorem s migračním pozadím);
- Diskriminace do školy nepatří (témata lidská práva, předsudky a migrace) a Hello Czech Republic (uprchlictví, identita).

Fakulta humanitních
studií Univerzity
Karlovy

Fakulta humanitních studií je nejmladší fakultou Univerzity Karlovy a jediným zástupcem výzkumné instituce v našem přehledu. Poskytuje vzdělání a provádí výzkum v celé řadě společenskovedních disciplín, multikulturnímu vzdělávání se věnuje především Katedra studií občanské společnosti.

Czechkid

Internetový portál Czechkid vznikl v roce 2007 specificky jako jeden z prvních nástrojů pro podporu multikulturní výchovy. Realizaci zaštiťovala Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy a spolupracovala na ní řada dalších organizací. Financována byla z prostředků Evropského sociálního fondu, rozpočtu České republiky a British Council.

Barevně a stylově atraktivní portál s ilustracemi přináší sérii tematických situačních dialogů mezi partou kamarádů (reprezentovaných kreslenými postavami), kteří mají detailně

popsané charaktery s různým zázemím, původem a osobním příběhem, vlastními zájmy, světovým názorem, problémy a plány. V sekci pro pedagogy portál nabízí přehledové informace a materiály ze souvisejících tematických okruhů (etnicita, náboženství, předsudky, migrace apod.) využitelné při práci se třídou a diskuzi na tato témata.

<http://www.czechkid.cz/>

In IUSTITIA

120-121

Organizace In IUSTITIA založená v roce 2009 se specializuje na problematiku násilí z nenávisti, pomoc jeho obětem včetně právního zastupování, ale věnuje se i osvětové činnosti určené jak široké i odborné veřejnosti, tak přímo skupinám ohroženým násilím z nenávisti.

Já a oni jsme my

Materiál vznikl v roce 2012. Kromě tematiky předsudků a stereotypů se oproti metodikám ostatních organizací hlouběji zabývá nenávistnými projevy a násilím z nenávisti; důraz je přitom kladen na roli aktivního svědka a možnosti, jak se aktivně zachovat v situaci, kdy se žáci s podobným jednáním setkají.

Metodika vznikla za podpory nadace OSF, MŠMT a Českoněmeckého fondu budoucnosti.

Dále In IUSTITIA realizuje i vzdělávání učitelů v této problematice.

Asi-milovaní

Sdružení založené v roce 2006 působí v oblasti multikulturního a alternativního vzdělávání.

Demokracie vs. extremismus

Demokracie versus extremismus je třídílná publikace vydaná v roce 2013, jejíž součástí jsou:

1) Teoretická část – věnuje se na obecné úrovni otázkám pravicového a levicového extremismu, problematice sociálního vyloučení, antisemitismu a popírání holocaustu, mediální gramotnosti, Romům v ČR, lidským právům a problematice identity.

2) Metodická část – zaměřuje se na pedagogické postupy proti extremismu, specifika extremismu ve školním prostředí a vhodné komunikační strategie.

3) Aktivity a pracovní listy – část obsahující např. aktivity Ghetto bez zdí a Osvětím, které se věnují tématu antisemitismu formou práce s textem a příběhy z 2. světové války – v prvním případě jde o židovského přeživšího holocaustu a v druhém o paměti nacisty pracujícího ve vyhlazovacím táboře. Další aktivity se věnují například propagandě či lidským právům.

Publikace vznikla z evropských prostředků v rámci ESF pod Operačním programem Vzdělávání pro konkurenceschopnost spravovaným MŠMT.

Na Zemi

124-125

Společnost založená v roce 2003 v Brně se zabývá globální a rozvojovou problematikou, tematikou mezinárodního obchodu a souvisejícími etickými otázkami. Patří mezi propagátory konceptu fair trade a připravuje vzdělávací materiály a programy pro učitele (aktuálně např. metodika Global Storylines).

Lidé v pohybu

Netypický příspěvek ke vzdělávání v této oblasti představuje metodika Lidé v pohybu, již organizace Na Zemi vytvořila ve spolupráci se skautským hnutím (Junák – český skaut) jako příručku pro skautské oddílové vedoucí při práci s jejich oddíly. Příručka přináší informace a aktivity i odkazy na další použité materiály s cílem podpořit kompetence vedoucích při diskutování kontroverzních témat a vzdělávání členů oddílů v tematické migrace, práci s informacemi apod.

<https://www.nazemi.cz/cs/lide-v-pohybu-metodika-pro-praci-s-tematy-uprchlictvi-migrace>

Nesehnutí

Brněnská organizace Nesehnutí (NEzávislé Sociálně Ekologické HNUTÍ) realizuje program Společně k rozmanitosti, v rámci kterého probíhaly dílčí projekty např. Hate Free Cities nebo Community Building Lab. Pod programem Společně k rozmanitosti jsou kromě dalších aktivit realizovány besedy, přednášky a workshopy na téma uprchlictví, migrace, lidských práv, kultury a náboženství. Patří sem řada dvouhodinových workshopů uzpůsobených zvláště pro 1. stupeň, 2. stupeň a žáky středních škol na témata jako je migrace, interkulturní komunikace, islám, xenofobie nebo neonacismus.

Post Bellum

Post Bellum je nezisková organizace zaměřující se od roku 2001 na schraňování a uchování záznamů vzpomínek pamětníků nedávných českých a evropských dějin.

Paměť národa

Projekt byl spuštěn v roce 2008 ve spolupráci organizací Post Bellum, Ústav pro studium totalitních režimů a Českého rozhlasu. Jedná se o největší projekt svého druhu, tento archiv obsahuje tisíce záznamů profilů a vzpomínek českých a slovenských osobností, stejně jako lidí z dalších zemí střední a východní Evropy.

<http://www.pametnaroda.cz/>

Příběhy 20. století

Ve spolupráci s Českým rozhlasem vznikl i cyklus Příběhy 20. století. Příběhy historických postav a pamětníků otenářům zprostředkovává i komiksová kniha *Ještě jsme ve válce*. Především učitelům dějepisu je určen portál *My jsme to nevzdali*.

<http://www.myjsmetonevzdali.cz/>

Workshopy

Pro žáky jsou organizovány zážitkové dílny věnované mj. tematice lidských práv.

<https://www.postbellum.cz/co-delame/workshopy/>

Příběhy našich sousedů

Projekt Příběhy našich sousedů zapojuje žáky do sběru výpovědí pamětníků a tvorby dokumentů o jejich osudech.

<https://www.pribehynasichsousedu.cz/>

Židovské muzeum v Praze

Židovské muzeum v Praze patří k nejstarším evropským židovským muzeím, bylo založeno v roce 1906. V současnosti si za cíl mimo jiné klade osvětovou a vzdělávací činnost. Školy si mohou vybírat ze široké nabídky interaktivních programů, přednášek a workshopů z oblastí Holocaust a antisemitismus, Židovské svátky, Životní cyklus a tradice a Dějiny a literatura.

Zmizelí sousedé

Projekt Zmizelí sousedé, jež Židovské muzeum realizovalo od r. 1999, vybízel školy, aby žáci formou projektu (realizovaného podle stejnojmenné metodiky, která v rámci projektu vznikla) pátrali po osudech lidí, kteří žili v jejich okolí a stali se oběťmi holocaustu. Příběhy byly převedeny do formy informačních panelů a tyto panely byly následně prezentovány v rámci putovní výstavy.

<https://www.jewishmuseum.cz/program-a-vzdelavani/vzdelavani/projekt-zmizeli-sousedé/>

Neztratit víru v člověka... Protektorát očima židovských dětí

V roce 2006 Židovské muzeum realizovalo výstavu mapující osudy šesti židovských dětí v období Protektorátu, jejíž součástí byla metodika pro učitele k práci s žáky v rámci výstavy. Materiály se kromě historických souvislostí zaměřovaly především na témata diskriminace, xenofobie obecně a konkrétně antisemitismu. Projekt finančně podpořily: Claims Conference a Státní fond kultury Ministerstva kultury ČR.

<http://www.neztratitviru.net/>

Amnesty International (AI)

AI je nezávislá mezinárodní organizace aktivně prosazující lidská práva ve světě. Nepřijímá finanční prostředky od vlád a politických stran a dodržuje přísnou politiku prověřování dárců za účelem zachování své nezávislosti.

Živá knihovna

Příkladem aktivity, která sbližuje přístup využití přímé zkušenosti pamětníků (obvykle zaměřený na vzdálenější minulost) se současnými tématy, je Živá knihovna. Metoda vznikla původně v roce 2000 v Dánsku pod hlavičkou iniciativy Stop the Violence.

„Živými knihami“ jsou zde sami lidé, kteří se setkali například s nerovností či pronásledováním. Pro školy AI realizuje aktivity Živé knihovny v rámci nabídky projektového dne zaměřeného na témata lidských práv a xenofobie. Živá knihovna zprostředkovává žákům setkání s uprchlíky a migranty či příslušníky etnických a sexuálních menšin.

<https://www.amnesty.cz/ziva-knihovna>

Diecézní charita Brno

Diecézní charita Brno vyvíjí svou činnost především v oblasti sociální a zdravotní péče, tuzemské i zahraniční humanitární pomoci a v podporování základních lidských práv a svobod.

Exran – Aktivity zaměřené na témata rasismu, extremismu, neonacismu a antisemitismu

Materiál z roku 2011 obsahuje metodické listy k aktivitám pro práci se žáky ZŠ a SŠ ve čtyřech tematických okruzích. Aktivity v oddíle věnovaném antisemitismu zahrnují např. rozbor textů antisemitské básně z počátku 20. století a rasistické písně z 90. let, práci s úryvky z deníku Anny Frankové nebo přehled a reflexi zákazů a postupného omezování práv židovského obyvatelstva v období Protektorátu.

Projekt byl podpořen MŠMT v rámci dotačního programu Podpora vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy.

Institut Tereziánské iniciativy

Organizace se zaměřuje na vědeckou práci a osvětu k tématu holocaustu. Provozuje portál www.holocaust.cz včetně databáze historických dokumentů a databáze obětí holocaustu. Na úrovni programů pro školy nadto pořádá i workshopy zaměřené na postavení menšin a vzdělávání. Pořádá také každoroční vzpomínkovou akci Jom ha-šoa – den vzpomínání na oběti holocaustu.

Škola – místo
výchovy proti
rasismu a anti-
semitismu

Workshopy určené pro učitele.

Organizace pro uprchlíky (OPU)

OPU, založená v roce 1991, je jednou z nejstarších neziskových organizací v ČR v oblasti migrace, zaměřuje se na sociální a právní poradenství uprchlíkům a dalším migrantům v ČR a aktivně vystupuje proti xenofobii a projevům nesnášenlivosti ve společnosti.

Jsme lidé jedné země

Stěžejní aktivitou tohoto projektu (financovaného z evropských peněz v rámci Operačního programu Praha – pól růstu ČR spravovaného Magistrátem Hl. m. Prahy) je komplexní dvouletý vzdělávací program pro třídu, jehož součástí je e-learningový kurz. Mohou se jej účastnit žáci 5. až 9. třídy ZŠ (ale i gymnázia). Program se zaměřuje na prevenci rasismu a xenofobie prostřednictvím multikulturní výchovy a vzdělávání o migraci a migrantech žijících v ČR. Během dvouletého programu se žáci mj. seznámí s informacemi o sedmi vybraných zemích původu migrantů a jednou z aktivit

je setkání třídy s migrantem z jedné z těchto zemí. V rámci projektu vznikly i dva manuály pro výuku s využitím informačních technologií.

<http://www.lidejednezeme.cz/>

Kappa-Help

Přerovská organizace patří mezi lokální poskytovatele preventivních programů a je uvedena v seznamu organizací akreditovaných NÚV. V letech 2010 a 2011 realizovala projekt PROČ (financovaný ESF). V rámci projektu vznikly dva metodické materiály:

Hrozby extremismu

Workshop definuje pojem extremismus. Co všechno přesně zahrnuje? Je to pouze politická ideologie? Jaké má historické kořeny?

K oběma metodikám vznikly také stejnojmenné programy pro žáky a studenty, které jsou stále v nabídce, v současné době ale o ně školy nemají velký zájem (v roce 2017 tvořily 7% z celkového objemu preventivních programů realizovaných touto organizací).

[http://www.kappa-help.cz/ePrimarni_pre-
vence/index.htm](http://www.kappa-help.cz/ePrimarni_pre-
vence/index.htm)

Žijí tady s námi

Metodika poukazuje na vnímání vlastní a cizí skupiny. V rámci workshopu s žáky se pak diskutuje etnicita, kultura a vztahy „nás“ k „nim“, tedy to, jak Češi vnímají Romy, Vietnamce či Muslimy a jak se toto vnímání druhých ustanovuje.

www.kappa-help.cz/eDownload/Žijí_tady_s_námi,_Daniel_Topinka.pdf

Hate Free Culture

Jako aktivitu iniciovanou přímo státními orgány České republiky je na tomto místě třeba zmínit projekt Hate Free Culture Agentury pro sociální začleňování při Úřadu vlády České republiky. Projekt Hate Free Culture vznikl v roce 2014. Zaměřuje se na širokou veřejnost a vymezuje se proti veškerým nenávistným projevům. Využívá přitom média a sociální sítě, kulturní události a další prostředky. Mezi jinými aktivitami se věnuje i odkrývání falešných zpráv (hoaxů) a radí čtenářům, jak postupovat při ověřování informací.

—

Závěr

Je zjevné, že v posledním desetiletí vzniká velké množství metodických materiálů, mnohdy inspirovaných zahraničními vzory a trendy. Kromě původních materiálů se někdy jedná též přímo o převzetí a adaptaci osvědčených zahraničních metod a metodik. Často jsou si ale jednotlivé materiály navzájem značně podobné jak zaměřením a cílovou skupinou, tak podobou konkrétních aktivit. Historicky zaměřené programy využívají životní vyprávění jednotlivců, ty současné pracují s mediálními výstupy a používají metody aktivizační a diskuzní. Metodiky také vycházejí vstříc praxi škol, počítají se školní třídou coby skupinou a často mají formát jednotlivých vyučovacích hodin. Jak v oblasti metodických materiálů, tak realizovaných programů je přitom patrná absence aktivit pracujících s dětmi a mladými lidmi, kteří extremistické postoje už mají, nebo jsou dokonce členy extremistické skupiny. Oproti praxi v západních zemích v ČR chybějí exitové programy, které pomáhají mladým lidem opustit extremistické skupiny a zařadit se do běžné společnosti svých vrstevníků.

Dále se také většina metodik a dílčích aktivit zaměřuje na obecné nebo historické situace a problémy, přičemž jsou opomíjeny situace, kdy se žáci s nesnášenlivostí a xenofobními útoky přímo setkávají. Velmi málo programů cílí na mladší děti v předškolním vzdělávání a na 1. stupni základní školy. Výjimkami jsou v tomto směru například materiál Carly a metoda Persona Dolls.

Co do rozsahu realizovaných programů zajišťovaných přímo pro školy se jedná typicky o jednorázové workshopy trvající několik vyučovacích hodin či projektové dny. Asi nejrozsáhlejší a koncepčně nejambicióznější je dvouletý program Jsme lidé jedné země (OPU). Metodické materiály ale nejčastěji nabízejí jednotlivé aktivity bez větší provázanosti s dlouhodobou výukou.

Z hlediska financování patřily mezi nejčastější zdroje prostředků pro realizaci jednotlivých aktivit především Strukturální fondy Evropské unie, zejména ESF v rámci různých operačních programů, dále Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a různé další státní instituce (často právě v rámci kofinancování zdrojů z evropských fondů). Mezi dalšími institucemi financujícími vznik materiálů a programů se objevovaly také British Council, Česko-německý fond budoucnosti, Norské fondy EEA Grants, Claims Conference, Velvyslanectví Spojených Států Amerických, Rada Evropy, nadace H. Bölla, nadace

Open Society Fund a další. Ačkoli se praxe financování programů mezi organizacemi liší, organizace, které odpověděly v dotazníku, se shodují na tom, že pouze nárazově přistupují k využívání dobrovolnických sil.

Celkově je možné konstatovat, že s implementací RVP do českého školství se posílila pluralita přístupů a možnosti volby pro jednotlivé školy v oblasti vzdělávání v tématech multikulturní výchovy a prevence xenofobie, anticiganismu a antisemitismu. To, jakým způsobem k těmto tématům jednotlivé školy přistupují (mají vlastní programy a projektové dny, nebo se zapojují do programů externích poskytovatelů, eventuálně kombinace obého) a jakou vážnost jim reálně přisoudí, je v konečném důsledku na rozhodnutí ředitelů. Metodických materiálů, z nichž je možné vycházet, případně programů, které lze využít, je k dispozici dostatek.

Dva případy veřejné debaty z poslední doby naznačují, že problémem výuky proti xenofobii není dostatek materiálů či podpory učitelů a škol, ale fakt, že důraz na multikulturní vzdělávání nebyl doplněn adekvátní podporou škol a především vysvětlením široké veřejnosti, proč je toto téma zásadní. Za stávajícího společenského klimatu, kdy jsou předsudečné názory široce sdíleny, mohou být témata jako romské dějiny či uprchlictví vnímána jako konfliktní. Část médií nebo veřejnosti dokonce propagované směry jako multikulturní výchovu používají jako zjednodušující negativní nálepku vývoje ve školství, se kterým nesouhlasí.

Prvním případem byl projekt Muslimové očima českých školáků realizovaný Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy (financovaný z grantu Americké ambasády a nadace Anny Lindh), jemuž byla v září 2014 po negativních ohlasech ze strany médií a veřejného mínění ministrem Chládkem odňata záštita MŠMT pro chystanou realizaci⁹.

9 Ministerstvo školství zrušilo záštitu projektu o islámu. In: Novinky.cz [online]. 11. 9. 2014. Dostupné z www.novinky.cz/domaci/347471-ministerstvo-skolstvi-zrusilo-zastitu-projektu-o-islam.html

Druhá podobná událost se pak odehrála v lednu 2015, kdy se tehdejší ministryně školství Kateřina Valachová v reakci na reportáž TV Nova a následnou interpelaci Miroslavy Němcové v poslanecké sněmovně distancovala od metody Hello Czech Republic (UNHCR, META – viz výše), již předtím samo ministerstvo kladně recenzovalo^[10].

Tyto kauzy, v nichž byly ministerstvem zohledněny nálady části veřejnosti (a učitelů), která není dobře obeznámena s cíli a principy multikulturního vzdělávání, jsou zatím ojedinělé. Časté je však nálepkování multikulturní výchovy jako škodlivé a neziskové organizace, které se jí zabývají, se stávají pro část veřejnosti symbolem hodnot, se kterými nesouhlasí. Výzkum CVVM z března 2017 ukázal, že neziskovým organizacím důvěřuje pouze 36% dospělých obyvatel ČR, zatímco 51% jim nedůvěřuje (zbytek neví). Obdobný výsledek ukázaly i předcházející výzkumy v letech 2016 a 2015. Ve srovnání s obdobím před rokem 2015 jde o významný pokles důvěry o cca 10 %.^[11]

Výše popsané případy potvrzují společenskou a politickou citlivost tématu vzdělávání, skrze které se mohou vyjádřit i širší společenské problémy, jako je například xenofobie vůči Romům nebo uprchlíkům. Bohužel v obou případech tehdejší politická reprezentace nedokázala veřejnosti vysvětlit potřebnost a cíl vzdělávacích materiálů a programů. Nedůvěra, nebo dokonce odmítnutí zde prezentovaných témat a programů mezi učiteli, zřizovateli škol i rodiči je patrná také z kvalitativních rozhovorů, které byly součástí tohoto výzkumu. Upozorňujeme především na to, že je třeba témata i metody vzdělávání k toleranci různým cílovým skupinám lépe komunikovat. Projektové výzvy by měly podporovat formáty a rámování programů, které budou akceptovatelné i pro učitele a učitelky, kteří cítí k současnému vývoji odstup, a měly by je také více do přípravy těchto projektů zapojit.

10 Nestrašte děti. Valachová dala ruce pryč od uprchlického komiksu. In: iDnes.cz [online]. 21. 1. 2016. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/vzdelavaci-program-na-podporu-uprchliku-neni-v-nasi-rezii-rika-valachova-1qm-/domaci.aspx?c=A160121_221247_domaci_rych. Srov. TITEROVÁ, Kristýna. Hello Czech Republic – Doma v nové zemi. In: Česká škola [online]. 14. března 2016. Dostupné z: <http://www.ceskaskola.cz/2016/03/kristyna-titerova-hello-czech-republic.html>

11 ČADOVÁ, Naděžda. Důvěra vybraným institucím veřejného života. Tisková zpráva. CVVM SOU: Praha 2017. Dostupné z: http://dspace.soc.cas.cz:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3877/PR05_V1703.pdf?sequence=1

HAVE
AND R
FAIR
CRIES

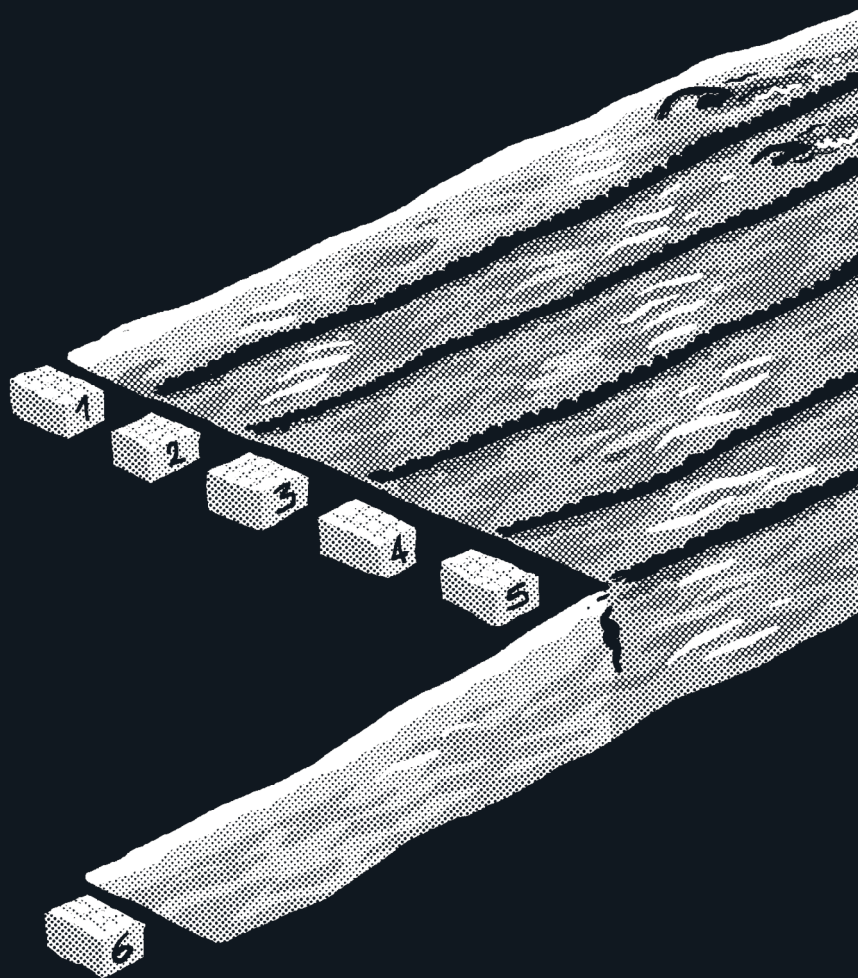

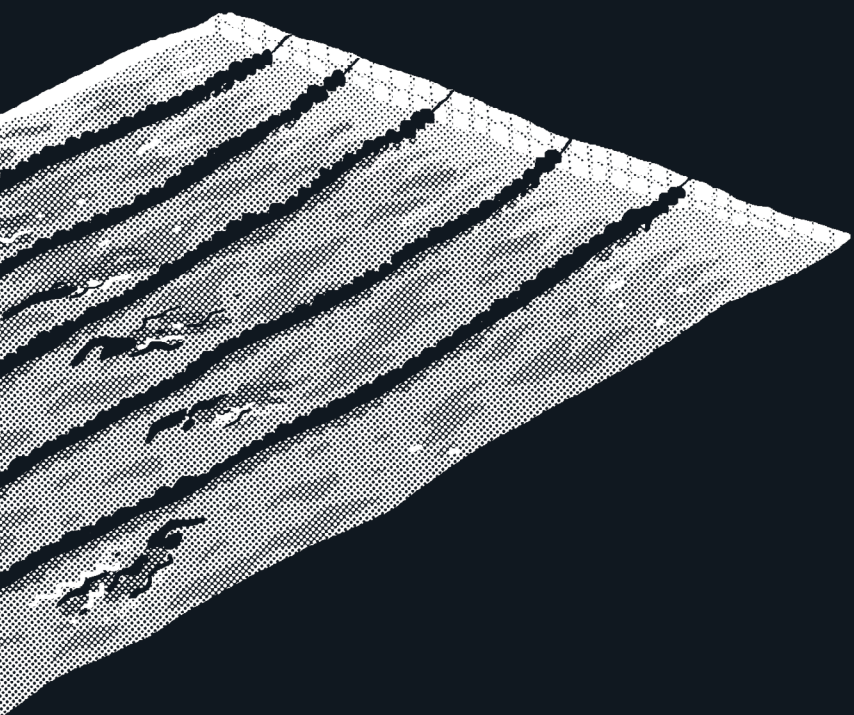
2 1

E FUN

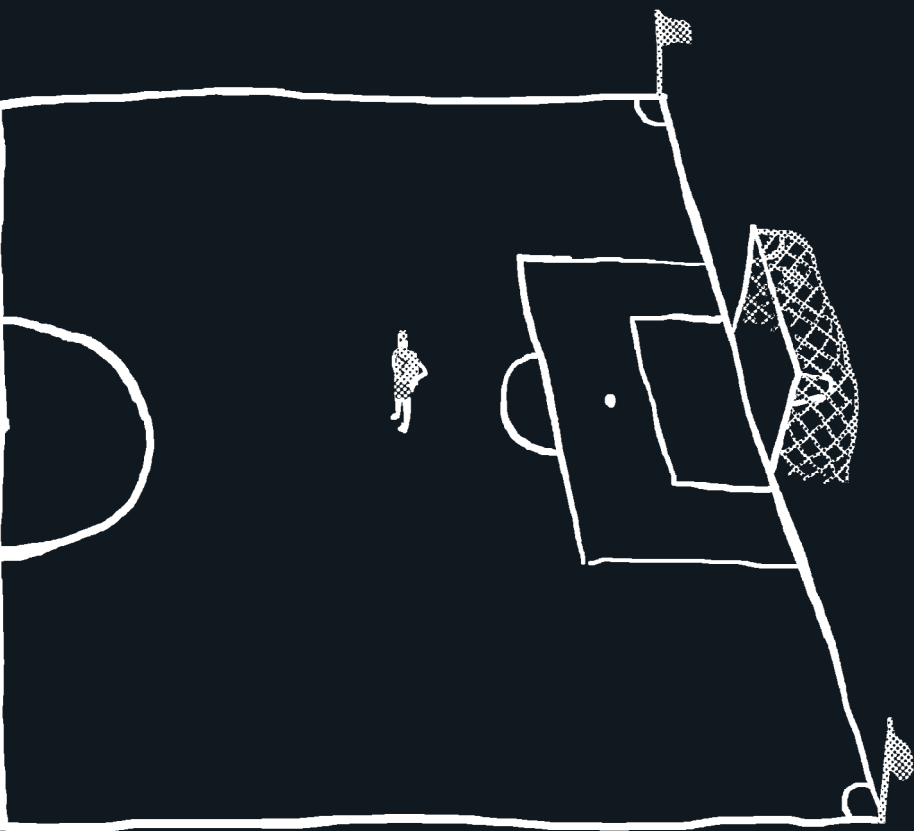
REMEMBER
PLAY
(P)

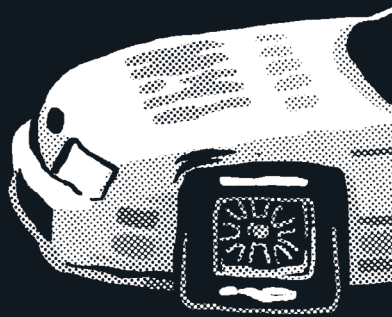
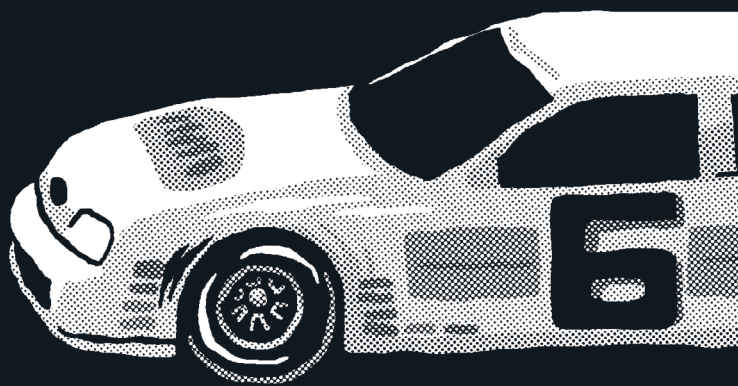
3

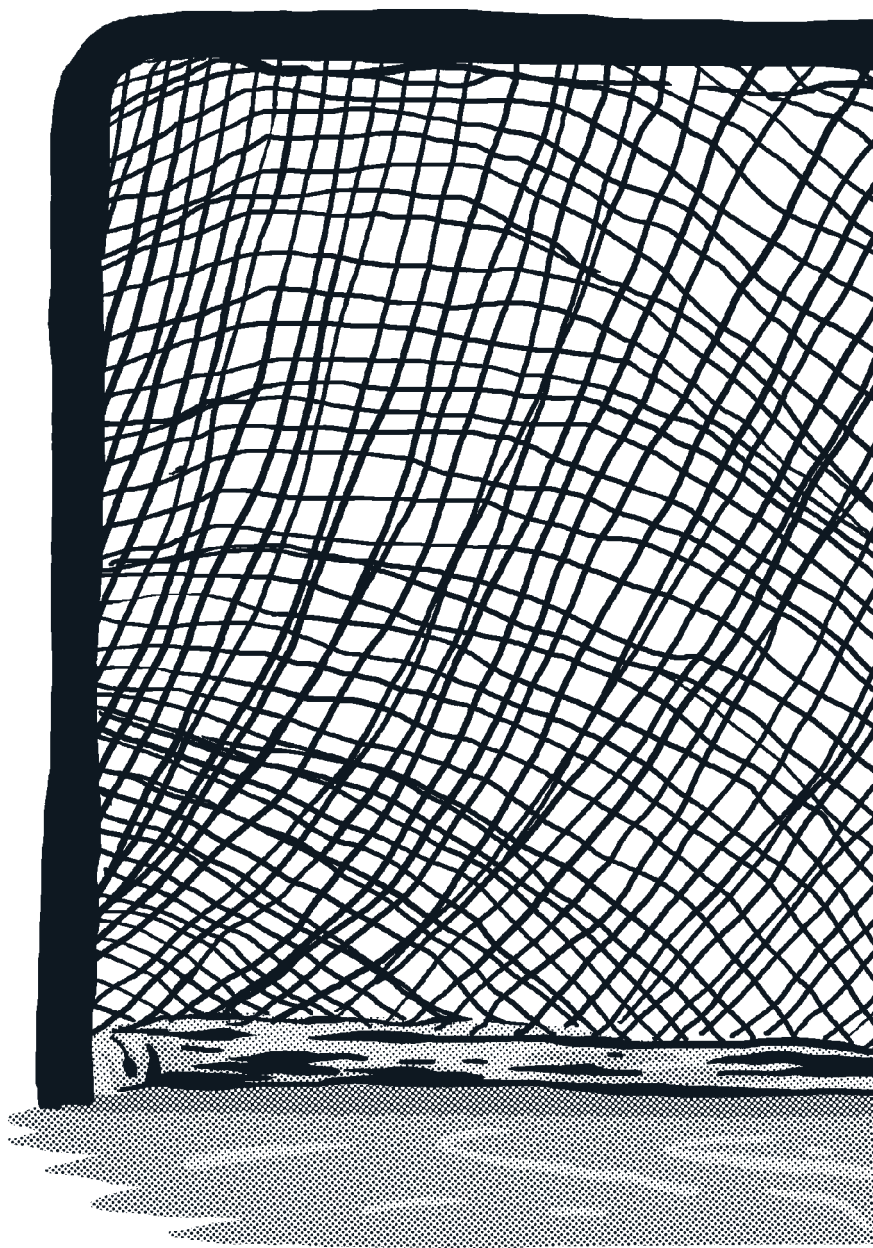

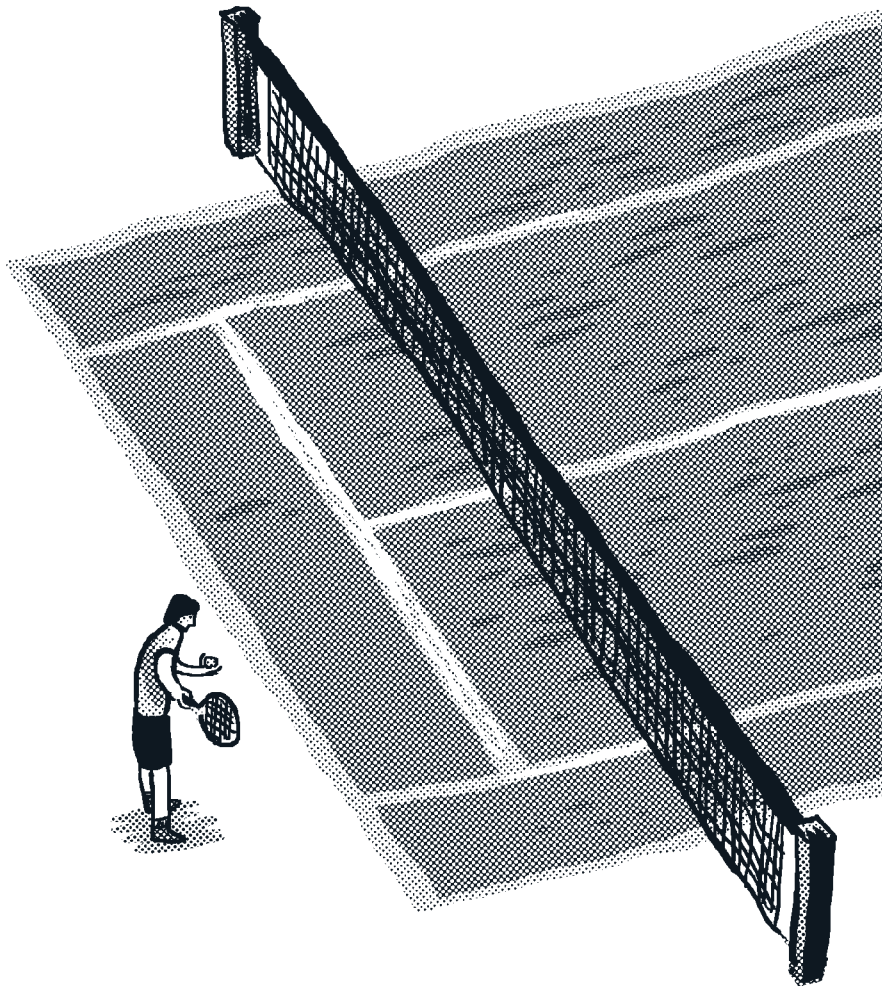

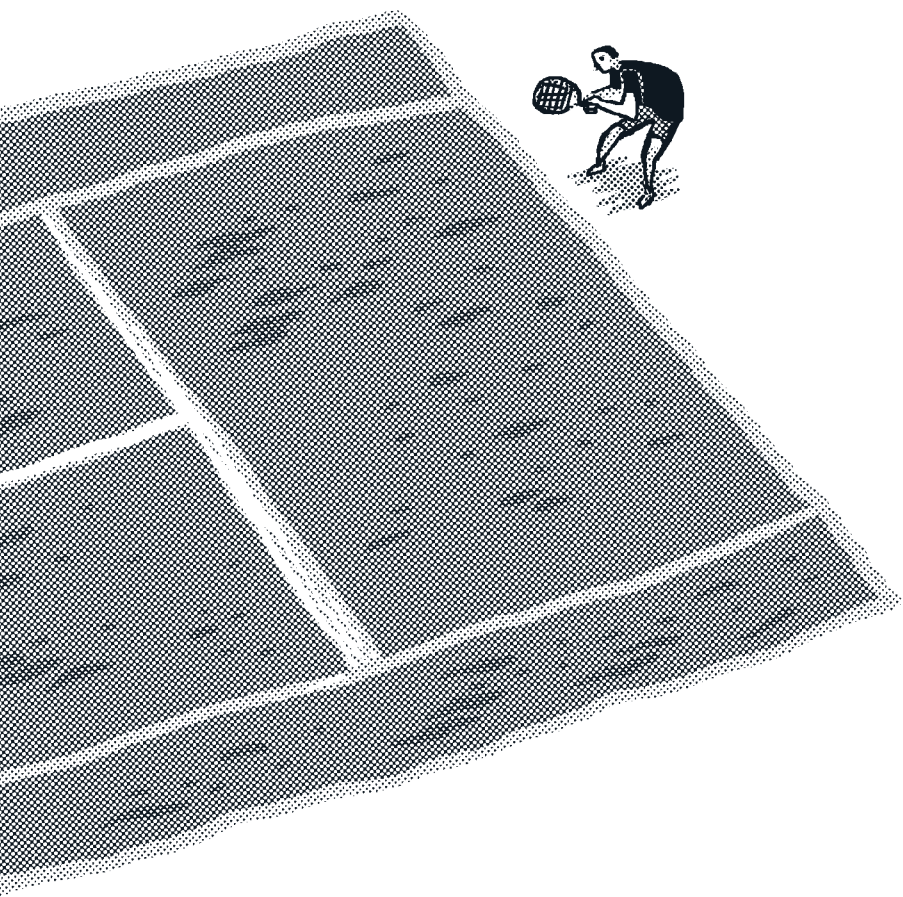

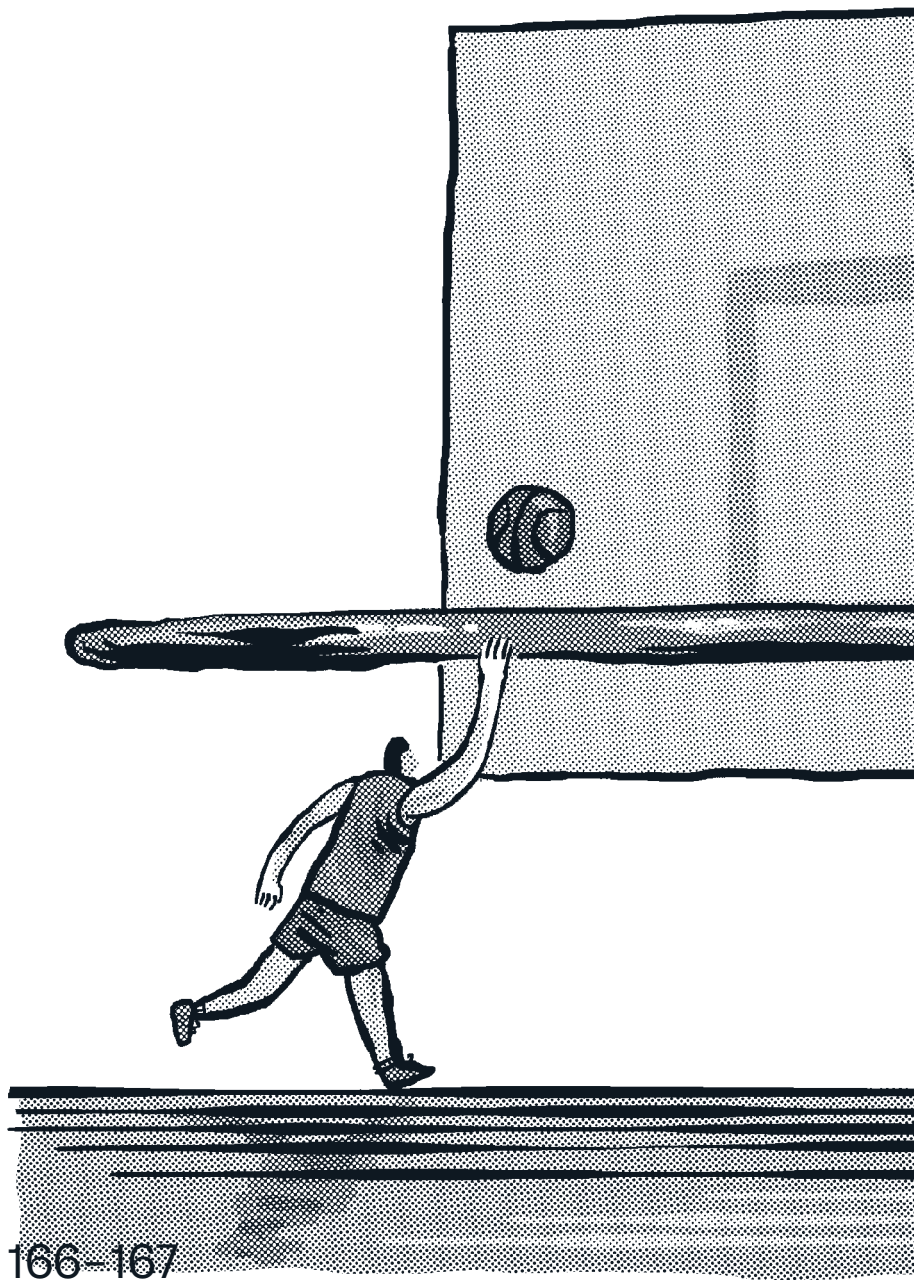

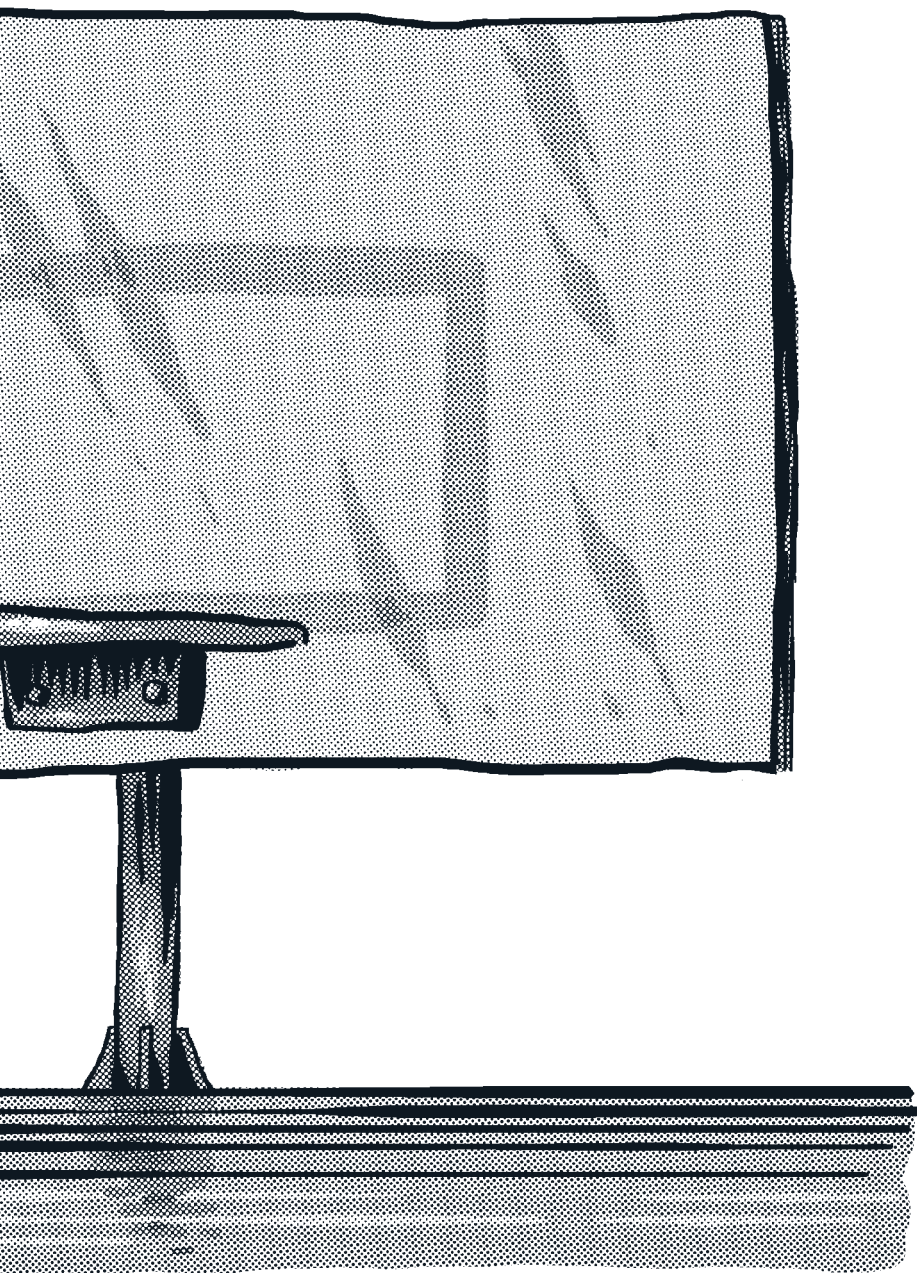
162-163

Postoje vůči Romům v české společnosti

nům a Židům
osti

Autory textu jsou
Martin Vávra a Tomáš Čížek

Jedním z podstatných rysů charakteru společnosti je to, jakým způsobem jsou do ní začleněny různé menšiny. Významným ukazatelem začlenění jsou mimo jiné postoje většinové společnosti. Pokud se příslušníci nějaké skupiny neustále střetávají s předsudky, jsou terčem hanlivých výroků odrážejících negativní stereotypy o „jejich“ skupině, nebo když jsou konfrontováni s tím, že většinová společnost vůči nim staví symbolické hranice (které se snadno mohou proměnit v hranice velice reálné – například na trhu práce, či na trhu s bydlením), pak se jen stěží mohou cítit doopravdy „členy společnosti“.

Jedním z cílů projektu je proto lepší poznání postojů společnosti a prostřednictvím získaných poznatků podpora práce na zmiřování xenofobie a předsudků. O podobě protiromských a protizidovských předsudků v české společnosti víme z minulých výzkumů veřejného mínění řadu jednotlivostí.^[12] Chybí ale obsáhlejší shrnutí, které by ukázalo, jak to s těmito postoji vypadá v současnosti a s jakými dalšími charakteristikami a postoji lidí předsudky souvisí.

Významným zdrojem, který nám může říci něco o intenzitě a rozšíření předsudků v české společnosti, jsou data z výzkumů veřejného mínění. Předtím než se do analýzy těchto dat pustíme, je nicméně potřeba vzít do úvahy několik omezení, která jsou s těmito daty spojena.

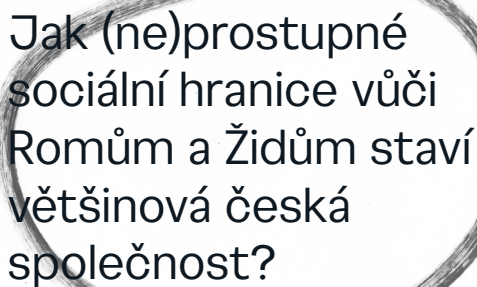
12 O postojích vůči Romům se můžeme dozvědět ze zpráv Centra pro výzkum veřejného mínění, které do svých výzkumů pravidelně zařazuje bloky otázek týkajících se předsudků. Zprávy lze vyhledávat pomocí klíčových slov na adrese <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/vyhledavani>. Většinové postoje k Židům jsou zjišťovány méně často (a také méně komplexně – zpravidla jde pouze o jednu či dvě otázky ve výzkumu zaměřeném na jiná témata). Mezinárodní výzkumy, které koordinuje Anti-Defamation League (výsledky jsou dostupné z <http://global100.adl.org/about>), představují zajímavý zdroj, jehož využitelnost pro naše účely je však omezena tím, že jsou dostupné pouze některé zpracované výsledky a nikoli samotná data o jednotlivých respondentech. Níže stručně představujeme některé zajímavé výsledky z tohoto výzkumu.

První omezení se týká časového pokrytí. První výzkum, který nějakým způsobem alespoň okrajově podchytil postoje vůči židům (definovaným zde jako náboženská skupina), pochází z roku 1946. Další dostupná data pocházejí až z roku 1990. První výzkumy o postojích vůči Romům se na českém území dělaly už na konci 60. let minulého století pod záštitou Ústavu pro výzkum veřejného mínění ČSAV.^[13] Od roku 1990 se už téma předsudků a xenofobie objevuje ve výzkumech opakovaně. Většinou jde o zjišťování dvou fenoménů – sociální distance, konkrétně ochoty sdílet sousedství s příslušníky vyjmenovaných sociálních skupin, a obecného postoje (míry sympatií) k příslušníkům jmenovaných sociálních skupin. Výzkumy, které by téma pokrývaly zevrubněji a zkoumaly například podrobněji stereotypy, které jsou s Romy a Židy spojovány, téměř nenacházíme.

Další důležité omezení souvisí se způsobem získávání dat. Dotazníkový výzkum postojů (nejen oněch předsudečných) je problematický. Musíme se spoléhat na deklarace těch, kteří tyto postoje zastávají, současně ale víme, že lidé nejsou vždy ochotni (a v případě citlivých témat se pravděpodobnost této neochoty zvětšuje) výzkumníkovi své skutečné postoje prozradit a raději odpověď odmítnou nebo ji přizpůsobí sociální normě podle toho, jak ji vnímají. Problematické mohou být i tzv. „nepostoje“ (nonattitudes), to znamená situace, kdy respondenti výzkumů žádné skutečné (alespoň trochu stabilní) postoje k zjišťovanému fenoménu nemají, ovšem přesto nějakým způsobem odpoví.^[14] Přes tato omezení jde ale o platný zdroj dat, který o rozšíření daných postojů ve společnosti vypovídá. Je nicméně vhodné využívat výsledky výzkumů s opatrností a také je doplnit jinými typy dat. Konkrétně se zde zaměřujeme na několik oblastí:

13 Tyto výzkumy ale nejsou badatelsky zpracovány, takže výsledky nejsou prozatím k dispozici.

14 Nemusí to nutně znamenat, že respondenti v takové situaci odpovídají náhodně. Jak ukazují výsledky metodologických experimentů, lidé se spíše snaží své postoje zformulovat na základě analogie, zobecňováním či naopak přenesením obecného postoje na konkrétní fenomén. Abychom uvedli konkrétní příklad, v roce 2006 maďarský výzkumný institut Tarkí provedl výzkum týkající se postojů k migraci a migrantům. V tomto výzkumu byly obsaženy i otázky týkající se postojů k neexistujícímu národu Pirézů. Velká část respondentů na tyto otázky odpověděla s tím, že výrazná většina měla vůči Pirézům negativní postoj. Vzhledem k tomu, že postoje vůči Pirézům byly v těsném vztahu s postoji vůči jiným národnostem, nelze říci, že by zde dotazovaní odpovídali náhodně. Spíše své postoje vůči Pirézům postavili na svém obecnějším postoji vůči cizincům. Více viz https://en.wikipedia.org/wiki/Piréz_people

Jak (ne)prostupné
sociální hranice vůči
Romům a Židům staví
většinová česká
společnost?

Zde využíváme především odpovědi na otázky, které zjišťují, zda by byli respondenti vedle Romů či Židů ochotni bydlet.

Jakou mírou (ne)sympatií vůči Romům a Židům lidé z většinové společnosti pocítují?

Některé novější studie ukázaly, že emoce, jako jsou právě sympatie a antipatie, ovlivňují chování mezi různými skupinami často silněji než stereotypy (Graf 2015). Proto emocionální vztah, vyjádřený mírou sympatií, kterou k daným skupinám chováme, bude důležitou součástí naší analýzy.

Nezůstáváme zde na základní úrovni prezentace výsledků, kdy bychom pouze uváděli, jaké je rozšíření určitého postoje či názoru mezi dospělými v české společnosti, ale zaměřujeme se také na diferenciaci uvnitř společnosti, tedy jak se liší zastávané postoje mezi jednotlivými skupinami (mladými a staršími, muži a ženami, ale také například mezi těmi, kdo pociťují důvěru vůči institucím své společnosti ve srovnání s těmi, kdo institucím spíše nedůvěřují).

Sociální distance v mezinárodním srovnání

Jak si stojí Česká společnost v rámci Evropy? Jsme „šampiony tolerance“ nebo ve srovnání s dalšími zeměmi stavíme sociální hranice nadprůměrně často? Abychom mohli na tuto otázku odpovědět, využili jsme výzkum European Values Study (EVS) z roku 2008. Výzkum EVS, provedený v 39 evropských zemích, je pro nás významný proto, že v dotazníku byl obsažen seznam patnácti společenských skupin s tím, že účastníci výzkumu měli vybrat všechny skupiny, které by nechtěli mít za sousedy. Mezi skupinami uvedenými v dotazníku byli rovněž Romové a Židé. Následující tabulka ukazuje podíl respondentů ve vybraných zemích, kteří by vedle Romů či Židů bydllet nechtěli.

Nechtěná sousedství

Země	Nechtěli by za sousedy Židy	Nechtěli by za sousedy Romy
Litva	28,6 %	68,6 %
Polsko	18,4 %	34,0 %
Rakousko	17,3 %	32,0 %
Ruská federace	14,4 %	54,1 %
Slovenská republika	12,4 %	49,4 %
Česká republika	11,8 %	56,5 %
Ukrajina	11,1 %	53,4 %
Maďarsko	6,4 %	38,8 %
Německo	6,4 %	27,5 %

Zdroj: European Values Study 2008

Jak vidíme, ve vztahu k Židům jsme na tom podle této otázky relativně dobře. Alespoň pokud se srovnáváme s Litvou, Polskem, ale i například Rakouskem. Maďarsko i Německo jsou na tom významně lépe. Zajímavé je, že pořadí Polska, Slovenska, České republiky a Maďarska je stejné jako ve výzkumu Attitudes towards Jews in Poland, Hungary, and Czechoslovakia z roku 1991. Podíl respondentů, kteří uvádějí, že by nechtěli mít v sousedství Židy, byl na počátku devadesátých let ve srovnání s rokem 2008 ve všech čtyřech zemích podstatně vyšší (podrobněji viz Golub, Cohen 1991).

Ve vztahu k Romům je pozice ČR bohužel jiná. S podílem 57 % dospělých, kteří by nechtěli bydlet vedle Romů, jsme se dostali na druhé místo v žebříčku seřazeném podle míry odporu vůči sdílení sousedství s Romy.

Sympatie k Romům a Židům

V roce 1946 se pracovníci Ústavu pro výzkum veřejného mínění v jednom ze svých prvních výzkumů ptali respondentů: „Cítíte nechuť k příslušníkům některého vyznání?“, kdy mezi možnostmi byli uvedeni i příslušníci „izraelského vyznání“. Nechuť k nim vyjádřilo 16 % respondentů, což bylo podstatně více než k bezvěrcům (8 %), katolíkům (8 %) i protestantům (1 %). Poněkud častěji nechuť vyjadřovali respondenti ve věku mezi 18 a 29 lety (20 % versus 15 % mezi respondenty staršími), na Moravě (21 %) častěji než v Čechách (14 %), lidé pracující v samostatných povoláních (20 %) více než zemědělci (12 %) a také ve městech nad 10 000 obyvatel (21 % respondentů s nechuťí) více než v obcích do 2 tisíc obyvatel (13 %).

Dále už budeme využívat aktuální (březen 2017) výzkum Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM)^[15], které do svých výzkumů opakovaně zařazuje otázku: „Jak byste pomoci této škály označil svůj vztah ke skupinám obyvatelstva žijícím na území České republiky?“. Možnosti odpovědí, ze kterých si respondenti vybírají, jsou: 1.) velmi sympatičtí, 2.) spíše sympatičtí, 3.) ani sympatičtí, ani nesympatičtí, 4.) spíše nesympatičtí, 5.) velmi nesympatičtí. Následující tabulka ukazuje podíl respondentů, kteří u uvedených etnik zvolili „velmi sympatičtí“ či „spíše sympatičtí“. Presentujeme zde hodnocení všech zařazených skupin, aby bylo možné zařadit postoje k Romům a Židům do širšího kontextu.

15 Výzkumy CVVM jsou zaměřené na českou společnost starší 15 let. Do výzkumu provedeného v březnu 2017 bylo zahrnuto 1045 respondentů. Respondenti na otázky obsažené v dotazníku odpovídají během rozhovoru tvářív v tvář tazateli.

Sympatie k příslušníkům vybraných národností žijícím v ČR

Národnost	Rok 2013	Rok 2015	Rok 2017
Češi	83,7 %	88,3 %	82,9 %
Slováci	82,8 %	83,2 %	78,8 %
Poláci	53,9 %	54,0 %	49 %
Řekové	36,5 %	36,4 %	41 %
Němci	36,1 %	38,3 %	34,5 %
Vietnamci	20,1 %	25,6 %	32 %
Židé	31,9 %	30,9 %	31,4 %
Maďaři	27,2 %	29,7 %	31,4 %
Bulhaři	23,8 %	26,4 %	28,2 %
Rusové	25,2 %	19,0 %	21,4 %
Srbové	20,4 %	18,9 %	21,3 %
Ukrajinci	13,0 %	15,1 %	19,4 %
Óřiňané	14,5 %	17,1 %	18,3 %
Rumuni	8,8 %	10,0 %	11,7 %
Albánci	7,7 %	6,1 %	6,4 %
Romové	3,7 %	3,4 %	4,1 %
Arabové	-	4,9 %	3,8 %

Zdroj: výzkumy Naše společnost, CVVM 2017 březen, 2015 únor a 2013 březen

Poznámka: V tabulce je uveden podíl spojených kategorií „velmi sympatičtí“ a „spíše sympatičtí“. Národnosti/etnika jsou seřazeny podle pořadí v roce 2017.

První dvě pozice nejsou překvapením. Ve výzkumech od roku 1990, kdy se tyto postoje začaly sledovat, se ukazuje, že nejraději mají respondenti sami sebe^[16] (více ke sledování postojů k jednotlivým národnostem po roce 1990 viz Leontiyeva, Vávra 2009). Velmi vysokou míru sympatií mají Slováci (také stabilně od počátku sledování – období kolem rozdělení ČSFR postoje Čechů ke Slovákům pouze na krátkou dobu mírně zhoršilo). S odstupem následují Poláci.^[17]

16 Z jiných dotazníkových výzkumů víme, že drtivá většina respondentů v náhodných výběrech se hlásí k české národnosti, stejně mluví i data ze sčítání lidu.

17 Případ hodnocení Poláků ukazuje na možnost zlepšení vnímání. V první polovině devadesátých let byla jejich pozice podle výzkumů podstatně horší.

Další národnosti už mají mezi sebou menší vzdálenosti definované sympatiemi, které jim respondenti vyjadřují. U některých národností tabulka naznačuje zajímavé posuny mezi lety 2013 a 2017 (například zvýšení míry sympatií vyjadřovaných vůči Vietnamcům), ovšem co se týče Romů a Židů, vidíme spíše obraz stabilního hodnocení – výchyly jsou minimální.

Za pozornost stojí údaje o tom, ve kterých kategoriích odpovědí se u jednotlivých posuzovaných národností koncentruje nejvíce respondentů. Zatímco u Slováků jsou to jednoznačně kategorie vyjadřující sympatie, u vztahu k Židům se téměř polovina odpovědí koncentruje do střední kategorie „neutrálního“ postoje. U vztahu k Romům je nejčastěji volenou odpovědí „velmi nesympatičtí“, což ukazuje na sílu negativních předsudků.

Pro účely dalších analýz jsme kvůli přehlednosti kategorie „velmi sympatičtí“ a „spíše sympatičtí“ spojili do „sympatičtí“ a „spíše nesympatičtí“ a „velmi nesympatičtí“ do „nesympatičtí“. Podívejme se nejdříve na takzvané sociodemografické proměnné a jejich vztah k míře vyjadřovaných sympatií.

A black and white halftone photograph of an elderly woman smiling. She has her hand resting on her forehead. The image is composed of a dense grid of small dots, creating a textured, grainy appearance. A white rectangular box is overlaid on the image, containing the text "7 z 10 seniorů má pře".

7 z 10 seniorů má pře

edsudky vůči Romům

Věk a pohlaví

Začneme tím, že muži a ženy se ve svých sympatiích nijak významně neliší. Další důležitou proměnnou je věk. To, zda a jak se liší mladí lidé od těch starších, je zajímavé i z „praktických“ důvodů, neboť významná část našeho projektu se zaměřuje na vzdělávání a možnost zmírňování předsudků skrze něj. Podoby a možnosti vzdělávání se s věkem výrazně mění.

Vztah mezi sympatií k Romům a věkem respondentů

Vztah k Romům	15–29 let	30–44 let	45–59 let	60+ let
Sympatičtí	3,6 %	4,2 %	4,5 %	4,0 %
Ani sympatičtí, ani nesympatičtí	21,3 %	14,6 %	19,8 %	20,2 %
Nesympatičtí	75,1 %	81,2 %	75,7 %	75,8 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Vztah mezi sympatií k Židům a věkem respondentů

Vztah k Židům	15–29 let	30–44 let	45–59 let	60+ let
Sympatičtí	30,7 %	29,2 %	29,7 %	36,3 %
Ani sympatičtí, ani nesympatičtí	45,0 %	56,0 %	52,0 %	44,1 %
Nesympatičtí	24,3 %	14,8 %	18,3 %	19,6 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

U Romů není mezi vyjádřenými sympatiemi ze strany různých věkových skupin výraznější rozdíl (snad s výjimkou o něco horšího hodnocení od respondentů ve věku 30 až 44 let). U Židů ovšem zarazí, že nejhorší postoj k nim (nejvyšší podíl těch, kteří zvolili kategorii nesympatičtí) mají lidé mezi 15 a 29 lety^[18].

To naznačuje, že lidé, kteří navštěvovali povinné vzdělávání v posledních letech (ti nejstarší začali navštěvovat základní školu v polovině devadesátých let), nejen že nemají méně předsudků, ale spíše naopak. Mohli bychom se tedy domnívat, že současná podoba vzdělávacích snah ke zvýšení tolerance není účinná. K tomu, abychom však mohli takovou domněnku ověřit, by bylo třeba určit, zda by postoje mladých lidí bez vlivu vzdělávání nebyly ještě více nesnášenlivé. Jinými slovy, zda nepůsobí vzdělávací systém alespoň ve smyslu zmírnění vysoké míry nesnášenlivosti, která by se bez něj zvyšovala ještě razantněji. K silným závěrům ohledně efektivity vzdělávání v této oblasti nemáme dostatečné zdroje dat.

18 Upozorněme už zde, že též ve výzkumu ISSP 2014 byl u symbolických hranic, indikovaných neochotou přijmout Židy za sousedy, nejvyšší podíl (10 %) neochotných mezi nejmladšími respondenty (což v tomto případě znamenalo 18 až 29 let).

4 z 5 vyučených lidí má p

předsudky vůči Romům

4 z 5 vysokoškoláků má

předsudky vůči Romům

Vzdělání

Co se týče vzdělání, ve většině zemí se ukazuje, že s výší vzdělání v průměru klesá míra vyjadřovaných předsudků a zlepšuje se hodnocení jiných národností a etnik. V České republice (a obdobné je to i v dalších středo- a východoevropských zemích) ovšem vzdělání tak velkou roli nehraje (Šmídová, Vávra, Čížek 2017). To by mohlo napovídat, že vzdělávací systém zde ve směru tolerance ve společnosti a zmírňování předsudků nepůsobí stejně efektivně jako v západní Evropě či Skandinávii.

Vztah mezi sympatií k Romům a vzděláním respondentů

Vztah k Romům	Základní vzdělání	Vyučení	Maturita	Vysokoškolské
Sympatičtí	8,1 %	2,6 %	4,2 %	2,5 %
Ani/ani	18,9 %	19,0 %	16,7 %	22,2 %
Nesympatičtí	73,0 %	78,4 %	79,1 %	75,3 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Vztah mezi sympatií k Židům a vzděláním respondentů

Vztah k Židům	Základní vzdělání	Vyučení	Maturita	Vysokoškolské
Sympatičtí	34,4 %	26,4 %	32,2 %	37,5 %
Ani/ani	43,1 %	50,8 %	52,0 %	49,3 %
Nesympatičtí	22,5 %	22,8 %	15,8 %	13,2 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

U vztahů k Židům se vzdělání projevuje očekávaným způsobem, kdy s vyšší vzdělání klesá pravděpodobnost, že zvolí variantu odpovědi „nesympatičtí“. U vztahu k Romům takto přehledný obrázek nenacházíme. Negativní vztah vyjadřují nejčastěji lidé se středním vzděláním (vyučení i lidé s maturitou), o něco méně často pak ti, kdo mají vysokoškolské vzdělání, a ještě o něco méně často lidé se základním vzděláním. Rozdíly nejsou dramatické a neměli bychom je „přeinterpretovat“. Stojí ale za pozornost právě díky tomu, že jsou podle našeho názoru neočekávané, avšak zároveň se potvrzují i v jiných oblastech vztahu většinové společnosti k Romům.^[19]

19 Je možné, že zde funguje vliv dvou procesů, kdy na jedné straně působí samotné vzdělání (ovšem až od úrovně VŠ), které zmírňuje negativní hodnocení, a na straně druhé se pak projevuje pozitivní vliv kontaktů mezi většinovou společností a Romy, které jsou častější u lidí se základním vzděláním. Je to ovšem pouze hypotéza, kterou je potřeba dále ověřovat.

Postoje středoškoláků

Většina sociologických výzkumů se zaměřuje na postoje dospělých (starších 18 let) a i v případech, kdy je výzkum prováděn v populaci od 15 let věku, bývá ve vzorku, jehož velikost se pohybuje typicky okolo tisíce osob, vždy jen pár desítek středoškoláků. Přitom jde o skupinu, která je z hlediska našeho projektu, zaměřeného na témata vzdělání a výchovy, velice zajímavá. Agentury Median a Milward Brown pro společnost Člověk v tísní prováděly v několikaletých rozestupech výzkumy (konkrétně v letech 2009, 2012, 2014 a 2017)^[20] zaměřené právě na postoje středoškolských studentů a učňů. Pokusíme se zde nejdůležitější závěry týkající se postojů k Romům (postoje k Židům nejsou bohužel sledovány) alespoň stručně shrnout.

20 Závěrečné zprávy z těchto výzkumů jsou dostupné z: https://www.jsns.cz/nove/pdf/vyzkum_2017.pdf

Středoškoláci uvádějí soužití s romskou menšinou jako nejzávažnější problém města či vesnice, kde bydlí, nejčastěji mezi všemi nabízenými možnostmi. Zároveň je potřeba uvést, že zatímco v roce 2009 toto soužití jako nejzávažnější problém označilo 33 % respondentů, v roce 2017 už to bylo „pouze“ 14 %. Naopak podstatně narostlo vnímání migrace jako vážného problému ČR. Významně častěji viděli soužití s Romy jako důležitý problém chlapci (ve srovnání s dívkami), studenti středních odborných škol a učilišť (ve srovnání s gymnazisty) a také studenti z měst. Zároveň ovšem si jen malá (21 %) část studentů myslí, že by mohli soužití s Romy vlastní aktivitou nějak ovlivnit. Když se výzkumníci ptali na hlavní příčinu problémů v soužití s romskou menšinou, 56 % studentů ji vidělo na straně Romů, 26 % přičítalo vinu oběma stranám a 9 % ji kladlo na stranu české společnosti (zbytek respondentů nevěděli).

Životní úroveň

Jak u vztahu k Židům, tak u vztahu k Romům lze najít souvislost, kdy lidé, kteří hodnotí svou ekonomickou situaci jako dobrou, současně častěji vyjadřují sympatie – u Romů není tento vztah příliš výrazný, u vztahu k Židům je tento vztah mnohem zřetelnější.

Místo bydliště

Co se týče vlivu místa bydliště, překvapivě nejméně často deklarují sympatizující postoje obyvatelé Prahy, nejčastěji obyvatelé Moravy. U negativních postojů pak mezi Čechami (bez Prahy) a Moravou není velký rozdíl (nesympatie vůči Židům dokonce vyjádřilo o něco více Moravanů – podstatně méně často totiž na Moravě volili střední možnost „ani sympatie, ani nesympatie“), největší podíl respondentů vyjadřujících negativní postoj k oběma skupinám je v Praze. Jde o výsledek poměrně překvapivý, protože obecně jsou obyvatelé Prahy považováni za nejliberálnější mezi obyvateli ČR,^[21] zde se ovšem liberalismus, zdá se, s pozitivnějším postojem k „jiným“ nepojí.

21 A v řadě oblastí se tento výraznější liberalismus Pražanů také skutečně projevuje, jak na základě dat z výzkumů European Values Study ukazují Rabušic a Hamanová (2009).

Vztah sympatií k Romům a místa bydliště respondenta

Vztah k Romům	Čechy	Morava	Praha
Sympatičtí	2,4 %	7,1 %	1,4 %
Ani/ani	21,3 %	16,5 %	16,4 %
Nesympatičtí	76,3 %	76,4 %	82,1 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Vztah sympatií k Židům a místa bydliště respondenta

Vztah k Židům	Čechy	Morava	Praha
Sympatičtí	30,4 %	34,7 %	26,5 %
Ani/ani	54,7 %	44,6 %	46,3 %
Nesympatičtí	14,9 %	20,7 %	27,2 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Spokojenost se životem

Předsudky a negativní postoje jsou někdy chápány (alespoň zčásti) jako důsledek nespokojenosti s vlastním životem, případně jako výraz vlastní „odcizenosti“ od společnosti a jejího uspořádání. Podívejme se tedy nejprve na vztah k respondentově celkové spokojenosti s jeho životem.

Vztah sympatií k Romům a spokojenosti se životem

Vztah k Romům	Spokojen se životem	Ani/ani	Nespokojen se životem
Sympatičtí	4,5 %	2,9 %	3,3 %
Ani/ani	20,7 %	13,8 %	19,0 %
Nesympatičtí	74,8 %	83,3 %	77,7 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Vztah sympatií k Židům a spokojenosti se životem

Vztah k Židům	Spokojen se životem	Ani/ani	Nespokojen se životem
Sympatičtí	34,0 %	31,4 %	18,5 %
Ani/ani	49,2 %	48,6 %	54,6 %
Nesympatičtí	16,8 %	20,0 %	26,9 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Jak jsme očekávali, lidé, kteří jsou více spokojeni se svým životem, uvádějí pozitivnější postoj k Židům (častěji vyjadřují sympatie, méně často vyjadřují „nesympatie“). U Romů je tento vztah méně zřetelný – kupříkladu nejčastěji uvádějí, že jsou jim Romové nesympatičtí, ti, kdo nejsou se svým životem ani spokojení, ani nespokojení (střední pozice) a nikoli ti se životem zcela nespokojení.

10 z 12 řidičů má pře

odsudky vůči Romům

6 z 8 zdravotníků má pře

edsudky vůči Romům

Zaměstnání respondenta

Výzkumy CVVM zjišťují také zaměstnání respondenta na základě sebezařazení tazáného do následujících skupin povolání^[22].

22 V tabulce neuvádíme následující kategorie povolání, protože počet respondentů v nich byl zanedbatelný: Rybolov, chov ryb, přidružené činnosti v rámci rybolovu; Dobývání nerostných surovin; Domácnosti zaměstnávající personál; Mezinárodní organizace a spolky.

Vztah zaměstnání a sympatie k Romům

Odvětví	Sympatie	Ani/ani	Nesympatie	Respondentů
Veřejná správa, obrana, sociální pojištění	0 %	21,4 %	78,6 %	28
Školství	5,1 %	28,2 %	66,7 %	39
Zemědělství a myslivost, lesní hospodářství	4,3 %	17,4 %	78,3 %	23
Zpracovatelský průmysl	1,8 %	13,2 %	85,1 %	114
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	0 %	30 %	70 %	10
Stavebnictví	1,6 %	18,8 %	79,7 %	64
Obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží	3,6 %	16,7 %	79,8 %	84
Pohostinství a ubytování	2,2 %	17,8 %	80 %	45
Doprava, skladování, pošty a telekomunikace	4,8 %	9,5 %	85,7 %	42
Peněžnictví a pojišťovnictví	0 %	18,2 %	81,8 %	44
Nemovitosti, služby pro podniky, výzkum a vývoj, IT	4,3 %	17,4 %	78,3 %	23
Zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti	6,5 %	22,6 %	71 %	31
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	1,9 %	13 %	85,2 %	54
Celkem	2,6 %	17 %	80,4 %	606

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Vztah zaměstnání a sympatie k Židům

Odvětví	Sympatie	Ani/ani	Nesympatie	Respondentů
Veřejná správa, obrana, sociální pojištění	26,9 %	53,8 %	19,2 %	26
Školství	33,3 %	63,9 %	2,8 %	36
Zemědělství a myslivost, lesní hospodářství	28,6 %	47,6 %	23,8 %	21
Zpracovatelský průmysl	28,2 %	49,5 %	22,3 %	103
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	37,5 %	50 %	12,5 %	8
Stavebnictví	25 %	53,6 %	21,4 %	56
Obchod, opravy motorových vozidel a spotřebního zboží	36,8 %	50 %	13,2 %	76
Pohostinství a ubytování	32,5 %	50 %	17,5 %	40
Doprava, skladování, pošty a telekomunikace	23,1 %	53,8 %	23,1 %	39
Peněžnictví a pojišťovnictví	22 %	58,5 %	19,5 %	41
Nemovitosti, služby pro podniky, výzkum a vývoj, IT	30,4 %	43,5 %	26,1 %	23
Zdravotnictví, veterinární a sociální činnosti	21,4 %	67,9 %	10,7 %	28
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby ^[23]	44 %	44 %	12 %	50

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Kategorie povolání, které nás nejvíce zajímají, jsou školství, případně pak veřejná správa, obrana, sociální pojištění. V případě vztahů k Romům a Židům patří školství k oblastem, kde je nejmenší míra nesympatie vůči oběma skupinám (Romové 66,7 % – stále ale poměrně vysoká, Židé 2,8 % – velmi nízká vůči ostatním odvětvím). Kategorie veřejná správa, obrana, sociální pojištění naopak u Romů vykazuje obdobnou míru nesympatie jako ostatní zaměstnání a respondenti neuváděli vůbec žádnou míru sympatií. Všechny výsledky jsou samozřejmě ovlivněny počtem respondentů v kategoriích povolání, čím menší číslo, tím větší nepřesnost.

23 Proměnná „Ostatní veřejné, sociální a osobní služby“ má zavádějící název, na kartě ze které respondenti vybírali kategorii svého zaměstnání je uvedeno: Ostatní veřejné, sociální a osobní služby (odpady, odpadní vody, čištění měst; rekreace, kultura, sport; odbory, profesní a podobné organizace; hery; čistírny; kadeřnictví...)

Míra xenofobie

Jaký je vztah sympatií k Židům a Romům s obecnějším odmítáním jiných (menšinových) skupin ve společnosti, přesněji odmítáním ochoty sdílet s nimi prostor (sousedství)? V dalších částech naší zprávy se budeme podrobněji zabývat tím, zda lidé odmítají vpustit ty, které identifikují jako Romy a/nebo Židy, do svého sociálního okolí. Ovšem otázky na to, zda by byl respondent ochoten mít Roma či Žida za souseda, jsou většinou součástí dalších otázek, které zjišťují, zda by respondent ve svém okolí akceptoval například člověka jiné barvy pleti, cizince, člověka jiného náboženského přesvědčení atd. Pokud odpovědi na všechny tyto otázky dáme dohromady, dostaneme za každého respondenta ukazatel, který nazveme mírou xenofobie.

Vztah sympatií k Romům a míry respondentovy xenofobie

Vztah k Romům	Vysoká míra xenofobie	Střední míra xenofobie	Nízká míra xenofobie
Sympatičtí	1,8 %	4,8 %	7,2 %
Ani/ani	11,3 %	18,6 %	30,1 %
Nesympatičtí	86,9 %	76,6 %	62,7 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Vztah sympatií k Židům a míry respondentovy xenofobie

Vztah k Židům	Vysoká míra xenofobie	Střední míra xenofobie	Nízká míra xenofobie
Sympatičtí	22,2 %	35,1 %	39,0 %
Ani/ani	47,1 %	49,6 %	49,3 %
Nesympatičtí	30,7 %	15,3 %	11,7 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Jak ukazují tabulky, obecná tendence odmítat cizí lidi ve svém okolí velmi silně souvisí s postoji ke konkrétním národnostem čili s tím, zda je vidíme jako sympatické či nesympatické. Zatímco mezi těmi, kdo spadají do kategorie lidí s nízkou mírou xenofobie,^[24] bylo pouze 12 % těch, kdo uvedli, že jsou jim Židé nesympatičtí, mezi těmi, kterým jsme přiřadili charakteristiku vysoké míry xenofobie, jich bylo téměř třikrát tolik. Stejně výrazný rozdíl (více než 20 %) najdeme i u postoje k Romům.

24 To, zda respondent vykazuje nízkou, střední či vysokou míru xenofobie, jsme určili následujícím způsobem. Seřadili jsme respondenty podle počtu skupin, které by nechtěli mít za sousedy, a první třetině těch s nejvyšším počtem jsme přiřadili charakteristiku „vysoké míry xenofobie“ atd. Tento postup je samozřejmě zjednodušením.

Současná sociologie ukazuje, že důležitým předpokladem fungující společnosti je důvěra v instituce. Tam, kde občané významným společenským institucím nedůvěřují, nastupuje často politické odcizení, neochota angažovat se, a také, jak uvidíme, negativní postoje k jiným národnostem.

Vztah sympatií k Romům a důvěry k ústavním institucím^[25]

Vztah k Romům	Vysoká důvěra k ústavním institucím	Střední důvěra k ústavním institucím	Nízká důvěra k ústavním institucím
Sympatičtí	4,8 %	3,5 %	4,7 %
Ani/ani	24,7 %	16,5 %	15,4 %
Nesympatičtí	70,5 %	80,0 %	79,9 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Vztah sympatií k Židům a důvěry k ústavním institucím

Vztah k Židům	Vysoká důvěra k ústavním institucím	Střední důvěra k ústavním institucím	Nízká důvěra k ústavním institucím
Sympatičtí	40,3 %	37,0 %	20,9 %
Ani/ani	45,8 %	50,7 %	47,3 %
Nesympatičtí	14,0 %	12,3 %	31,8 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Naše společnost, CVVM březen 2017

Dalo by se očekávat, že lidé, kteří mají k politické sféře odtažitější vztah, a tedy vyjadřují spíše nedůvěru, budou také méně často vyjadřovat pozitivní vztah k menšinovým skupinám ve společnosti.

U postojů k Židům je skutečně tento vztah jednoznačně identifikovatelný. S vyšší důvěrou v politickou sféru stoupá i pravděpodobnost pozitivního hodnocení. U postojů k Romům je vztah obdobný, i když slabší a týká se zejména negativního hodnocení („nesympatií“).

25 Posuzovány byly: Vláda ČR, Poslanecká sněmovna, Senát, krajská zastupitelstva, obecní zastupitelstvo respondenta, starosta obce, v níž respondent žije, hejtman (v případě Prahy primátor) kraje respondenta.

Známost/přátelství s Romem

V předchozím přehledu jsme uvedli, že na vztah vůči Romům nemají prakticky vliv sociodemografické charakteristiky, negativní postoje jsou ukotveny velmi silně ve všech vrstvách společnosti. V našich předchozích výzkumech (Inventura předsudků 2017) jsme našli pouze jediný faktor, který významněji ovlivňuje vztah vůči Romům, a tím je známost/přátelství s Romem. Zde pak platí, že pokud má respondent známé nebo přátele mezi Romy, ovlivňuje to jeho vztah vůči Romům směrem k lepšímu, nejedná se ale o změnu celého postoje z negativního na pozitivní, ale pouze posun směrem k lepšímu vnímání.

Český antisemitismus v mezinárodním kontextu – výzkumy Anti- Defamation League

Organizace ADL organizuje mezinárodní výzkum snažící se zachytit míru antisemitismu v desítkách zemí na celém světě. Data pro tento výzkumný projekt byla sbírána v letech 2013 až 2015^[26] (v České republice to bylo v prosinci 2013). Primární data nejsou bohužel dostupná, musíme tedy pracovat pouze se souhrnnými údaji zveřejněnými na webových stránkách projektu. V České republice souhlasilo s většinou z 11^[27] předsudků vůči Židům uvedeným v dotazníku 13 % dospělých, zatímco v Maďarsku to bylo 40 %, v Polsku 37 %, v Litvě 36 %, na Ukrajině 32 % a v Německu 16 %. Relativní pozice ČR je v tomto kontextu velmi dobrá, v rámci Evropy mají významně nižší podíl respondentů, kteří souhlasili s většinou antisemitských stereotypů pouze Švédsko a Nizozemí (4 %, respektive 5 %).

Uveďme si zde výroky, které získaly v ČR největší podíl souhlasících:

44 % souhlasí, že „Židé mluví příliš mnoho o tom, co se jim stalo během holocaustu“ (46 % ve skupině respondentů mezi 18 a 34 lety).

42 % souhlasí, že „Židé jsou loajálnější Izraeli než zemím, v kterých žijí“.

26 Výsledky jsou dostupné z <http://global100.adl.org/>

27 Účastníci výzkumu, kteří souhlasili s obsahem alespoň 6 výroků (z celkem 11) odrážejících negativní stereotypy týkající se Židů, jsou autory zprávy z výzkumu ADL označováni jako „lidé zastávající antisemitské postoje“. Na základě toho lze poté pro každou zúčastněnou zemi snadno odhadnout podíl těchto lidí v dospělé populaci.

Sociální distance vůči Romům a Židům

Zatím jsme se v naší zprávě soustředili na sympatie, které lidé pociťují (nebo to alespoň ve výzkumech tvrdí) vůči jiným národnostem, zejména Romům a Židům. Další podstatnou dimenzí postojů vůči minoritám jsou tzv. sociální distance, měřené nejjednodušeji (a také nejčastěji) jako ochota sdílet sousedství s jejich příslušníky.

Využíváme zde data z výzkumu International Social Survey Programme z roku 2014, který byl zaměřen na téma občanství.^[28] Čeští výzkumníci zde do dotazníku zařadili seznam různě definovaných sociálních skupin či kategorií, mimo jiné i Židy a Romy. Níže v tabulce prezentujeme podíl respondentů, kteří uvedli, že by nechtěli bydlet vedle příslušníků uvedených menšin (pro srovnání jsme zařadili i některé další etnicky definované menšiny a také „rasisty“).

28 Výzkum je reprezentativní pro obyvatelstvo ČR starší 18 let. Velikost vzorku je 1532 respondentů.

Sociální distance (neochota sdílet sousedství) vůči vybraným sociálním kategoriím

Neochota sdílet sousedství s:

Vietnamci	17,2 %
Rasisté	62,1 %
Židé	7,0 %
Romové	58,4 %
Muslimové	36,2 %
Ukrajinci	19,1 %

Zdroj: výzkum Občanství, ISSP 2014

Ochota žít vedle Romů a Židů je radikálně odlišná. S čím ale souvisí?

Abychom na to mohli odpovědět, dali jsme sociální distance do vztahu s dalšími charakteristikami respondentů.

Vztah sociálních distancí a věku respondentů

Ochota sdílet sousedství s Romy	18-29 let	30-44 let	45-59 let	60+ let
Nevadí	41,3 %	39,7 %	41,4 %	37,3 %
Nechce sdílet sousedství	58,7 %	60,3 %	58,6 %	62,7 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Občanství, ISSP 2014

Vztah sociálních distancí a věku respondentů

Ochota sdílet sousedství s Židy	18-29 let	30-44 let	45-59 let	60+ let
Nevadí	91,7 %	94,1 %	93,1 %	93,6 %
Nechce sdílet sousedství	8,3 %	5,9 %	6,9 %	6,4 %
Celkem	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Zdroj: výzkum Občanství, ISSP 2014

Role věku není výrazná, ovšem za pozornost stojí, že je u vztahu k Romům a Židům opačně orientovaná. Zatímco u vztahu k Romům je nejnižší ochota sdílet s nimi sousedství spojena s nejvyšším věkem, u vztahu k Židům je to obráceně. Nejmladší respondenti deklarují neochotu sdílet sousedství s Židy nejčastěji. Jde o relativně malé rozdíly na hranici statistické významnosti, ovšem vzhledem k tomu, že obdobný trend jsme si potvrdili i u jiných dat indikujících postoje vůči Romům a Židům, stojí dle našeho mínění za pozornost.

Vztah sociální distance k Romům a vzdělání

Ochota sdílet sousedství s Romy	Základní vzdělání	Vyučení	Maturita	Vysokoškolské
Nevadí	47,9%	32,8%	38,3%	54,5%
Nechce sdílet sousedství	52,1%	67,2%	61,7%	45,5%
Celkem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: výzkum Občanství, ISSP 2014

Vztah sociální distance k Židům a vzdělání

Ochota sdílet sousedství s Židy	Základní vzdělání	Vyučení	Maturita	Vysokoškolské
Nevadí	86,8%	91,4%	95,2%	98,6%
Nechce sdílet sousedství	13,2%	8,6%	4,8%	1,4%
Celkem	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Zdroj: výzkum Občanství, ISSP 2014

Role vzdělání je ve vztahu k Židům poměrně jednoznačná (a potvrzuje to, co už jsme zjistili na základě dat o sympatiích). Čím vyšší je vzdělání respondenta, tím méně pravděpodobně uvede, že by nechtěl bydlet v sousedství Židů. U ochoty sdílet sousedství s Romy je vztah se vzděláním respondentů složitější – že by jim takové sousedství vadilo, uvádějí nejčastěji respondenti vyučení a s maturitou, nejméně často pak vysokoškoláci, za nimi ovšem následují lidé, kteří mají jako nejvyšší ukončené vzdělání základní školu.

Vliv dalších charakteristik zde už pouze stručně shrneme bez znázornění v tabulkách. O něco častěji uvádějí neochotu bydlet jak vedle Romů, tak i Židů muži (jde ale o rozdíl 4%, respektive 3%). Pro velikost místa bydliště platí, že čím je bydliště větší, tím spíše jsou respondenti ochotni přijmout Romy za sousedy (mezi Prahou a dalšími městy nad 100 tisíc obyvatel už není rozdíl). Neplatí to ovšem tak jednoduše pro vztah k Židům. Zde nacházíme nejmenší ochotu k sousedství v sídlech mezi jedním a pěti tisíci obyvatel a také v Praze. Příjem nebo (subjektivně definované) sociální postavení nehrají roli, stejně tak náboženské vyznání, zdá se, nemá téměř vliv.^[29]

29 Lidé, kteří se hlásí k nějakému křesťanskému vyznání, dokonce o něco méně často uvádějí, že by nebyli ochotni bydlet vedle Židů ve srovnání s těmi, kdo se k žádnému vyznání nehlásí. Jde o velmi malý rozdíl, který dosahuje stěží 2 %, ovšem stojí za pozornost proto, že tradiční antisemitismus byl na náboženské vyznání často navázán.

Důležitý je ovšem vztah k některým odpovědím na jiné postojové otázky, které byly ve výzkumu obsaženy. Kupříkladu ti, kdo podle výzkumu nemají problém bydlet v sousedství Romů či Židů, podstatně častěji souhlasí s názorem, že je důležité „snažit se porozumět lidem s odlišnými názory“. Platí také, že respondenti ochotní bydlet v sousedství Romů uvádějí častěji, že je důležité pomáhat lidem, kteří mají horší životní úroveň, než má respondent – ochota sdílet sousedství s Židy ovšem žádný vztah se stejným názorem nemá. Zdá se, že se i zde projevuje, že vztah k Romům je relativně silněji spojen se sociálními tématy (společenská solidarita, vztah k chudým a k chudobě atd.).

Prezentace Romů na českém internetu

Internet v současné době představuje velmi významný zdroj informací a také platformu sociální komunikace. Podle výzkumu CVVM ze září 2017 (reprezentativní pro společnost ČR starší než 15 let) využívá internet 82 % dospělých (s tím, že v mladších věkových kategoriích jsou to téměř všichni) a zároveň 56 % respondentů používá Facebook (mezi uživateli internetu je to 68 %).

Společnost Yeseter (2016) na zakázku Agentury pro sociální začleňování vytvořila analýzu internetové komunikace týkající se menšin, zejména Romů, v období 2014 až 2016. Získaná data ukazují, že různé sféry internetu se liší v míře, v jaké se v nich vyskytují negativní a pozitivní příspěvky. Například na Facebooku (jakožto nejvýznamnější sociální síti) je sice velké množství negativních příspěvků týkajících se menšin, zároveň na této platformě najdeme také velké množství profilů i jednotlivých příspěvků, které nesou ve vztahu k menšinám obsahy pozitivní. V diskusích na zpravodajských webech pak drtivě převažují negativní komentáře. Celkově je ovšem naladění příspěvků zmiňujících Romy výrazně negativní (85 % příspěvků má negativní vyznění, 10 % neutrální a pouze 5 % pozitivní). V časovém období, které zpráva pokrývá, nedošlo k výrazné kvantitativní ani kvalitativní proměně internetových příspěvků a diskusí o Romech – na rozdíl například od tématu uprchlíků, kteří se dostali do centra zájmu českého internetu v roce 2015, a poté následoval poměrně výrazný sestup v množství zmínek, které se uprchlíků týkaly.

Platí také, že kladné zmínky o romské komunitě přicházejí převážně z odkazů na publicistické texty, novinové články, blogy apod. a často obsahují citace těchto zdrojů. Autoři negativních příspěvků naopak často argumentují vlastními zkušenostmi nebo zkušenostmi jiných lidí, většinou bez podpory citací.

Závěr

Z hlediska sociologie nejsou sympatie či antipatie, které člověk vyjadřuje, něčím zcela individuálním, nezávislým na tom, jaké jsou jeho sociální charakteristiky a jeho další postoje a názory. Zastávané postoje jsou samozřejmě ovlivněny zkušenostmi a osobnostními rysy, to ale neznamená, že bychom měli zapomínat na vliv socializace a učení se ve společenských vztazích obecně, na důležitost informačních médií, generační zkušenosti (tedy toho, že lidé narození ve stejné době byli vystaveni obdobným podnětům) a dalších sociálních fenoménů. Sklon k předsudečnému myšlení je pravděpodobně součástí vrozené výbavy člověka, ovšem obsah předsudků a také schopnost a snaha předsudky reflektovat jsou už dány úsilím jedinců i společnosti, ve které žijí.

Antisemitismus ve smyslu jednoznačných antipatií je u nás, zdá se, relativně málo rozšířen. Napovídá tomu i relativní pozice ČR ve výzkumu ADL. Zdá se ale také (byť je srovnatelnost dat omezená) že od devadesátých let došlo k nárůstu podílu nesympatizujících. Analýza vztahu k dalším proměnným na nejnovějších datech navíc ukazuje, že největší podíl lidí s negativním postojem můžeme najít mezi nejmladšími respondenty (15 až 29 let). Překvapivý je nález, že negativní postoje k Židům jsou rozšířenější spíše ve větších městech a zejména v Praze.

Anticiganismus je naproti tomu rozšířen u většiny české populace, na hloubku tohoto problému ukazuje i malý vliv sociodemografických a ostatních sociálních charakteristik respondentů sociologických výzkumů na tento postoj. Negativní postoje vůči Romům jsou hluboce ukotveny a s časem se mění pouze málo, v zásadě pouze v případě medializovaných jevů (demonstrace, násilí, trestné činy, občanské soužití), a to směrem k horšímu.

Uvedme zde ještě několik úvah nad dalšími možnostmi výzkumu etnických předsudků. Bylo by přínosné, pokud by se dotazníkové výzkumy více zaměřily na zjišťování antisemitských postojů a stereotypů – v současnosti taková data pro českou společnost citelně chybí. Bylo by také vhodné využít v dotazníkových výzkumech otázky, které jsou zaměřeny na zachycení subtilnějších xenofobních postojů. Stavíme se také za využití smíšených metod výzkumu, tedy současně využití kvantitativních i kvalitativních metod výzkumu. Pokud by například data z dotazníkového výzkumu byla doplněna daty z kvalitativních hloubkových rozhovorů, mohla by být interpretace podstatně bohatší, více opřená o znalost kontextu a motivů zkoumaných jedinců, aniž by výzkum rezignoval na zmapování zkoumaných postojů ve společnosti jako celku.

Antisemitské a anticiganistické postoje v české společnosti nelze redukovat na jeden jev (ve smyslu, že by šlo jen o různé podoby xenofobie). Skupiny těch, kteří je zastávají, se zcela nepřekrývají^[30] a plně se neshodují ani vztahy antisemitismu k dalším postojům a charakteristikám lidí účastnících se výzkumů, které jsme využívali. Obecně řečeno platí, že antisemitské postoje jsou v těsnějším vztahu k dalším vlastnostem, které respondenti mají, zatímco postoje k Romům s nimi souvisejí většinou velmi málo. Důležitou výjimku představuje osobní známost či přátelství s Romem.

30 Vzhledem k tomu, že antisemitské postoje jsou podstatně méně rozšířené, tak ani nemohou. Ovšem podle našich výzkumů neplatí ani to, že všichni antisemité by zároveň uváděli protiromské postoje. Například pouze čtvrtině dotázaných respondentů, kterým byli nesympatičtí Romové, byli zároveň nesympatičtí Židé. Co však spolu souvisí, je příznivý postoj k oběma sledovaným sociálním skupinám.

70% společnosti má p

předsudky vůči Romům

Literatura

COHEN, Renae - GOLUB, Jennifer L., 1991.

Attitudes towards Jews in Poland, Hungary and Czechoslovakia. A comparative survey. New York: AJC.

GRAF, Sylvie a kol., 2015. Češi a jejich susedé: meziskupinové postoje a kontakt ve střední Evropě. Praha: Academia.

LEONTIYEVA, Yana - VÁVRA, Martin (eds.), 2009. Postoje k imigrantům. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR.

RABUŠIC, Ladislav - Jana HAMANOVÁ, 2009. Hodnoty a postoje v ČR 1991–2008 (pramenná publikace European Values Study). Brno: Masarykova univerzita, 2009.

ČÍŽEK, Tomáš - ŠMÍDOVÁ, Michaela - VÁVRA, Martin, 2017. Inventura předsudků. Praha: Academia.

YESETER, 2016. Report 8. Mediální kampaň proti rasismu a násilí z nenávisli. Praha. Dostupné z: https://www.hatefree.cz/images/blog/analyza_romove/Analyza_komunikace_Romove_11_2016.pdf

PERGRAPHICA®

Co si myslíš o...

Předsudky v české společnosti a jak
s nimi účinně pracovat ve škole

Karina Hoření a kol.

Rada projektu: Karel Čada (FSV UK), Antonín
Hradílek (MZV), Katarína Klamková (IQ Roma servis),
Miroslav Kováč (Výbor pro odškodnění romského
holocaustu), Karel Kraus (FZO), Lucie Macků
(ČOSIV), Rudolf Murka (Výbor pro odškodnění
romského holocaustu), Adam Tomáš (aktivista),
Hana Synková (FF UPCE), Tereza Štěpková
(Tereziánská iniciativa), Petra Vejvodová (FSS MU)

Jazyková redakce: Martina Turková,
Michaela Veselá

Grafická úprava a sazba: Dipozitiv

Ilustrace: Jindřich Janíček

Tisk: Tiskárna Helbich, a.s.

Papír obálky: PERGRAPHICA® Natural Rough 300 gsm
Papír vnitřního bloku: PERGRAPHICA® Natural
Rough 100 gsm

Vydal: Ústav pro studium totalitních režimů
a Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., v Praze 2018

ISBN 978-80-87912-86-7 (ÚSTR)
ISBN 978-80-7330-321-1 (SOÚ AV ČR)

www.ustrcr.cz
www.soc.cas.cz
www.stereotypy.cz